

Kayseri'de ve Kayseri Arkeoloji Müzesindeki Hitit Dönemine Ait Eserler

Mustafa Erdoğan

**Kayseri’de ve
Kayseri Arkeoloji
Müzesindeki
Hitit Dönemine
Ait Eserler**

Mustafa Erdoğan

KAYSERİ BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ KÜLTÜR YAYINLARI No: 180

Kitap Adı : Kayseri'de ve Kayseri Arkeoloji Müzesindeki Hitit Dönemine Ait Eserler

Yazar : Mustafa Erdoğan

**Bu kitap KAYSERİ BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ'nin bir kültür hizmetidir.
Eserin tüm hakları saklıdır. Yazılar ve görsel malzemeler izin alınmadan kullanılamaz.**

Birinci Baskı : Mart 2022

ISBN : 978-605-9117-65-4

Yayın Koordinatörü : Salih Özgöncü

Yayın Yürütme Kurulu : Erkan Küp

: Mustafa Erdoğan

: Maide Olgun

Yapım : www.bilgegrafik.com

Tasarım : Ahmet Deniz Doğan

Kapak : Ali Saraçoğlu

Kapak Fotoğrafı : Ali Saraçoğlu

Baskı ve Cilt : Orka Matbaacılık, İncelik Mah. Çırağan Sk.
No: 4 Melikgazi / KAYSERİ / info@orkamatbaa.com
T.: +90 352 322 17 00

Adres : Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı
T.: +90 352 220 70 90

**Kayseri'de ve
Kayseri Arkeoloji
Müzesindeki
Hitit Dönemine
Ait Eserler**

Mustafa Erdoğan

Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları

T A R İ H D İ Z İ S İ

TAKDİM

Sevgili Kitapseverler!

Hayal etmenin ve özgürlüğün kaynağı, başarının sırrı, geçmiş deneyimlerin bilgisi ve hakikat arayışı okumaktan geçmektedir. Okumak ve kitap gönülden gönüle yoldur.

Okumakla aralanır perdeler, açılır ufuklar, aydınlanır karanlıklar, çözülür sırlar, anlaşılır insanlar. Okumak, bizi cehaletin karanlığından bilgeliğin felahına çıkarır. Yepyeni ufukları bize açan kitaplarla kültürel mirasımızı ve başka dünyaları okuruz. Her bir kitap yolculuğu ile zamanımızı ve dilimizi en doğru şekilde kullanıp hayattan ve zamandan kazanmış oluruz.

Kitap, tarihî bağlamda bir hafıza, kültürel anlamda bir geleneğin tevarüsü, sanatsal bakımdan insanlığa bırakılan mirasın geleceğe taşınması, medeniyet açısından ise zamanı ve mekânı belirleme unsurudur. Kitabı ve eseri olanlar insanlık tarihini yazarlar.

İlk çağlarda dahi taşlara, mağaralara yazan insanın amacı kendini ifade etmek ve iz bırakmaktır. Gerek tahtalara, ağaçlara, derilere yazılı olsun gerekse iki kapak arasında sahifelere yazılsın kitap, kültürel bir mirastır, toplumun hafızasıdır.

İlk emre muhatap olan insan, okur Yaratan Rabbi'nin adı ile kâinatı, kendini, Rabbini ve kitabı. Bu yönüyle kitap vahiydir, hakikattir, dünya ve ahiret mutluluğunun rehberidir.

"Eğitimi önemsiyoruz çünkü cehaletin düşmanıyız." sloganıyla hareket ettiğimiz güzel şehrimizde ulaşım, yol, su gibi ihtiyaçları şehircilik anlayışıyla görüp giderdiğimiz gibi, sosyal ve kültürel ihtiyaçları da dikkate almaktayız. Kitapları ve kitap yuvaları olan kütüphanelerimizi hemşehrilerimize sunma gayreti göstermekteyiz. Kayseri Büyükşehir Belediyesi olarak, siz kitapseverleri kitaplarla buluşturmak için elimizden geleni yapıyoruz. Gerek basılı, gerek e-kitaplar ile hayal etmeniz ve hayallerinizi gerçekleştirmeniz için kütüphanelerimize bekliyoruz.

Tarihsel ve coğrafi anlamda medeniyetlerin beşiği olan Kayseri'de tarihimizi, geleneğimizi, kültürümüzü ve sanatımızı yansıtan eserleri yayımlayarak halkımıza ulaştırma kaygısı taşıyoruz. Biliyoruz ki yayımladığımız eserler geleceğe bıraktığımız mirasımız, hoş bir sedamızdır. Açtığımız her bir kütüphane ve kültür merkezi, yayımladığımız her dergi ve kitap, memleketimize olan saygı ve sevgimizin somut bir göstergesidir. Akif'in dediği gibi: "Okuyorsa ahali, yapılamayacak ne var"...

Hayal eden, merak eden, araştıran ve okuyan neslimiz gelecek adına ümit vaat etmektedir. Kütüphanelerimizin raflarında okurlarıyla buluşmayı bekleyen her bir kitap bu anlayışla hareket eden hemşehrilerimizi beklemektedir. Unutmayalım ki bir insanın hayatta kendisine yapabileceği en büyük iyilik; iyi bir okur olmaktır.

Bir kütüphanenin rafında, bir kitabın sayfalarında, bir yazının satırlarında gönüllerimizin buluşması dileğiyle...

DR. MEMDUH BÜYÜKKILIÇ
KAYSERİ BÜYÜKŞEHİR BELEDİYE BAŞKANI

ÖNSÖZ

Eskiçağ tarihi boyunca Anadolu toprakları birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Yüzyıllar boyunca geçen zaman diliminde Anadolu topraklarında kurulan medeniyetler birçok izler bıraktı. Geçmişten günümüze kadar geçen süreçte insanlığın izlerini her alanda görmekteyiz.

Anadolu'nun eskiçağ tarihinde yapılan incelemeler ve araştırmalarda Kayseri tarihi, en eski zamandan beri pek çok uygarlığa beşiklik etmiş her dönemde önemini korumuştur. Kayseri, her köşesi değişik uygarlıkların kalıntılarının birbiriyle kucaklaştığı Anadolu'nun en köklü ve en eski yerleşim alanlarından biridir. Bir dönem Anadolu coğrafyasının tek hakimi olan Hititler, Kayseri ve çevresinde de pek çok tarihi mekanda antik dönemi aydınlatan önemli eserler bırakmıştır.

Bu çalışmanın amacına uygun olarak Kayseri'deki Hitit izleri araştırılarak bu yönde bir çalışma oluşturduk. Kayseri ve çevresinde araştırmalarda bulunan eserler Kayseri Arkeoloji Müzesi Hitit Çağı bölümünde sergilenmektedir. Bu eserler Hititler'in dini, sosyal, kültürel ve ekonomik hayatları hakkında bilgi vermektedir. Bizlerde Hitit tarihine genel bir bakış içinde Kayseri ve çevresinde bıraktıkları izleri araştırdık.

Çalışma sürecimiz boyunca fikir ve düşünceleri ile katkıda bulunup yardımcı olan çok değerli hocamız Prof. Dr. Hasan Ali Şahin hocama, Prof. Dr. Celil Arslan hocama, Dr. Öğretim Üyesi Ahmet Selim Baysal hocama, Kayseri Arkeoloji Müzesi'nde eser incelemelerinde yardımcı olan arkeolog Gökhan Yıldız'a ve çalışmamızın kitap şekline getirilmesinde desteklerini esirgemeyen Kayseri Büyükşehir Belediye Başkanı Dr. Memduh Büyükkılıç'a teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım.

Hayatımın her döneminde yanımda olup benden desteklerini ve fikirlerini esirgemeyen değerli ailem; babam Cemal Erdoğan'ya, annem Ayşe Erdoğan'ya ve kardeşim Hakan Erdoğan'ya minnet ile teşekkürlerimi sunarım.

MUSTAFA ERDOĞDU

KAYSERİ KASIM 2021

İÇİNDEKİLER

TAKDİM	v
ÖNSÖZ	vii
GİRİŞ	17
1. BÖLÜM	
KAYSERİ'NİN TARİHİ VE COĞRAFYASI	23
1.1. Kayseri Şehrinin Kuruluşu ve Gelişim Evreleri	23
1.1.1. Kayseride Hatti ve Hitit Dönemi.....	23
1.1.2. Kayseride Frig Dönemi.....	24
1.1.3. Kayseride Hellenistlik Dönem.....	25
1.1.4. Kayseride Roma Hakimiyeti.....	25
1.1.5. Kayseride Bizans Dönemi.....	26
1.1.6. Kayseriye Türk Akınları.....	26
1.2. Kayserinin Coğrafyası	29
1.3. Kültepe-Kanişte Asur Ticaret Kolonileri Çağı (M.Ö. 1950-1750)	30
1.3.1. Kültepe/Kanişin Keşfi.....	32
1.3.2. Neşa/Kanişin Coğrafi Konumu.....	33
1.3.3. Kültepe Kaniş/Neşa Karumu.....	33
1.3.4. Kültepe Kaniş Karumun Tabakaları.....	36
1.3.5. Kültepe Kaniş Karumunun Ia Tabakasındaki Hitit İzleri.....	37
1.4. Kültepe-Kaniş ve Kayseriye Giden Yollar	38
1.4.1. Kültepe-Kaniş Ulaşan Ticaret Yolları.....	38
1.4.2. Kayseriden Anadolunun Çeşitli Yerlerine Ulaşan Yollar.....	40
1.4.2.1. Kayseri-Kilikia Yolları.....	40
1.4.2.2. Kayseriyi Ege Kıyılarına Bağlayan Yol.....	41
1.4.2.3. Kayseriden Karadenize Ulaşan Yol.....	41
1.4.2.4. Kayseriden Ankaraya Ulaşan Yol.....	41
1.4.2.5. Kayseriyi Yukarı Mezopotamyaya Bağlayan Yol.....	41
1.5. Kaniş Krallığı	41
1.6. Kuşşara Krallığı	43
2. BÖLÜM	
HİTİT DEVLETİ TARİHİ	45
2.1. Hititler Kimlerdir?	45
2.1.1. Hititlerin Anadoluda Olduklarına Dair Arkeolojik Kanıtlar.....	46
2.2. Hitit Tarihine Genel Bir Bakış	48

2.3. Hitit Uygarlığı Dönemleri	49
2.3.1. Eski Hitit Krallık Çağı (M.Ö. 1750-1460).....	50
2.3.1.1. I. Hattuşili Dönemi (M.Ö. 1660-1630).....	50
2.3.1.2. I. Murşili Dönemi (M.Ö. 1630-1600).....	51
2.3.1.3. Eski Hitit Dönemi Kuruluş Zamanında Gargaşa Dönemi.....	52
2.3.1.4. I. Handili (M.Ö.1600-1570)-I. Zidanta (M.Ö.1570-1560) Ammuna (M.Ö.1560-1540) ve I. Huzziya (M.Ö.1540-1535) Dönemleri.....	53
2.3.1.5. Telipinu Dönemi (M.Ö. 1535-1510).....	53
2.3.1.6. Telipinu Fermanı.....	54
2.3.1.7. I. Tuthaliya Dönemi.....	55
2.4. Eski Hitit Devletinin Yıkılışı ve Mitanni Göçleri	55
2.4.1. Mitanni Göçleri.....	56
2.5. Yeni Krallık (Büyük Krallık/İmparatorluk Dönemi M.Ö. 1460-1190)	56
2.5.1. II. Tuthaliya Dönemi.....	57
2.5.2. I. Arnuvanda Dönemi (M.Ö. 1140-1420).....	57
2.5.3. II. Hattuşili Dönemi (M.Ö. 1420-1400).....	58
2.5.4. III. Tuthaliya Dönemi (M.Ö. 1400-1380).....	58
2.5.5. I. Şuppiluliuma Dönemi (M.Ö. 1380-1345).....	58
2.5.6. II. Murşili Dönemi (M.Ö. 1345-1315).....	61
2.5.7. Muvattali Dönemi (M.Ö. 1315-1282).....	61
2.5.7.1. Kadeş Savaşı.....	62
2.5.7.2. Kadeş Savaşının Nedenleri.....	62
2.5.7.3. Kadeş Savaşının Başlaması.....	62
2.5.7.4. Kadeş Savaşının Sonuçları.....	63
2.5.8. III. Murşili (Urhi-Teşup) Dönemi (M.Ö. 1282-1275).....	63
2.5.9. III. Hattuşili Dönemi (M.Ö. 1275-1250).....	64
2.5.10. IV. Tuthaliya Dönemi (M.Ö. 1250-1220).....	64
2.5.11. II. Arnuvanda ve II. Şuppiluliuma Dönemi.....	65
2.6. Hitit Devletinin Yıkılması	65
2.7. Geç Hitit Devletleri	67
2.7.1. Tanımı ve Konumu.....	67
2.7.2. Geç Hitit Kent Devletlerinin Yayılışı.....	67
2.7.3. Kargamış Krallığı.....	68
2.7.4. Hattina-Unqi-Amq Krallığı.....	69
2.7.5. Samal Krallığı.....	69
2.7.6. Gurgum Krallığı.....	70
2.7.7. Milidia/Melid Krallığı.....	70

2.7.8. Kummuh Krallığı	71
2.7.9. Que ve Hilakku Krallığı.....	71
2.7.10. Tabal Krallığı	72
2.8. Hitit Devletinin Dünya Tarihinde Yeri ve Önemi	73
2.9. Hititlerde Uygarlık	73
2.9.1. Hititlerde Kral Kraliçe ve Devlet Yönetimi.....	73
2.9.2. Hititlerde Saray Teşkilatı.....	75
2.9.3. Hititlerde İdari Teşkilat	75
2.9.4. Hititlerde Askeri Teşkilat	76
2.9.5. Hititlerde Ekonomi	77
2.10. Hititlerde Yazı Dil ve Edebiyat	78
2.10.1. Hatti Ülkesinde Kullanılan Diller	78
2.10.2. Hitit Hiyeroglif Yazı Dili	79
2.10.3. Hititlerin Kullandıkları Yazılar	79
2.10.4. Hitit Hiyeroglif Yazısı	80
2.11. Hititlerde Edebiyat	80
2.12. Hititlerde Halk	80
2.13. Hititlerde Din ve Mitoloji	81
2.13.1. Hitit Dini.....	81
2.14. Hititlerde Büyü.....	83
2.15. Hititlerde Fal	83
2.16. Hititlerde Hukuk	83
2.16.1. Hititlerde Aile Hukuku	84
2.16.2. Hititlerde Veraset Hukuku	85
2.16.3. Hititlerde Ceza Hukuku	85
2.16.4. Hititlerde Pankuş ve Tuliya Meclisleri.....	86
2.17. Hitit Sanatı.....	86
2.17.1. Hititlerde Heykel ve Kabartma Sanatı	87
2.17.2. Hititlerde Mühürçülük Sanatı	88
2.18. Hitit Seramiği	89
2.19. Hititlerde Mimari	90
2.20. Kayseride Hitit İzleri	91
2.21. Hititler Zamanında Kayserinin Önemi	92

3. BÖLÜM

KAYSERİ ARKEOLOJİ MÜZESİ VE KAYSERİ KALESİ	95
3.1. Kayseride Müzecilik.....	95
3.1.1. Kayseri Arkeoloji Müzesinin Kuruluşu ve Tarihi Gelişimi.....	96
3.1.2. Kayseri Arkeoloji Müzesinin Yeniden Kurulması-Taşınması.....	96
3.2. Kayseri Arkeoloji Müzesi Fotoğrafları.....	98
3.2.1. Giriş Kısmı Fotoğrafları.....	98
3.2.2. Müzenin İç Kısmı Bölümleri Fotoğrafları:.....	99
3.3. Kayseri Kalesi Tarihi.....	113
3.3.1. İç Kale.....	113
3.3.2. Dış Kale.....	115
3.3.3. Kale Burçları.....	115
3.3.4. Günümüzde Kayseri Kalesi İçindeki Mekanlar.....	115

4. BÖLÜM

KATALOG	
KAYSERİ ARKEOLOJİ MÜZESİNDE BULUNAN HİTİT DÖNEMİNE AİT ESERLER	119
4.1. Halka Gövdeli Kaplar.....	120
4.2. Testiler.....	123
4.3. Maşrapalar.....	126
4.4. Sürahiler.....	128
4.5. Gaga Ağızlı Testiler.....	129
4.6. Damga Mühürler.....	135
4.7. Silindir Mühürler.....	155
4.8. İdoller.....	157
4.9. Hiyeroglif Yazılı Kitabeler.....	161
4.10. Orthostat Kabartmalar.....	170
4.11. Sfenks Başı.....	172
4.12. Aslan Başı.....	173
4.13. Kolcuklu Baltalar.....	174
4.14. Çivi Yazılı Kil Tabletler.....	180
4.15. Kaya Anıtları.....	184
4.15.1. İmamkulu Kaya Kabartması.....	186
4.15.2. Fraktin Kaya Anıtı.....	188
4.15.3. Taşçı I Kaya Anıtı.....	190
4.15.4. Hanyeri (Gezbel) Kaya Anıtı.....	191
DEĞERLENDİRME	195
SONUÇ	199
KAYNAKÇA	201
DİZİN	205

FOTOĞRAF VE ŞEKİL LİSTESİ

Fotoğraf 1.1: Kültepe Kaniş ve Karumunun Havadan Görünüşü	35
Fotoğraf 1.2: Kültepe Kazı Alanından Bir Görünüm	35
Fotoğraf 1.3: Kültepe'de Bulunan Kral Anitta'ya ait Mızrak Ucu	44
Fotoğraf 3.1: Müzesinin Dış Görünüşü	98
Fotoğraf 3.2: Müzenin Dış Giriş Kapısı	98
Fotoğraf 3.3: Müzenin İ Giriş Kısmı	99
Fotoğraf 3.4: Müzede Kalkolitik Döneme Ait Eserlerin Sergilendiği Kısmı	99
Fotoğraf 3.5: Müzede Kalkolitik Döneme Ait Eserlerin Sergilendiği Kısmı	100
Fotoğraf 3.6: Müzede Erken Tunç Dönemine Ait Eserlerin Sergilendiği Kısmı	100
Fotoğraf 3.7: Müzede Erken Tunç Dönemine Ait Eserlerin Sergilendiği Kısmı	101
Fotoğraf 3.8: Müzede Asur Ticaret Kolonileri Döneme Ait Eserlerin Sergilendiği Kısmı	101
Fotoğraf 3.9: Müzede Asur Ticaret Kolonileri Döneme Ait Eserlerin Sergilendiği Kısmı	102
Fotoğraf 3.10: Müzede Asur Ticaret Kolonileri Döneme Ait Eserlerin Sergilendiği Kısmı	102
Fotoğraf 3.11: Müzede Hitit Dönemine Ait Eserlerin Sergilendiği Kısmı	103
Fotoğraf 3.12: Müzede Hitit Dönemine Ait Eserlerin Sergilendiği Kısmı	103
Fotoğraf 3.13: Müzede Geç Hitit Dönemine Ait Eserlerin Sergilendiği Kısmı	104
Fotoğraf 3.14: Müzede Geç Hitit Dönemine Ait Eserlerin Sergilendiği Kısmı	104
Fotoğraf 3.15: Müzede Tabal Krallığı Dönemine Ait Eserlerin Sergilendiği Kısmı	105
Fotoğraf 3.16: Müzede Arkaik Döneme Ait Eserlerin Sergilendiği Kısmı	105
Fotoğraf 3.17: Müzede Arkaik Döneme Ait Eserlerin Sergilendiği Kısmı	106
Fotoğraf 3.18: Müzede Hellenistik Döneme Ait Eserlerin Sergilendiği Kısmı	106
Fotoğraf 3.19: Müzede Hellenistik Döneme Ait Eserlerin Sergilendiği Kısmı	107
Fotoğraf 3.20: Müzede Roma Dönemine Ait Eserlerin Sergilendiği Kısmı	107
Fotoğraf 3.21: Müzede Roma Dönemine Ait Eserlerin Sergilendiği Kısmı	108
Fotoğraf 3.22: Müzede Roma Dönemine Ait Eserlerin Sergilendiği Kısmı	108
Fotoğraf 3.23: Müzede Doğu Roma Dönemine Ait Eserlerin Sergilendiği Kısmı	109
Fotoğraf 3.24: Müzede Doğu Roma Dönemine Ait Eserlerin Sergilendiği Kısmı	109
Fotoğraf 3.25: Müzede Herakles Lahdinin Sergilendiği Kısmı	110
Fotoğraf 3.26: Müzede Herakles Lahdinin Sergilendiği Kısmı	110
Fotoğraf 3.27: Müzede Selçuklu Dönemine Ait Eserlerin Sergilendiği Kısmı	111

Fotoğraf 3.28: Müzede Selçuklu Dönemine Ait Eserlerin Sergilendiği Kısım	111
Fotoğraf 3.29: Müzede Osmanlı Dönemine Ait Eserlerin Sergilendiği Kısım	112
Fotoğraf 3.30: Müzede Osmanlı Dönemine Ait Eserlerin Sergilendiği Kısım	112
Fotoğraf 3.31: Müzede Osmanlı Dönemine Ait Eserlerin Sergilendiği Kısım	113
Fotoğraf 3.32: Günümüzde Kayseri Kalesi Genel Görünüşü	116
Fotoğraf 3.33: Günümüzde Kayseri Kalesi Genel Görünüşü	116
Fotoğraf 3.34: Günümüzde Kayseri Kalesi Havadan Genel Görünüşü	117
Fotoğraf 3.35: Günümüzde Kayseri Kalesi Havadan Genel Görünüşü	117
Fotoğraf 4.1-2: Halka Gövdeli Kap (Dikey ve Yatay Görünüş)	120
Fotoğraf 4.3-4: Halka Gövdeli Kap (Dikey ve Yatay Görünüş)	121
Fotoğraf 4.5-6: Halka Gövdeli Kap (Dikey ve Yatay Görünüş)	122
Fotoğraf 4.7-8: İri Testi (Yandan ve Arka Kısmından Görünüş)	123
Fotoğraf 4.9-10: Testi (Önden ve Yandan Görünüş)	125
Fotoğraf 4.11-12: Maşrapa (Ön ve Yan Profilden Görünüş)	126
Fotoğraf 4.13-14: Maşrapa (Ön ve Yan Profilden Görünüş)	127
Fotoğraf 4.15-16: Sürahi (Ön ve Arkadan Görünüş)	128
Fotoğraf 4.17-18: Gaga Ağzılı Testi (Yandan ve Arkadan Görünüş)	129
Fotoğraf 4.19-20: Gaga Ağzılı Testi (Yandan ve Arkadan Görünüş)	130
Fotoğraf 4.21-22: Gaga Ağzılı Testi (Önden ve Arkadan Görünüş)	131
Fotoğraf 4.23-24: Gaga Ağzılı Testi (Yandan ve Arkadan Görünüş)	132
Fotoğraf 4.25-26: Gaga Ağzılı Testi (Yandan ve Arkadan Görünüş)	133
Fotoğraf 4.27-28: Gaga Ağzılı Testi (Yandan ve Arkadan Görünüş)	134
Fotoğraf 4.29-30: Damga Mühür (Üstten ve Yandan Görünüş)	135
Fotoğraf 4.31-32: Damga Mühür (Yandan ve Baskı Yüzeyinden Görünüş)	137
Fotoğraf 4.33-34: Damga Mühür (Üstten ve Baskı Yüzeyinden Görünüş)	138
Fotoğraf 4.35-36: Damga Mühür (Yandan ve Baskı Yüzeyinden Görünüş)	139
Fotoğraf 4.37-38: Damga Mühür (Yandan ve Baskı Yüzeyinden Görünüş)	140
Fotoğraf 4.39-40: Damga Mühür (Üstten ve Baskı Yüzeyinden Görünüş)	141
Fotoğraf 4.41-42: Damga Mühür (Üstten ve Baskı Yüzeyinden Görünüş)	142
Fotoğraf 4.43-44: Damga Mühür (Üstten ve Baskı Yüzeyinden Görünüş)	143
Fotoğraf 4.45-46: Damga Mühür (Yandan ve Baskı Yüzeyinden Görünüş)	144

Fotoğraf 4.47-48: Damga Mühür (Yandan ve Baskı Yüzeyinden Görünüş).....	145
Fotoğraf 4.49-50: Damga Mühür (Yandan ve Baskı Yüzeyinden Görünüş).....	146
Fotoğraf 4.51-52: Damga Mühür (Üstten ve Baskı Yüzeyinden Görünüş).....	147
Fotoğraf 4.53-54: Damga Mühür (Yandan ve Baskı Yüzeyinden Görünüş).....	148
Fotoğraf 4.55-56: Damga Mühür (Yandan ve Baskı Yüzeyinden Görünüş).....	149
Fotoğraf 4.57-58: Bulla (Alt Kısmından ve Üstten Görünüş).....	150
Fotoğraf 4.59-60: Damga Mühür (Yandan ve Baskı Yüzeyinden Görünüş).....	151
Fotoğraf 4.61-62: Damga Mühür (Üstten ve Baskı Yüzeyinden Görünüş).....	152
Fotoğraf 4.63-64: Damga Mühür (Yandan ve Baskı Yüzeyinden Görünüş).....	153
Fotoğraf 4.65-66: Damga Mühür (Yandan ve Baskı Yüzeyinden Görünüş).....	154
Fotoğraf 4.67-68: Silindir Mühür (Yandan ve Baskı Yüzeyinden Görünüş).....	155
Fotoğraf 4.69-70: Silindir Mühür (Yandan ve Baskı Yüzeyinden Görünüş).....	156
Fotoğraf 4.71-72: İdol (Ön ve Arka Kısmından Görünüş).....	157
Fotoğraf 4.73-74: İdol (Ön ve Arka Kısmından Görünüş).....	159
Fotoğraf 4.75-76: İdol (Ön ve Arka Kısmından Görünüş).....	160
Fotoğraf 4.77: Kitabe (Hiyeroglif Yazılı-Ön Kısmından Görünüş).....	161
Fotoğraf 4.78-79: Kitabe (Hiyeroglif Yazılı- Ön ve Yandan Görünüş).....	162
Fotoğraf 4.80-81: Kitabe (Hiyeroglif Yazılı- Ön ve Arka Kısmından Görünüş).....	163
Fotoğraf 4.82-83: Kitabe (Hiyeroglif Yazılı- Yandan ve Ön Kısmından Görünüş).....	164
Fotoğraf 4.84-85: Kitabe (Hiyeroglif Yazılı- Önden ve Yandan Görünüş).....	165
Fotoğraf 4.86-87: Kitabe (Hiyeroglif Yazılı-Arka ve Ön Kısmından Görünüş).....	166
Fotoğraf 4.88: Kitabeli Stel (Hiyeroglif Yazılı- Ön Kısmından Görünüş).....	167
Fotoğraf 4.89-90: Kitabe (Hiyeroglif Yazılı- Ön ve Yandan Görünüş).....	168
Fotoğraf 4.91-92: Kitabe (Hiyeroglif Yazılı- Ön ve Yandan Görünüş).....	169
Fotoğraf 4.93: Orthostat Tanrı Kabartması (Ön Kısmından Görünüş).....	170
Fotoğraf 4.94-95: Hiyeroglif Yazılı Kabartma (Ön ve Yandan Görünüş).....	171
Fotoğraf 4.96-97: Sfenks Başı (Ön ve Arkadan Görünüş).....	172
Fotoğraf 4.98-99: Aslan Başı (Ön ve Arkadan Görünüş).....	173
Fotoğraf 4.100-101: Kolcuklu Balta (Ön Kısmından İki Farklı Açıdan Görünüş).....	174
Fotoğraf 4.102-103: Kolcuklu Balta (Ön ve Arka Yüzeyinden Görünüş).....	176
Fotoğraf 4.104-105: Kolcuklu Balta (Ön ve Arka Yüzeyinden Görünüş).....	177

Fotoğraf 4.106-107: Kolcuklu Balta (Ön Yüzeyinden İki Farklı Açıdan Görünüş)	178
Fotoğraf 4.108-109: Kolcuklu Balta (Ön ve Arka Yüzeyinden Görünüş)	179
Fotoğraf 4.110: Kayseri 286 CTH 670.3304 Kutlama Bayram Ritüeline Ait Tablet Parçası	180
Fotoğraf 4.111: Kayseri 287 CTH 670.3305 Kutlama/Bayram Ritüeline Ait Tablet Parçası	183
Fotoğraf 4.112: İmamkulu Kaya Anıtı	187
Şekil 4.1: İmamkulu Kaya Anıtı Çizimi	188
Fotoğraf 4.113: Fraktin Kaya Anıtı	189
Şekil 4.2: Fraktin Kaya Anıtı Çizimi	189
Fotoğraf 4.114: Taşcı I Kaya Anıtı	190
Şekil 4.3: Taşcı I Kaya Anıtı Çizimi	191
Fotoğraf 4.115: Hanyeri Kaya Anıtı	192
Şekil 4.4: Hanyeri Kaya Anıtı Çizimi	193

GİRİŞ

Hititler, bir başka ismiyle Etiler antikçağda tarihte Anadolu topraklarında yaşamış olan önemli bir halktır. Anadolu'ya gelişleri hakkında Kafkasya üzerinden, Çanakkale Boğazı'ndan veya Karadeniz'den geldiklerine dair çeşitli görüşler öne sürülmüştür. Hititler, M.Ö. 2000'li yıllarda Anadolu'ya göç ederek yerli halk olan Hattiler üzerinde hakimiyet kurdular. Hititlerin Anadolu'da ilk yerleşim yerleri Kuşşara şehri olduğu tahmin edilmektedir. Anadolu'daki merkezleri kral Anitta zamanında Kültepe-Kaniş olmuş ilerleyen zaman diliminde ise başkentlerini Hatti krallığını hakimiyet altına alarak Hattuş (Boğazköy) şehrine taşıdılar.

Hititler, Anadolu'nun yerli halkı ile kaynaşarak ekonomik, kültürel, sosyal hayat ve din-inanış konularından etkilenerek Hitit Devleti'ni kurdular. Hint-Avrupa dil ailesine dahil bir dil konuştukları için Hint-Avrupa kökenli bir topluluk olduğu kabul edilir.

Hitit Devleti'nin kuruluşundan itibaren sanatlarındaki Mezopotamya unsuru kaybolarak Anadolu'nun yerli sanatı ile birleşmiştir. Mabretler, saraylar, sosyal yapılar, çanak çömlekler, mühürler, kaya kabartmaları ve orthostatlar ile Hititler tarihte iz bıraktılar.

Hititler, Anadolu'da siyasi birliği sağlamaları, tarihte bilinen ilk danışma meclisi olan Pankuş meclisini oluşturmaları, Annallar ile ilk tarih yazıcılığını başlatmaları, tarihte bilinen önemli bir antlaşma olan Kadeş Antlaşması'nı yapmaları ve savaş arabaları kullanmaları ile tarihte bilinir.

Çalışmamızın konusu olarak da Kayseri Arkeoloji Müzesi'nde Hitit Dönemi'ne ait eserler incelenmiştir. Müzede Hitit Dönemi'ne ait 65 eser bulunmaktadır. Çalışmamızda 53 tane Hitit eseri müzedeki envanter kayıtlarından ve kaynak incelemelerinden yararlanılarak araştırılması yapılmıştır. Diğer 12 eser, müzede eser incelemeleri ve telif haklarından dolayı çalışmamızda yer almamıştır. Araştırılması yapılan 53 tane Hitit Dönemi'ne ait eserlerden; 3 tanesi halka gövdeli kap, 1 tane iri testi, farklı formlara ait 6 tane gaga ağızlı testi, farklı biçimlerde yapılmış 19 tane damga mühür, 9 tane Geç Hitit Dönemi'ne ait Hiyeroglif Yazılı Kitabe, 2 tane orthostat kabartma, 1 tane sfenks başı, 1 tane aslan başı, 5 tane kolcuklu balta, 2 tane kil tablet ve son olarak da Kayseri ve çevresinde yer alan 4 tane kaya anıtı çalışmamızda incelenmiştir. Kayseri Arkeoloji Müzesi'nde bulunan araştırmamızda yer alan diğer dönemlere ait 2 adet silindir mühür Asur Ticaret Kolonileri Çağı'na, 1 adet testi, 2 adet maşrapa, 1 sürahi örneği Demir Çağı'na aittir. 3 adet idol Erken Tunç Çağı'na aittir. Araştırmamızda diğer dönemlerle beraber toplamda 62 adet eser incelenmesi yapılmıştır. Çalışmamızda farklı dönemlerden

eserlerin yer almasındaki sebep eserler arasında hem kültürel etkileşimi belirtmek hemde Kayseri Arkeoloji Müzesi'ni tanıtmak amacıyla yapılmıştır.

Kayseri Arkeoloji Müzesi'ndeki Hitit Dönemi'ne ait eserlerin araştırılması, eserlerin kullanım amaçları, kronolojisi, gelişim evreleri ve eserlerin çeşitliliği ortaya konulmuştur. Aynı zamanda Kayseri ve çevresinin Anadolu arkeolojisi bakımından Hitit Dönemi izleri araştırılmıştır.

Çalışmanın amacı olarak Hititler'in Kayseri ve çevresindeki etkileri araştırılarak bilgiler sunulmuş, Hitit eserlerinin araştırılarak böylece günümüze kadar ulaşmış kalıntılarını kültürel açıdan irdelenerek gelecek nesillere aktarımı amaçlanmıştır.

Çalışmanın konusu belirlendikten sonra yöntem gereği öncelikle Kayseri Arkeoloji Müzesi'nde teşhirde bulunan Hitit Dönemi'ne ait eserlerin tespiti ve ayrımı yapılmıştır. Müze içerisinde eserlerin tespiti ve ayrımı yapıldıktan sonra envanter bilgileri tespit edilmiş olup çeşitli bilgiler elde edilmiştir. Bu bilgiler arasında eserlerin envanter numarası, eser adı, tanımı, cinsi, çıkış yeri, müzeye getiriliş tarihi, müzeye geliş şekli ve eserlerin ölçüleri tespit edilmiştir.

Çalışmamız toplamda dört bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde; Kayseri'nin tarihi ve coğrafyası kısaca incelenmiş, ikinci bölümde Hitit Devleti tarihi çalışmamızla ilgili kısmı araştırıldı, üçüncü bölümde Kayseri Arkeoloji Müzesi ve Kayseri Kalesi araştırıldı ve dördüncü bölüm son olarak Kayseri Arkeoloji Müzesi'ndeki Hitit Dönemine Ait Eserler incelenmiştir. Yeni yerine taşınmış Kayseri Arkeoloji Müzesi hakkında fotoğraflarla bilgiler sunulmuş olup Kayseri'de müzecilik hakkında bilgiler verilmiştir.

KONU İLE İLGİLİ KAYNAK VE ARAŞTIRMALAR

Kayseri Arkeoloji Müzesi ve içinde bulunan Hitit Dönemi, Geç Hitit Dönemi Eserleri bizler için birincil kaynak niteliğindedir. Kayseri ve çevresinden çıkan eserler Kayseri Arkeoloji Müzesi'nde sergi salonlarında bulunmaktadır. Müze içerisinde yer alan Hitit Dönemi, Geç Hitit Dönemi, Demir Çağı ve Tunç Dönemi eserlerden örnekler sunulurken değerlendirilmesi yapılmıştır. Çalışmamızın konusu ile alakalı çeşitli kitaplardan, müzenin fotoğraflarından ve Kayseri Arkeoloji Müzesi'nin envanter kayıtlarından yararlanılmıştır.

Yazılı belgelerin aracılığı ile 1881 yılında British Museum uzmanlarından Th. G. Pinckhes İstanbul'dan satın alma yolu ile Kapadokya'dan geldiği bilinen çivi yazılı bir tabletin tanımlanması ile Kaniş'in keşfinin hikayesi başlamış oldu. Kültepe'den çıkan tabletlerin, Mezopotamya'dan bulunan kil tabletlerden dil bilgisi ve yazılar bakımından farklılık göstermesi ile bu tabletlerin Kaniş ile bağlantısı tespit edilmiş oldu. 1893-94 yılları arasında E. Chantre Karahöyük-Kültepe'de sonda çalışması yaptı. W. Belck 1901 yılında, H. Wincler ile H. Grothe'nin 1906 yılında

yaptığı sontaj çalışmaları sonuçsuz kalmıştır.¹ 1925 yılında B. Hrozny kazı izni alarak yaptığı araştırmalarda höyüğün eteklerinde bulunan tarlalarda küplere ve pişmiş topraktan yapılmış kil tabletlere rastlanılmıştır. 1948 yılında Tahsin Özgüç ve eşi Nimet Özgüç'ün yaptığı kazı çalışmaları ile Anadolu-Mezopotamya ilişkileri ve ekonomik faaliyetler araştırmalar sonucunda ortaya çıkarılmaya çalışıldı.² Tahsin Özgüç'ün kazı ekibine Von der Osten, B. Landsberger ve H.G. Güterbock dahil olarak Anadolu tarihi hakkında ve Kültepe'nin kültür katmanlarının tespiti hakkında çalışmalar yaptılar. Tahsin Özgüç ve ekibinin 2005 yılına kadar yaptığı çalışmalarda Kültepe'nin büyük bir kültür merkezi olduğu, sadece Anadolu'da değil Kuzey Suriye ve Mezopotamya'da da tanınan bir coğrafya olduğu ortaya çıktı. 2005 yılından sonraki kazılara Kültepe'de Fikri Kulakoğlu başkanlığında devam edilmektedir. Tespit edilen kültür katmanlarından Eski Tunç Çağı, Asur Ticaret Kolonileri Çağı ve Hellenistlik-Roma Dönemi'ne ait kültür katmanları tespit edilmiştir. Yapılan çalışmalarda bu dönemlere ait çanak-çömlekler, küçük buluntular, mühürler, idoller ve kil tabletler bulunmuştur.³

Koloni Çağı'na gelindiğinde yerli seramiğin, M.Ö. III. bin seramik geleneğinden geliştiği, Eski Hitit ve İmparatorluk Dönemi'nde kullanılan seramiklere teknik ve şekil olarak benzediği tespit edilmiştir. Anadolu-Mezopotamya arasındaki ticari ilişkiler sonucunda Eski Hitit ve Hitit İmparatorluk Dönemi kültür ve sanatının kökenini oluşturur.⁴

Hititler'in günümüze kadar gelen eserleri arasında Hitit Kaya Anıtları'da bulunur. Hititler Orta Anadolu'da siyasi birliği kurduktan sonra M.Ö. 1600-1200 yılları arasında Yakınoğu'nun süper gücü olarak tarih sahnesine çıkmıştır. Hititler, görsel sanat olarak farklı kullanımlara yönelik ayrı malzemelerden inşa etmişlerdir. Anadolu üslubu olarak adlandırılan kaya anıtları Koloni Çağı'nda Anadolu kültürü ile Kuzey Suriye-Mezopotamya kültürünün sentezleşmesi ile ortaya çıkmıştır. Hititler; taş heykeltraşlık eserlerini anıtsal mimarlık yapılarının bezeme öğelerinde, kült yapılarının kapılarına, mitolojik ve hayvan tasvirleri şeklinde inşa etmişlerdir. Genellikle kralların güç ve hakimiyetini, kraların tanrılarına minnettarlığını, kralların kutsanmasını, koruyucu anlamlı tanrı ve mimarlıkta bezeme ögesi olarak yapılmıştır. Stel şeklindeki eserler ise taş yontu sanatının gelişmiş düzeyde figüratif bezemeli heykel kaideler şeklinde yapılmıştır. Anadolu topraklarında günümüze kadar ulaşmış olan alçak kabartma yontu sanatı doğal kayanın açıktaki kalan yüzüne yontulmuş şekilde kabartma figürleri ile yapılmıştır.⁵ Bu kaya anıtları genellikle doğal kaya yüzeyine bağımsız olarak

¹ Kutlu Emre, "Kanişin Keşfinin Hikayesi", içinde *Anadolu'nun Önsözü Kültepe Kaniş Karumu Asurlular İstanbul'da*, ed., Fikri Kulakoğlu (İstanbul: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2015), 20.

² Emre, "Kanişin Keşfinin Hikayesi", 20.

³ Emre, "Kanişin Keşfinin Hikayesi", 21.

⁴ Emre, "Kanişin Keşfinin Hikayesi", 22.

⁵ Mehmet Nahit Çiçek, "Hitit İmparatorluk Dönemi Kaya Anıtları" (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuklu Üniversitesi, 2009), 25.

yapılmıştır. Bazen tek bazen çok figürlü olan bu anıtlar figürlerinin yanında hiyeroglif yazılarda bulunmaktadır. Bu hiyeroglif yazılar sayesinde Luvice konuşan halklar hakkında da bilgi edinilmektedir. Bu kaya anıtlarında genellikle büyük kralların betimlemeleri bulunmaktadır. Kaya kabartmaları ülkenin önemli doğal yol geçitlerine, su kenarındaki kayalara ve askeri yolculuklarında sürekli kullandıkları yol üzerindeki sarp kayalara inşa etmişlerdir. Anadolu Hitit Kaya Anıtları genellikle Hititler'in güneye inmek için Kuzey Suriye istikametindeki yollar üzerine yapılmıştır. Örnek verilecek olursa Fraktin, Taşçı ve İmamkulu şeklinde sıralayabiliriz.⁶

Diğer değineceğimiz konulardan olan Hitit seramiği; Maşathöyük, Alacahöyük, Boğazköy, İnandık, Ortaköy ve Gordion Hitit mezarları gibi çeşitli merkezlerde bulunmuştur. Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Hatti seramiği halkın refah seviyesinin artması, kültürel etkileşimin oluşması sonucunda Hitit seramiğinin kökeni bu dönemde oluşmuştur. Kültepe-Kaniş'te bulunan çanak-çömlek ustaları seramiklere yeni formlar ve eklentiler yaparak farklı tiplerde seramik üretmişlerdir. Kültepe Kaniş'in Ib tabakasındaki seramikler Erken Hitit seramiği ile büyük benzerlik gösterir. Hitit seramik geleneğinin ilk örnekleri Eski Hitit erken safhasına denk gelir. Bu safhada seramikler kaliteli ince hamurlu, kırmızı parlak astarlı olarak özgün bir özellik kazanmıştır. Gaga ağızlı testiler, çeşitli formlarda çanak çömlekler, maşrapalar, yuvarlak ağızlı uzun boyunlu kaplar ve geniş ağızlı çömlekler bu dönem seramiklere örnek verilebilir.⁷

Alacahöyükte çıkan seramikler incelendiğinde bazı seramikler siyah renkli olduğu bu rengin ise pişirme sırasında oluştuğu bilinmektedir. Hitit seramikleri bazı ihtiyaçlardan dolayı ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkmasında; gündelik yaşamda, dinsel törenler, inançlar ve sosyal yaşamda kullanılma gereksinimi duyulması ile seramikler yapılmıştır. Rhytonlar, gaga ağızlı testiler, küçük heykelcikler, kabartmalı dekorlu vazolar, çanaklar ve sunu kapları olarak kullanılmıştır. Kaplara konulacak erzak veya sıvı maddenin cinsine göre kaplar fiziksel özellikleriyle şekillenmiştir.⁸

Hititlerle ilgili bir değineceğimiz bir başka konu ise mühürlerdir. Mühürler, Eski Yakınoğu toplumlarında malın mülküyetinin kime ait olduğunu, eşyanın mülküyetinin korunması, onanması ve güvenlik garantisi olduğunu gösterir. Mühürler bürokratik yazışmalarda ise mektup ve zarfların üzerinde yazdıran kişinin ve şahitlerin mühürleri basılarak bugünkü imza görevi yapardı.⁹ Mühürler tarihte Eski Yakınoğu'da M.Ö. 7500-7000 yılları arasında kullanılmıştır. Erken örnekleri damga biçimli baskı yüzeyli konik ya da pramidal tutamaklıdır. Malzeme

⁶ Çiçek, "Hitit İmparatorluk Dönemi Kaya Anıtları", 26.

⁷ "Hitit Seramikleri", (27.08.2021), www.acikders.ankara.edu.tr.

⁸ "Hitit Seramikleri", (27.08.2021), earsiv.anadolu.edu.tr.

⁹ Güzel Öztürk, "Yeni Kazılar Işığında M.Ö. 3. Bin Yılın Sonunda ve M.Ö. 2. Bin Yılın Başında Kültepe Mühür ve Mühür Baskıları" (Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2019), 36.

olarak en erken örnekleri kil ve işlenmesi kolay yumşak taşlardan yapılarak üzerleri geometrik motiflerle doldurulmuştur. Mühürlerin yayılım alanı ise kuzeyde; güneydoğu Avrupa'dan başlayarak güneyde; Anadolu, Suriye, Levant ve Kuzey Mezopotamya'ya kadar yayılır.¹⁰ Anadolu üslubu olarak adlandırılan mühürler üzerinde genellikle geometrik desenler, helezon motifler, hayvan mücadelesi, hayvan sıraları, boğa üstünde duran tanrı, kuş adam ve çift başlı kartallar gibi motifler yer alır.¹¹

Çalışmamızın yazımında ise farklı kaynaklardan yararlanılmıştır. Kayseri Arkeoloji Müzesi'nin kuruluşu ve tarihi gelişimi ile alakalı olarak müze müdürü Hasan Elmağaç'ın Şehir Kültür Sanat Dergisi'ne verdiği "Geçmişten Bugüne Kayseri Arkeoloji Müzesi" makalesinden ve Muhammed Fazıl Himmetoğlu'nun "Kayseri Arkeoloji Müzesi'nin Kuruluşu ve Gelişimi" tezinden yararlanılmıştır.

Kültepe-Kaniş ile ilgili bilgilere ulaşmak için editörlüğünü Fikri Kulakoğlu'nun yaptığı "Anadolu'nun Önsözü Kültepe Kaniş Karumu Asurlular İstanbul'da" isimli kitapta Kutlu Emre'nin makalesinden, Cahit Günbattı'nın "Kültepe Kaniş Anadolu'da İlk Yazı İlk Belgeler" eserinden ve Tahsin Özgüç'ün "Kültepe/Kaniş-Nesa" eserinden yararlanılmıştır.

Kayseri çevresindeki ticaret yolları alakalı olarak Gürkan Gökçek'in "III. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri" adlı kitapta yer alan "Asur ve Kaniş Arası Ulaşım ve Taşımacılık" makalesinden ve Nezahat Baydur'un "Kültepe (Kanes) ve Kayseri Tarihi Üzerine Araştırmalar" eserleri kaynak olarak kullanılmıştır.

Kaniş Krallığı hakkında bilgilere Hasan Ali Şahin'in "Anadolu'da Asur Ticaret Kolonileri Devri" eserinden atıflar yapılmıştır. Kayseri'de Hitit izleri ile alakalı olarak Sedat Alp'in "Asur Ticaret Kolonileri Çağında Kanes/Nesada Hititlerin Varlığı ve Yoğunluğu" eserinden ve Tevfik Elkovan'ın "Kayseride Hitit Kaya Anıtları" eserinden atıflar yapılmıştır.

Müzenin şu anki yeni hali olan Kayseri Kalesi içindeki konumunda müzenin görsel fotoğrafları çekilerek çalışmaya eklenmiştir.

¹⁰ Öztürk, "Yeni Kazılar Işığında M.Ö. 3. Bin Yılın Sonunda ve M.Ö. 2. Bin yılın Başında Kültepe Mühür ve Mühür Baskıları" 37.

¹¹ Öztürk, "Yeni Kazılar Işığında M.Ö. 3. Bin Yılın Sonunda ve M.Ö. 2. Bin yılın Başında Kültepe Mühür ve Mühür Baskıları" 195.

1. BÖLÜM

KAYSERİ'NİN TARİHİ VE COĞRAFYASI

1.1. KAYSERİ ŞEHRİNİN KURULUŞU VE GELİŞİM EVRELERİ

Kayseri ili Anadolu'nun verimli topraklarının yer alması, su kaynaklarının fazla olması, çevresine göre ulaşımının kolay olması ve elverişli doğal koşullara sahip olması nedeniyle binlerce yıldan beri yoğun yerleşmelere ev sahipliği yapmıştır. Bununla beraber Kayseri'nin askeri yolların kavşak noktası olması ve ticari merkez görevi yapması nedeniyle her çağda önemini arttırmıştır.

Kayseri ve çevresinde yapılan araştırmalara dayanarak şehir yerleşmesinin başlangıcı M.Ö. 3. bin yılın ortalarına kadar uzanmaktadır. Şehirde Anadolu'nun tarihine ışık tutan ve aynı zamanda şehrin geçmişi ile bilgi veren bir yer olan Kültepe Höyüğü (Kaniş-Karum) da burada bulunmaktadır¹². Belli bir tarihten sonra Kaniş'in önemini kaybetmesi ile beraber dönemin kutsal dağı olarak anılan Argaios (Erciyes Dağı) kuzey eteklerinde bulunan Mazaka'nın ön plana çıktığı ve o dönemde şehrin merkezi olduğunu kaynaklardan bilmekteyiz. Kayseri kronolojik olarak Hatti, Hitit, Assur, Kimmer, Med, Pers, Makedon, Kapadokya, Ermeni, Roma, Sasani, Arap, Bizans, Anadolu Selçuklu, Moğol, İlhanlı, Eretna, Karaman, Dulkadir ve Osmanlı medeniyetlerine ev sahipliği yapmıştır.¹³

1.1.1. KAYSERİDE HATTİ VE HİTİT DÖNEMİ

Antikçağ Dönemi'nden başlayarak Kapadokya Bölgesi'nde çeşitli medeniyetler ve uluslar yaşamıştır. Kapadokya Bölgesi'nde Neolitik kültür geliştiği, daha sonraları Proto Hattiler federasyon halinde siyasi birlik sağladıklarını günümüze ulaşan belgelerden öğrenmekteyiz. Bu bölgedeki ilk merkezi hükümdarlık Hititler tarafından oluşturulmuştur. Antikçağ'larda Anadolu'nun Küçük Kilikya Bölgesi sürekli iskan görmüş ve birçok yerleşim yeri Erciyes Dağı'nı görebilecek şekilde kurulmuştur. Erciyes Dağı'nı gören en önemli yerleşim yerlerinden biri olan Kaniş Karum'u Asur Ticaret Kolonileri batı merkezlerinden biri olup ilk İpek Yolu'nun önemli bir pazarıydı. Kaniş-Karum'un doğu ülkeleriyle ticarete bağlı bir önemi olsa da başka bir önemi Kaniş'in bölge hükümdarlığının Hititler öncesinde başkent olmasıydı.

¹² Cumhuriyetin 75. Yılında Kayseri (Ankara: Kayseri Valiliği Yayınları, 1998), 40.

¹³ Yunus Emre Akkor, *Geçmişten Geleceğe Kayseri Mutfağı* (Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2019), 21.

Erciyes Dağı'nı gören diğer yerleşim yerlerine örnek olarak Erkilet üstü düzlükte yer alan Beşik ve Çırçır Tepe höyükleri, Yahyalı ilçesi Fetullah mevki höyüğü, Develi-Soysallı, Yeşilhisar höyükleri ve Tomarza yolu üzerindeki höyük ile Uzunyayla'daki Beserek höyükleri örnek verilebilir. Hitit Devleti'nden sonra kurulan Muşki-Tabal Krallıkları ve Frigler sınırlarını genişleterek Kapadokya'ya kadar ulaşmışlar Proto Hattiler'den gelişen Anadolu kültürünü devam ettirip yenilikler ekleyerek bir yapı oluşturmuşlardır.¹⁴

M.Ö. 350 tarihinde Kapadokya iki kısma ayrılarak Pontos Kapadokyası ve Büyük Kapadokya isimlerini almıştır. Mazaka ismi ile anılan kısım Büyük Kapadokya kısmın merkezi haline gelmiştir. 3.916 m. yüksekliğindeki Erciyes Dağı bu dönemde ve sonraki dönemlerde önemini korumuş hem tanrı hemde tanrıların oturduğu yer olarak kabul edilmiştir. Eskiçağda Proto-Hattiler Dönemi'nden başlayarak Hitit Dönemi'nde de dağ tanrısı inancı halk arasında kabul görmüştür.¹⁵

Kayseri ve çevresi Neolitik Dönemden itibaren insanoğlunun yerleştiği ve geliştiği coğrafyalardan biridir. Anadolu'nun ilk yazılı belgeleri Kayseri yakınlarındaki Kültepe-Kaniş'de bulunmuştur. Kültepe ve çevresini Asurlu tüccarlar ticari faaliyetler için kullanmışlardır. Kayseri'ye gelip ilk belgeler bırakan seyahatçıların, Asurlu tüccarlar olduğunu söyleyebiliriz. Günümüzdeki Kayseri kent merkezinin ilk olarak ne zaman kurulduğu belli değildir. Ancak Kayseri kent merkezinin seramik buluntularına dayanılarak Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda iskan gördüğü araştırmacılar tarafından kabul edilir. Eski kent ve çevresindeki bulunan seramiklere dayanılarak kentin esas önem kazanması Hellenistik Dönemde olmuştur.¹⁶

Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Kayseri ve çevresi başlarında kral bulunan bağımsız şehir devletleri tarafından yönetiliyordu. Asur Ticaret Kolonileri Çağı'ndan sonra ilk defa merkezi bir devlet olarak Hitit hakimiyetinde devlet yönetimine katılmıştır.

1.1.2. KAYSERİDE FRIG DÖNEMİ

Kayseri'de Hitit hakimiyetinden sonra kente Frigler'in geldiği bilinmektedir. Tarihi araştırmalara göre Frigler Anadolu'ya geldiklerinde ilk olarak Argaios ve çevresine yerleştiği kabul edilmektedir¹⁷. Friglerin daha sonra Kültepe-Kaniş çevresine yerleşmesine bakılarak Kültepe'nin hala önemini koruduğu anlaşılmaktadır. Frigler, Kimmerler'in bölgeyi istilasından sonra bir süre daha varlığını sürdürmüş sonrasında kentin yeni misafirleri olan Lidyalılar'ın bölgeye gelmesiyle Frig etkisi yok olmuştur.

¹⁴ Oğuz Güler, *Antikçağ İkonografisinde Erciyes* (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1995), 19.

¹⁵ Halit Erkiletlioğlu, *Geniş Kayseri Tarihi Cilt I* (Ankara: Bel-sin Vakfı Kültür Yayınları, 2016), 44-45.

¹⁶ Osman Eravşar, *Seyahatnamelerde Kayseri* (Kayseri: Kayseri Ticaret Odası Yayınları, 2000), 7.

¹⁷ Eravşar, *Seyahatnamelerde Kayseri*, 7.

Kent hakkında, Lidyalılar Dönemi'nde fazla bilgi yoktur. Bütün Anadolu'da olduğu gibi Lidyalılar'dan sonra kente Pers istilası başlamıştır. Perslerin Lidyalıları yenmesiyle birlikte M.Ö. 550 de bütün Anadolu'da olduğu gibi Kayseri'de Pers hakimiyetine girmiş ve Kapadokya'nın büyük satraplığını yapmıştır¹⁸. Hellenistlik Dönemine kadar kent Pers hakimiyetinde kalmıştır.

Hellenistlik Dönemde Kültepe-Kaniş'in önemi azalmış bunun yerine Kayseri gelişmeye yani Mazaka tarih sahnesinde yerini almıştır. Mazaka, Kültepe ile ticari ilişkiler devam etmiş ve kent Demos (Halk Meclisi), Boule Meclisi tarafından yönetiliyordu. Mazaka ilerleyen zamanda ovada kurulan Kaniş'in aksine Erciyes Dağı'nın eteklerine kurulacaktır. Bu dönemde kentin savunma yapıları ve fiziki yapısının temelleri atılmıştır.¹⁹

1.1.3. KAYSERİDE HELLENİSTLİK DÖNEM

Kentin ilk adı olan Mazaka, Helenistlik Dönemde ortaya çıkmıştır. Bu isim, M.Ö. IV. yüzyıldan, M.S. I. yüzyıla kadar antik kaynaklarda kullanılmıştır. Bu isimden sonra kent Kapadokya kralı V. Ariarathes'in unvanlarından biri olan Eusebeia ismi kullanılmıştır. Kentin bugünkü ismi Caesarea-Caeseria (Kaseria-Kayseri) ise Kapadokya kralı Archelaos tarafından, Roma İmparatoru Augustus'un şerefine ithafen verilmiştir. Bu isim M.S. 28 yılında kullanılmaya başlanmıştır.²⁰

1.1.4. KAYSERİDE ROMA HAKİMİYETİ

Kentte Roma hakimiyeti M.S. 17 tarihinden itibaren başlamıştır. Şehir bu tarihte Erciyes Dağı eteklerinde olduğu ve ovaya doğru yayılma göstermeye başlamıştır. Strabon'un verdiği bilgilere göre günümüzde kent merkezinde bulunan kale bu dönemde gelişmeye başlamıştır. Bu dönemde kentte çok tanrılı din hakimdir. M.S. 96'da Kayseri'de basılan bir sikkenin üzerinde Halkın Hürriyeti ifadesinden anlaşıldığı üzere Kayseri'nin kendi kanunlarını yapan bir kent olduğu, iç işlerinde özgür bir şehir olduğu anlaşılmaktadır. Roma Dönemi'nde kent Erciyes Dağı eteklerinde gelişimine devam etmekteydi. M.S. I. yüzyılda kentin etrafında sur duvarı yokken bu tarihten sonra kentin etrafı surlarla çevrilmeye başlamıştır. M.S. III. yüzyılda surlarla ilgili ilk bilgilere Roma İmparatoru III. Gordianus Dönemi sikkelerinde görmekteyiz. Sikkelerin üzerinde Entix-Entixion (Sur Yapıcı) ifadeleri geçmektedir. Kent etrafındaki sur yapımına önem verilme sebebi doğudaki Pers tehlikesinden kaynaklanmaktaydı.²¹

M.S. III. ve VI. yüzyıl arasında kentte artık putperestlik dönemine ait yapıları yıkılarak yerine Hristiyanlığı temsil eden kiliseler yapılmaya başlanmıştır. Erciyes Dağı eteklerinde hem putperestlik döneminden kalma dini mimariler hem de

¹⁸ Cumhuriyetin 75. Yılında Kayseri, 41.

¹⁹ Eravşar, *Seyahatnamelerde Kayseri*, 10.

²⁰ Eravşar, *Seyahatnamelerde Kayseri*, 10.

²¹ Eravşar, *Seyahatnamelerde Kayseri*, 10.

Hristiyanlığı temsil eden Aziz St. Basileus'un yaptırdığı kilise bulunmaktaydı. Erciyes Dağı eteklerindeki antik kentin bu tarihten sonra başına ciddi felaketler gelecektir. Persler ve Gotlar, Roma İmparatorluğu'nun güç kaybetmesini fırsat bilerek şehre saldırmışlardır. Daha yıkıcı felaket ise M.S. III. yy. Anadolu'yu etkileyen şiddetli depremlerdir.²²

M.S. 395'de Roma İmparatorluğu ikiye ayrılmasından sonra Hristiyanlık rahat biçimde bölgeye yayılmaya başlamış ve kentte meydana gelen depremler sonucunda kent yeni bir başlangıca ihtiyaç duymuştur. Kent artık ovada gelişmeye başlamış bunun nedeni de yaşanan depremler olmuştur.²³

1.1.5. KAYSERİDE BİZANS DÖNEMİ

Bizans İmparatoru Justinian zamanında şehir yeni yerinde yeni bir çehreye bürünür. Bizanslı tarihçinin verdiği bilgilere dayanarak M.S. VI. yy. Roma İmparatoru Justinian kentin kuruluşundan yapılmış olan yerleri onartarak kentin etrafına yeni surlar yaptırmıştır. M.S. VI. yy.'dan sonra ovada gelişen bu yeni kent, Erciyes Dağı'nın eteklerinde yer alan eski kentten tamamen kopmamış hatta kenti ikinci bir savunma sistemi olarak görev yapmıştır. Bütün Anadolu'da olduğu gibi Bizans Dönemi'nde Kayseri de ekonomik bakımdan zayıflamıştır. Bizans'da yaşanan iç karışıklıklar nedeniyle kent küçülmesinde Sasani ve Arap akınlarının etkileri de büyük olmuştur.²⁴

Kent, Muaviye komutasındaki Araplar tarafından 647 yılında kuşatılmıştır. Arap orduları eski kalenin surlarından birini onararak yaklaşık olarak yedi yıl kadar kentte kalmışlardır.

1.1.6. KAYSERİYE TÜRK AKINLARI

Türkler kentte XI. yy. ilk yarısında varlıklarını hissettirmeye başlamışlar. Kent Afşin Bey tarafından Malazgirt Savaşı'ndan dört yıl önce fethedilmiştir. Kente gelen Türkler, herhangi bir güçle karşılaşmamışlardır. Bunun nedeni Türkler şehri almadan önce kentte büyük bir deprem olmuş ve şehirde çok az insan kalmasıdır.²⁵

Şehrin ilk fethinde Afşin Bey kentte fazla kalmamış, St. Basileus kilisesinden bazı değerli eşyaları alarak şehirden ayrılmışlardır. 1077 tarihinde şehir kesin olarak Türk hakimiyetine girmiştir.²⁶

Önceki dönemden kalan yapılar ve savunma tesisleri Türkler tarafından onarılmıştır. 1071 yılında Malazgirt Zaferinden sonra Selçuklular'a tabi olan Danişmentliler, 1127 yılında Emir Melik Mehmet Gazi'nin eline geçmiş, oğlu

²² Eravşar, *Seyahatnamelerde Kayseri*, 10.

²³ Eravşar, *Seyahatnamelerde Kayseri*, 11.

²⁴ Eravşar, *Seyahatnamelerde Kayseri*, 12.

²⁵ Eravşar, *Seyahatnamelerde Kayseri*, 12.

²⁶ Eravşar, *Seyahatnamelerde Kayseri*, 13.

Melik Mehmet zamanında şehrin ilk hakimleridir.²⁷ Kayseri, Danişmentliler'in eline geçmesinden sonra kentte ilk camii, yönetim mekanları yapılmış ve kalan surlar onarılmıştır. Kayseri tarihinde önemli ciddi kuşatmalarından birine şahit olmuş şehir Türklerin eline geçmesinden sonra 1082 tarihinde Haçlılar tarafından kuşatılmıştır. Kentin savunma yapılarının tam olarak inşa edilmemiş olması nedeniyle Haçlılar kenti çok kolay bir şekilde almışlardır. Haçlılar kentte fazla kalmayarak Anadolu'nun güneyine doğru ilerlemişlerdir. Şehir bu kuşatmadan sonra 150 yıl kadar herhangi bir kuşatma ve saldırıya uğramamıştır. Şehre ilk medrese Danişmentliler zamanında yapılmış olup bu medrese Ulu Camii'nin güney cephesinde yer alıyordu.²⁸

Danişmentliler hakimiyetinden sonra kent XII. yy. sonunda Selçuklular'ın eline geçmiştir. Ortaçağ boyunca kent görmediği bir refah ve zenginliğe Selçuklular zamanında kavuşmuştur.²⁹ Selçuklu sultanları kenti ikinci başkent olarak kullanmışlardır. Selçuklular Dönemi'nde kentlere unvanlar veriliyordu. Bu dönemde Kayseri'ye verilen iki unvan vardı. Birincisi Dar'ul Feth yani fetih yurdu diğeri de Da'ul Mülk yani başkent idi. Selçuklu sultanları ilk yapılışı Roma Dönemi'ne kadar uzanan Kayseri surlarını onarmışlar ve I. İzzettin Keykavus kentin etrafındaki savunmayı güçlendirmek için güçlü bir burç inşa ettirmiştir. I. Alaeddin Keykubat tarafından kentin kuzey tarafını içine alacak şekilde surları genişletmiştir. XIII. yy. ilk yarısında kente Selçuklular tarafından başka yapılar da yapılmıştır. Selçuklular kentin çevresinde önemli ticaret alanları kurmuş, buralarda hem üretim hem ticaret yapılmıştır. Küllahcılık, bakırcılık, boyacılık, çinicilik ve debbağcılık gelişmiştir. Dönemin kaynaklarından bu sanatların hem üretildiği hem de satışının yapıldığı bilinmektedir. Şehrin ticaret ve üretim alanları şehri çevreleyen surların dışında bulunuyordu. Surların içinde ise yönetimle ilgili bölümler olduğu bilinmektedir. Evliya Çelebi'nin ve sicil kaynaklarındaki bilgiler bunu doğrulamaktadır. Dış kale surları özelliğini kaybetmesi nedeniyle ticari doku ve faaliyetler zamanla surların içine girmiştir.³⁰

Selçuklular, şehirde eğitim yapılarına da çok önem veriyordu. Selçuklular zamanında 14 medrese yapılmış ve medreseler; dini eğitim yanında tıp, astronomi alanlarında da eğitim vermekteydi. Bu dönemde medreselerin yaklaşık olarak hepsi surların dışına inşa edilmiştir. Medreselerin dışında şifahaneler, camiler, saraylar, çeşmeler, hamamlar, kümbetler, ticarethaneler ve idari binalar inşa edilmiştir. Selçuklular zamanında kentte ilk defa düzenli temiz ve pis su sistemi kurulmuştur. Kent gelişim hızı bu dönemde çok hızlı bir şekilde ilerlemiş olup kentin çevresinde küçük yerleşmeler gelişmeye başlamış hatta köşk ve saraylar yapılmıştır.³¹ Şehrin kuzeybatısında yer alan Keykubadiye Sarayı Selçuklu sultan-

²⁷ Cumhuriyetin 75. Yılında Kayseri, 41.

²⁸ Eravşar, *Seyahatnamelerde Kayseri*, 13.

²⁹ Eravşar, *Seyahatnamelerde Kayseri*, 13.

³⁰ Eravşar, *Seyahatnamelerde Kayseri*, 14.

³¹ Eravşar, *Seyahatnamelerde Kayseri*, 15.

larının ve ailelerinin kaldığı saraydır. Bu saray dışında şehirde kent merkezinde devlet işlerinin görüşüldüğü Devlethane ismiyle adlandırılan başka bir saray bulunmaktaydı. XIV. yüzyıla kadar varlığını sürdüren Devlethane diye adlandırılan saray, Kadı Burhaneddin Ahmet Dönemi'nde çıkan bir ayaklanma sonucu yakılarak yok olmuştur. Kentin Selçuklular zamanında ihtişamı XIII. yüzyılda bir takım olaylar nedeniyle yok olacaktır. I. Alaeddin Keykubad oğlu tarafından öldürülmesi sonucunda şehirde iç karışıklık başlayacak ve bunu fırsat bilen Moğollar şehre hakim olacaktır.

Kent uzun ve zorlu uğraşlar sonucunda 1243 yılında Moğollar tarafından alınmıştır. Moğolların eline geçen kent bir yüzyıl silinmeyecek tahribatlar bırakmıştır. Ortaçağ boyunca kent tarihinin en kara günlerini yaşamış nüfusu azalmıştır.³²

Selçuklular'ın XIV. yüzyılın başında yıkılmasından sonra kent, İlhanlılar'ın Anadolu genel valisi olan Timurtaş tarafından yönetilmiş daha sonra Eratna Beyliği'nin merkezi haline gelmiştir.

Ahiler, Eratna Beyliği zamanında kentnin yönetiminde söz sahibi olmuşlardır. Kent bu dönemde beyliğin merkezi haline gelmiştir. Eratna Beyliği zamanında kent fiziki olarak daha çok doğuya doğru ilerlemiştir. Şehre yaklaşık kırk yıl hakim olan Eratna Beyliği'nden sonra kente Kadı Burhaneddin Ahmet'in yönetimine girmiştir. Kadı Burhaneddin Ahmet, yeğeni Şeyh Müeyyed'in ayaklanmasını bastırmaya çalışırken kentte tahribatlar olmuştur.³³

Kadı Burhaneddin Ahmet Dönemi'nden sonra kent, Dulkadiroğulları ile Karamanoğulları arasında sürekli el değiştirmiştir. Dulkadiroğulları, şehre 1410-1415 tarihleri arasında hakim olmuştur. Bu tarihten sonra da kent 1476 yılına kadar Karamanoğulları'nın yönetiminde kalmıştır.

Osmanlı Devleti tarafından kent 1476 yılında fethedilmiştir. Kent bu tarihten sonra bir daha el değiştirmemiştir. Bu dönemde kentnin fiziki yapısında bir takım değişiklikler olmuştur. Şehir çevresindeki surlar bu dönemde savunma amaçlı özelliğini kaybederek surların dışında bulunan ticaret alanlarının özellikle çarşılar surların içine girerek ticari alanda yer değiştirmiştir. Günümüzdeki Kapalı Çarşı'nın temelleri bu dönemde atılmıştır.³⁴

Bu ticari dokunun öncülüğünü Ulu Camii çevresinde gelişen Kayseri Bedesteni olmuştur. Ticari dokunun daha da gelişmesi için XVI. yy.'da yapılan Gön Hanı, XVII. yy.'da yapılan Vezir Han'ı yapılmıştır. Bu dönemde gelenekler tamamen terk edilmemiş surların etrafını çeviren çarşı ve pazarlar XIX. yy.'la kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir.³⁵

³² Eravşar, *Seyahatnamelerde Kayseri*, 16.

³³ Eravşar, *Seyahatnamelerde Kayseri*, 16.

³⁴ Eravşar, *Seyahatnamelerde Kayseri*, 16.

³⁵ Eravşar, *Seyahatnamelerde Kayseri*, 17.

Şehrin Kanisti adı ile Kültepe-Kanişte kurulması (M.Ö. 3500), Hititler'in şehre hakim olması (M.Ö. 1850-1460), şehrin güneyde Eskişehir mevkiinde yeniden kurulması (M.Ö. 1200), Geç Hitit Devleti (M.Ö. 1100-900), Asur ve Lidyalıların şehre hakim olması (M.Ö. 1750-M.Ö. 637), Perslerin şehre hakim olması (M.Ö. 550), İskender'in ve Diyadoklar'ın şehre hakim olmaları (M.Ö. 334), Kapadokya Krallığı'na bağlı Aryaratlar Dönemi (M.Ö. 323), Pontus Krallığı hakimiyetinin kurulması (M.Ö. 90), şehrin adının Kaiessareia olarak değişmesi (M.S. 17), şehrin Sasaniler tarafından istilası (260), şehrin Emeviler idaresine geçmesi (647), Bizanslılar'ın şehri tekrar ele geçirmesi (690), Emevilerin yeniden şehri ele geçirmesi (726), Haçlı akınları ve Bizans'ın şehre yeniden hakim olması (963), şehrin Selçuklu hakimiyetine geçmesi (1067), II. Kılıç Arslan'ın şehri idaresine bağlaması (1169), şehrin Moğollar tarafından yağmalaması (1243), İlhanlı hakimiyetinin kurulması (1297), Alaeddin Eratna'nın Kayseri'de bağımsızlığını ilan etmesi (1335), Osmanlı hakimiyetinin başlaması (1397), şehrin Karamanoğulları Beyliği'ne bağlanması (1402), şehrin Dulkadiroğulları idaresine geçmesi (1436), Safavi saldırı ve yağmasının yaşanması (1505), şehrin Osmanlı idaresine tekrar geçmesi (1515), şehirde büyük bir yangın çıkması (1729), şehirde büyük bir depremin olması (1835), şehrin sancak olarak Ankara Vilayeti'ne bağlanması (1867), müstakil vilayet olması (1909).³⁶

1.2. KAYSERİNİN COĞRAFYASI

Kayseri; sönmüş bir yanardağ olan Erciyes Dağı'nın eteklerine konumlanmıştır. Şehir, Kızılırmak ve Seyhan nehirlerinin kapsadığı havzanın içinde ve İç Anadolu'nun güneydoğu kısmının ucunda yer almaktadır. Kayseri iki dağ sırası arasında plato ve ovalardan oluşan düz ve geniş bir coğrafyaya konumlanmıştır. Şehrin kuzeyinde; Yozgat ve Sivas, doğusunda Sivas ve Kahramanmaraş; güney ve güneydoğusunda Adana, güneybatısında Niğde, batısında Nevşehir illeri ile çevrilidir. Kayseri Anadolu'nun kavşak noktası olması nedeniyle ticaretin ve ulaşımın merkezi olmuştur. Antik dönemlerde Erciyes'in eteklerine kurulan şehir ilerleyen dönemlerde aşağı doğru inerek ovaya yayılmıştır. Günümüzde coğrafi olarak düz bir alana kurulmuş olan şehir geniş düzlükler kapsamı nedeniyle tarıma da elverişlidir. Kayseri'nin deniz seviyesinden yüksekliği 1054 metredir. Konumu gereği Anadolu'nun dört bir yanına karayolu ve demir yolu ile ulaşım sağlanmaktadır. Doğu-batı yönünde, kuzey-güney yönünde demir yolları mevcuttur. Kayseri, antikçağlardan günümüze kadar coğrafi konumu nedeniyle ticaret yolları üzerinde bulunmaktadır. İpek yolu üzerinde bulunması Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Asur tüccarlarının ticaret merkezi haline gelmiştir.³⁷

³⁶ Mustafa Keskin ve M. Metin Hülagü, *Geçmişteki İzleriyle Kayseri* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1998), 9-10.

³⁷ Ahmet Çolak, Y. Volkan Kurtuluş ve Özkan Sarıcı "Kayseri Gezi Rehberi" (İstanbul: Kayseri Valiliği Yayınları 2010), 6.

Şehrin en kuzeyinde Koramaz ve Hınzır Dağları yer alır. İlin ulaşımını sağlayan Koramaz- Hınzır Dağı üzerinde Beştepeler ve Lalebeli geçitleri yer alır. Kayserinin güneyinde Süvegen ile başlayan dağ sıralaması Aygörmez, Köşkerli ile devam edip Kepekli Dağı ve Uzunyayla'ya kadar uzanır. Kayseri'nin coğrafyasının yüzde 49'nu akarsularla yarılmış yüksek plato düzlükleri ile dağlar arasında uzanan vadilerden oluşturur. Buna benzer düzlükler genellikle Kayseri ve Develi Ovaları'nın çevresinde yer alır. Sultansekisi ve Amarat düzlükleri ise Kızılırmak'ın kuzeyinde ve güneyinde yer alır. Uzunyayla, Pınarbaşı ilçesi sınırlarında yer almaktadır. Kayseri Ovası ve Develi Ovası Kayseri'nin en geniş ovalarını oluşturmaktadır.³⁸

1.3. KÜLTEPE-KANIŞTE ASUR TİCARET KOLONİLERİ ÇAĞI (M.Ö. 1950-1750)

Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda (M.Ö. 1950-1750) Eski Ön Asya, Mezopotamya ve Anadolu arasında büyük bir ticaret ağına sahipti. Ön Asya medeniyetinin öncüsü Mezopotamya'da yazı M.Ö. 4. bin yılın sonlarında yani 3200'lerde ortaya çıkmıştır. Yazı Anadolu'ya M.Ö. 2. bin yılın başlarında, Asurlu tüccarların Anadolu'ya gelerek yayılması ile M.Ö. 1950'lerde Anadolu Asurlu tüccarlar yoluyla yazıyla tanışmışlardır. Anadolu'da, ilk yazılı vesikalar Kayseri civarındaki Kültepe'de ortaya çıkmıştır. Kaniş kenti, adını dünya tarihine Asurlu tüccarlar zamanında kalan yazılı tabletler sayesinde duyurmuştur. Kültepe-Kaniş'te dört yapı katı tespit edilmiştir. I. Yapı katı a ve b olarak ikiye ayrılmaktadır. Ib yapı katında 150 kadar tablet ortaya çıkarılmıştır. Bu kattaki yazılı belgeler Kültepe'nin en geç dönemine denk gelir. II. yapı katında 20.000 yakın yazılı tablet ele geçirilmiştir. IV. ve III. yapı katlarında herhangi bir yazılı bir belge ele geçmemiştir. Asurlular'ın ticari ve hukuki kurallarını anlatan Kültepe tabletleri Asur lehçesi ve çivi yazısı ile yazılmıştır.³⁹

Kent adını tarihe, Asur'a ait yazılı tabletlerin Asur, Hitit, Hitit öncesi siyasi ve Anadolu tarihi hakkında bilgi vermesi konusunda dünya çapında ün kazanmıştır.

Kanişte, Asur Ticaret Kolonileri Dönemi başlamadan önce Mezopotamya'da Sümerliler'in kurduğu III. Ur Hanedanlığı'nın yıkılmasıyla bunu fırsata çeviren Asurlular bağımsızlıklarına kavuşmuşlardır. Bu dönemden sonra Mezopotamya'da Asurlular'ın zengin ve ihtişamlı tarihi başlayacaktı. Asurlular bu aşamadan sonra imar faaliyetlerine başlamış kendisinin ticari konumunun uygun olmasıyla bunu avantaja dönüştüren Asurlular, ticaret konusunda da komşu devletlere karşı vergileri indirmiş bu şekilde ülkelerine zengin tüccarları çekip ticareti canlandırmak hedeflenmişti. Kısa sürede amacına ulaşan Asurlular, ülkesini uluslararası ticaretin merkezi haline getirmişler, ticari kararlar ekonomik başarıları getirmiştir. Bu gelişmelerden sonra Mezopotamya'nın ticari merkezi haline

³⁸ *Medeniyetler Beşiği Kayseri* (Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2018), 17.

³⁹ Ekrem Memiş, *Eskiçağ Türkiye Tarihi En Eski Devirlerden Pers İstilasına Kadar* (Ankara: Çizgi Kitapevi Yayınları, 2003), 63-64.

gelen Asur Devleti, bünyesinde barındıran tüccarlarla beraber Mezopotamya'nın komşu ülkelerine ticari faaliyetlerin başlamasına karar verdiler. İlk hedefleri Mezopotamya'ya yakın olan ham madde konusunda zengin olan Anadolu idi. Mezopotamya ham madde konusunda fakirdi. Anadolu'ya ticaret başlatmadan önce Asurlular ham madde ihtiyaçlarını Elbistan, İran'dan ihtiyaçlarını karşılamaya çalışıyorlardı. Anadolu coğrafi konumu, ticaret yolları üzerinde olması, ham madde konusunda zengin olması nedeniyle Anadolu ticaret için seçilmişti. Asurlular, Anadolu'da ticaret yapmak için stratejik konumu önemli olan şehirler belirlemişler ve bu şehirlere karum ve wabartumlar kurmuşlardı. Bunlardan biri de Kültepe-Kaniş'di.⁴⁰ Asurlular ile yerli halk arasında ticari anlaşmazlıkları Kaniş-Karum'u çözerdi. Anadolu'dan Asur'a gümüş, bakır, altın, kalay, arpa gibi maddeler gidiyordu. Asur kralı Erishum'dan sonra başlayan ticaret ağı ile Kanişte Anadolu tarihi başlamıştı. Anadolu ile başlayan ticari ilişkiler zamanla büyük bir ticari ağa dönüşmüş, ticaretin denetlenmesi ve yapılan ticaretin uzaması nedeni ile Asurlular Anadolu şehir devletlerine yerleşmeye karar vermişlerdi. Anadolu içindeki yayılan ticari ağlarının kent beylerinin izin vermesi şartı ile Asurlular o kentlerde kalabiliyorlardı. Anadolu içindeki ticareti daha iyi yönetebilmek için Kaniş'in, ticareti denetlenmesi açısından coğrafi konum uygunluğu, kervan yollarına yakınlığı nedeniyle Asurlular yerleşme konusunda Kaniş Karum'u seçmişlerdi. Bu dönemde Kaniş'e uğrayarak Anadolu'nun çeşitli yerlerine ulaşan ticaret yolları vardı. Bu durum nedeniyle Kaniş o dönemin ticaret merkezi olmuştu. Kaniş'in batısındaki Salatuwar kentine gidecek olan kervan önce Kaniş'e uğrar ardından Washania, Athuruşna, Nenassa'dan geçerek Salatuwar'a ulaşıyordu. Günümüzde bu yol güzergahı, Kayseri, İncesu ve Nevşehir istikametine uzanıyordu. Yine aynı şekilde Kaniş'in kuzeybatısında Waskania, Malitta üzerinden Wahsusana'ya ulaşıyordu. Bu güzergah ise günümüzde Kayseri'den İncesu'ya oradan Ürgüp veya Gülşehir yakınlarından Hacibektaş üzerinden Kaman ulaşıyordu.⁴¹ Bu dönemde Kuşşara Kralı Pithana'nın oğlu Anitta Anadolu şehir devletlerini tek bir çatı altına toplamaya çalışmış, Orta Anadolu'da siyasi birliği kurmuştur. Anitta bu başarısı ile "Büyük Kral" unvanını almış rabaum rabum yani "krallar kralı" denilmekte idi.⁴² Kaniş'in Aşağı Şehir'de çeşitli etnik gruplara sahip yaşayan halk arasında Asurlular'ın tamamı tüccarlık yapıyorlardı. Aşağı Şehir'de yaşayan yerli halkta ticaret ile uğraşıyordu. Bu dönemde Anadolu'da birçok irili, ufaklı şehir devletleri bulunmaktaydı. Asurlular yönetim olarak yerel krallıklardan bağımsızdı. Asurlular yapılan ticari antlaşmalar ile kendi haklarını koruma altına alıyordu. Antlaşmalar ile herhangi bir problem çıkarsa Kaniş Karum temsilcileri ile görüşüyorlardı. Kültepe'de yapılan kazılarda ortaya çıkan Asur Ticaret Kolonileri

⁴⁰ Tuğba Ersoy, "Hitit Devletinin Başkentleri" (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Hacı Bayram Üniversitesi, 2019), 37.

⁴¹ Ersoy, "Hitit Devletinin Başkentleri", 38.

⁴² Memiş, *Eskiçağ Türkiye Tarihi En Eski Devirlerden Pers İstilasına Kadar*, 69.

Dönemi'nde Kültepe'de ve Anadolu'da farklı dil konuşan, farklı etnik kökenli insanlardan oluştuğu tespit edilmiştir. Kültepe'de kazılarda çıkan malzemeler, filolojik incelemeler bu düşünceyi desteklemektedir. Yerli halka ait filolojik buluntuların az olması ve dil buluntularının okunamaması nedeniyle yerli halkın etnik kökenlerinin belirlenememesine neden olmuştur.⁴³

1.3.1. KÜLTEPE/KANIŞIN KEŞFİ

Kültepe kazılarında ortaya çıkartılan çivi yazılı tabletler, yazılı belgelerin ortaya çıkması ile Kültepe'nin keşfini başlatmıştır. Anadolu tarihini başlatan nokta Kültepe'dir. 1881 yılında Londra'da yer alan British Museum uzmanlarından Th. G. Pinches; İstanbul'da satın alınıp Kapadokya kökenli olarak adlandırılan tabletler müzeye ulaşmıştır. Benzer tabletlerinin sayısı artarak Avrupa'da görülmesi üzerine tabletler çözümlenerek yayımlanmaya başlamıştır. Çözülen tabletlerden anlaşıldığı üzere tabletlerin Kayseri kökenli olduğu tespit edildi. E. Chantre, 1893-94 yılları arasında Anadolu'da gerçekleştirdiği seyahat sırasında yaptığı araştırmalar tabletlerin Kayseri'nin kuzeydoğusunda Sivas yolu üzerindeki Karahöyük-Kültepe Höyüğü'nden çıkarıldığının tespit etmiştir.⁴⁴

1901 yılında W. Belck ve 1906 yılında H. Winckler ile H. Grothe'nin höyüğün tepesinde yaptığı sondalardan tabletlere ulaşamamıştır. Hitit dilini çözümlen ve onun Hint-Avrupa karakterli bir dil olduğunu saptayan B. Hrozny, 1925 yılında Çekoslovak ekibi ile höyükte kazılara başlamıştır. B. Hrozny ve ekibi de höyüğün tepesinde kazı çalışmalarıyla tabletleri aramaya başlamıştı. Hrozny ve ekibi de tabletlere ulaşamayınca kazıyı kapatmaya karar verdiği sırada arabacısının ihbarı üzerine tabletlerin höyüğün tepesinde değil, höyüğün eteklerindeki tarlalardan çıktığını öğrenmiş ve höyüğün eteklerinde yaptığı kazılarda tabletlere ulaşmıştır. Hrozny çıkardığı tabletlerin bir kısmını İstanbul Müzesi'ne, bir kısmını da çalışmak üzere Çekoslovakya'ya götürmüştür. Hrozny ve ekibinin çıkardığı tabletlerden anlaşıldığı üzere Kaniş'in Kültepe ile aynı yer olduğu tespit edilmiştir. Höyükte 1948 yılına kadar kazı yapılmamıştır. Etraftaki köylülerin höyük toprağını gübre niyetine almaları höyüğe büyük zarar vermiştir. Geçen bu zaman diliminde çok sayıda çivi yazılı belge, antika ticareti aracılığıyla dünyanın çeşitli koleksiyoncularına dağılmıştır.⁴⁵

1948 yılından itibaren Tahsin Özgüç başkanlığında, eşi ve meslektaşı bir Türk kazı heyeti burada kazı çalışmalarında bulunulmuştur. Türk Tarih Kurumu'nun desteğiyle başlatılan bu çalışmalar, Anadolu-Mezopotamya ilişkileri, höyüğün Anadolu ve Ön Asya tarihindeki yeri, daha önceden koleksiyonculara giden

⁴³ Ersoy, "Hitit Devletinin Başkentleri", 39.

⁴⁴ Emre, "Kanişin Keşfinin Hikayesi", 20-21.

⁴⁵ Emre, "Kanişin Keşfinin Hikayesi", 20-21.

çivi yazılı belgeler arasındaki ilişkileri ve Asurca çivi yazının yerlilerce kullanıp kullanılmadığı gibi sorunların tespiti için çalışılmıştır.⁴⁶

1.3.2. NEŞA/KANIŞIN COĞRAFI KONUMU

Kültepe Kaniş-Neşa Kayseri'nin 20 km. kuzeydoğusunda Karahöyük (Karaev) köyünde bulunan Kültepe'nin eski adıdır⁴⁷. Neşa, Sivas-Kayseri doğrultusundaki tarihi doğu batı yolunun üzerinde Kayseri'nin kuzeydoğusunda yer alır. Kuzey ve güney dağ etekleri arasında tektonik çöküntülerle oluşan ovanın Neşa çevresinde deniz seviyesindeki yüksekliği 1017 m. dir. Kayseri yakınındaki Erkilet üzerinden Kızılırmak (Halys) platosundan, Boğazlıyan-Alişar yönünü izleyen yol bağlamaktadır.⁴⁸ Zamanın Proto Hititler denilen yerlilerle beraber, Mezapotamya'dan gelen bir Sami tüccar kolonisinin yerleştiği bölgedir.⁴⁹ Kaniş, Orta Anadolu platosunda Kızılırmak kavsinin 21 km. güneyinde yer alır. Kültepe'nin eski adı Kaniş veya Neşa'dır. M.Ö. 2. binin ilk çeyreğinde hüküm süren Kaniş Krallığı'nın merkezi ve aynı zamanda Anadolu'da yer alan Ticaret Kolonileri'nin başkentidir. Ankara'nın 320 km. güneydoğusunda, Asur'un 1000 km. kuzeybatısında yer alır. Hitit başkenti Hattuş'un 124 km. Alişar'ın 73 km. güneyindedir. Kapadokya Krallığı'nın merkezi olan Kayseria'nın 21 km. kuzeydoğusunda, Erciyes (Argeus) Dağı'nın eteğinde yer alır.⁵⁰ Kültepe-Kaniş İç Anadolu'nun en büyük höyüklerinden olup höyüğün görünüşü kül rengindedir. Karahöyük köyünün güneyinde yer alır. Kültepe (Neşa) erken çağlarda ovanın baş şehridir. Kültepe, Kayseri-Sivas demiryolu üzerindeki Gömeç istasyonunun 2.5 km. kuzeyindedir. Höyüğün Kayseri'den görülmesini engelleyen Killik Dağı Kültepe'nin 5 km. güneyine düşer. Kültepe'de oturanlar buradan yaklaşık olarak 21 km. kuzeydoğusunda yer alan Tuzla Gölü'nden faydalanmış olmalıdırlar.⁵¹

1.3.3. KÜLTEPE KANIŞ/NEŞA KARUMU

Kültepe Kaniş/Neşa, eski çağ tarihinde Anadolu için önemli bir yere sahiptir. Asur ticaret ağlarının merkezi olan Kaniş, Asur tüccarların etkisi ile Anadolu halkının yazı ile tanışmasına neden olmuştur. Kentin coğrafi konumunun etkisi ile dönemin ticaret yollarının yakınından geçmesi gibi etkenler nedeniyle buranın baş Karum seçilmesine neden olmuştur.

⁴⁶ Emre, "Kanişin Keşfinin Hikayesi", 20-21.

⁴⁷ Cahit Günbattı, "Eski Anadolu Şehri Kaniş", içinde *II. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri*, ed., Cahit Günbattı (Kayseri: Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Yayınları, 1997), 111.

⁴⁸ Tahsin Özgüç, "Neşa Bir Şehrin Gelişim Öyküsü", içinde *Hititler ve Hitit İmparatorluğu 1000 Tanrılı Halk*, ed., Wenzel Jacob, (Bonn-Almanya: Kunst-und Ausstellungshalle der Bundesrepublik Dev, 2002), 459.

⁴⁹ Abdullah Satoğlu, *Kayseri Ansiklopedisi* (Ankara: Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri Yayınları, 2002), 201.

⁵⁰ Tahsin Özgüç, *Tahsin Kültepe Kanis/Nesa* (İstanbul: YKY Yayınları, 2005), 6.

⁵¹ Nezahat Baydur, *Kültepe (Kanes) ve Kayseri Tarihi Üzerine Araştırmalar*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1970), 28.

Höyük (Tepe)-Yukarı Şehir ve Aşağı Şehir olmak üzere 2 bölümden oluşmaktadır. Tepe-Yukarı şehir, ovadan 21 m. yükseklikte, 550*500 m. çapında genişliği ile Anadolu'nun en büyük höyüklerinden biridir.⁵²(Fotoğraf 1.1) Bu kısım köylüler tarafından tarlalara gübre olarak taşınması nedeniyle tahrip olmuştur. Tepenin etrafı bir surla çevrilidir. Krallar ve yerli halk bu kısımda oturuyordu. Tepe-Yukarı Şehir, Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nın bitimine kadar yerleşime açık şekilde iskan görmüştür. Tarihteki yerine göre Demir Çağı'ndan, Geç Roma Dönemi'ne kadar yerleşim izlerine rastlanılmıştır.⁵³

Anadolu'daki Eski Asur Ticaret Kolonileri'nin merkezi olan "Kaniş Limanı-Kaniş Karumu" Aşağı Şehir'de yer alır. Asurdan gelen tüccarlar, çapı 2 km. bulan bu alana yerleşmişlerdir. Asur yerleşim alanı yazılı belgelerde "Kaniş Karumu-Ticaret Merkezi" olarak geçmektedir.⁵⁴ Aşağı Şehir kısmı ise Asurlu tüccarların karumlarının bulunduğu, ticaretin yönetildiği ve evlerinin bulunduğu kısımdı. Aşağı Şehir, Yukarı Şehir'den daha önce kurulmuş olup daha önce terk edilmişti. Kentin neredeyse üç yüzyıl iskan edilme geçmişi vardı. Anadolu'nun ve Yakınoğu'nun ticaret, ekonomik ve hukuk tarihinin aydınlatılmasında Kültepe'de çıkan yazılı vesikalar, tabletler önemli rol oynamıştır. Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda kentin ticaret ağının merkezi olması konumu bakımından çok önemlidir.

Kentte bulunan yazılı vesikalara dayanarak, Tahisra, Kipita, Armanma, Harharan, Duruduruwa gibi kentin yakınlarında yerleşimler olduğunu öğrenmekteyiz. Kentin doğu ve güneydoğusunda Eluhut (Viranşehir), Hahhum (Samsat), Hurama (Elbistan), Tegarama (Darende) gibi kentler yer almaktaydı.⁵⁵

Asurlu tüccarlar ellerindeki malları Kaniş Karum getirerek buradan Anadolu'nun çeşitli yerlerine dağıtılyordu. Buradaki tüccarlar yaptıkları ticari antlaşmaları ve alış verişlerini Asur dilinde yazılmış, çivi yazılı tabletlere kayıt ediyorlardı. Kaniş Karum'da yer alan tüccarlar Asur Devleti ile devamlı yazışma halinde idi. Yapılan antlaşmalar, yazışmalar biriktirilip arşivlenerek saklanıyordu. Kazılarda ortaya çıkan arşivlerde bulunan 24 bine yakın çivi yazılı tabletler antik çağa ışık tutacak ve kenti, Anadolu'ya, dünyaya tanıtacaktı. Asurlular kente M.Ö. 1800'lerden önce yerleşmiş burayı ticaret merkezi haline getirmişlerdi. Anadolu'da yazılı tarihi başlatan ilk nokta Kültepe Kaniştir. Kent, Mezopotamya yazılı belgelerinde M.Ö. 3. binin son çeyreğinde bile ismini duyurmuş eski çağ ticaretinde ve siyasetinde yerini almıştır.⁵⁶

⁵² Ersoy, "Hitit Devletinin Başkentleri", 22.

⁵³ Ersoy, "Hitit Devletinin Başkentleri", 22.

⁵⁴ Baydur, *Kültepe (Kanes) ve Kayseri Tarihi Üzerine Araştırmalar*, 8.

⁵⁵ Ersoy, "Hitit Devletinin Başkentleri" 23.

⁵⁶ Ersoy, "Hitit Devletinin Başkentleri" 24.

Fotoğraf 1.1: Kültepe Kanış ve Karumunun Havadan Görünüşü⁵⁷

Kaynak: www. kayseri.gov.tr/kultepe

Fotoğraf 1.2: Kültepe Kazı Alanından Bir Görünüm⁵⁸

Kaynak: www. kayseri.gov.tr/kultepe

⁵⁷ www. kayseri.gov.tr/kultepe

⁵⁸ www. kayseri.gov.tr/kultepe

Kaniş Karumu'nun en parlak dönemini, Asur Kralı I. Erishum zamanında kurulmuş olan (M.Ö. 1945-1835) ve onu izleyen Ib katında (M.Ö. 1800-1730) şehirleri temsil eder. II. kat M.Ö. 1835 yıllarında şiddetli bir yangınla tahrip edilmiştir. Bu yangın, yeni çıkan belgelere dayanarak Asur Kralı Naram-Sin zamanında olduğu anlaşılmıştır. Bu enkaz üzerine en fazla bir nesillik bir aradan sonra (M.Ö. 1835-1800), Ib şehri kurulmuştur. Akadca'nın Eski Asur lehçesinde yazılmış olan çivi yazılı tabletlerden 19.000'den fazlası II. katta, 520 tanesi ise Ib katında bulundu. Ia katı döneminde yazılı belgelerin ortadan kalkması, Asurla ticaret ilişkilerinin kesildiğini, Kaniş'in öneminin azaldığını gösterir. Kaniş Karum'u bu kısa süren devreden sonra bir daha iskan edilmemiştir.⁵⁹

1.3.4. KÜLTEPE KANIŞ KARUMUN TABAKALARI

T. Özgüç Tepe'de Roma, Hellenistik, Geç Hitit, Asur Ticaret Kolonileri ve Erken Tunç devirlerine ait 18 yapı katı tespit etmiştir. Kayseri ve çevresi Geç Hitit Devri'nde Tabal Krallığı'na bağlı idi. Bu dönemde Kaniş, Tabal Krallığı'na bağlı küçük bir krallığın merkezi idi. Kültepe en son Roma Dönemi'nde iskan edilmiştir. Bu devirde Kayseri (Mazaka) krallığa bağlı küçük bir yerleşim yeri idi.⁶⁰

⁵⁹ Baydur, *Kültepe (Kanes) ve Kayseri Tarihi Üzerine Araştırmalar*, 9.

⁶⁰ Cahit Günbattı, *Kültepe-Kaniş Anadolu'da İlk Yazı İlk Belgeler* (Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2017), 33.

Kaniş	Yapı Katı	Belirgin Özellikleri	Yapı Katı	Karum
Roma Dönemi	1 2	Kent Surları		
Hellenistlik	3	Kent Suru		
Demir Çağı	4 5	Kabartmalı Geç Hitit Ortostatları		
Kaniş Krallığı: Asur Ticaret Kolonilerinin Başkenti	6 7	Kaniş kenti ve karum kısa süre sonra yeniden kurulup Babil kralı Samsuiluna dönemine kadar yaşamıştır. Kanişteki anıtsal yapılar (Warşama Sarayı, tapınaklar ve resmi depo binası)	Ia Ib	
	8	Asur tacirlerinin gelişi ve Anadoluda ticaret sistemini kurması. Karumda yoğun yapılaşma. Kanişte Eski Saray ve Güney Teras Sarayı	II	
	9 10	El yapımı tek renkli ve çok renkli seramik ile birlikte ilk kez çark yapımı Hitit seramiğinin ortaya çıkışı.	III IV	
Eski Tunç Çağı III	11, 12 13	Mezopotamya, Kuzey Suriye ve Batı Anadolu ile yakın ilişkiler; anıtsal yapıların ortaya çıkışı.		
Eski Tunç Çağı II	14, 15 16, 17	Mezopotamya, Kuzey Suriye ve Kilikya ile yakın ilişkiler; Yukarı Fırttan ithal edilmiş		
Eski Tunç Çağı I	18			

Tablo 1.1: Kültepe Stratigrafisi ve yapı katlarının belirgin özellikleri⁶¹

1.3.5. KÜLTEPE KANIŞ KARUMUNUN IA TABAKASINDAKİ HITİT İZLERİ

M.Ö. 1750'lerden sonra Asurlular'ın Anadolu'daki ticaret faaliyetleri azalmaya başlaması, Hititler'in bu dönemde güçlenerek büyümesi nedeniyle Hititler, Asurlular'ın Kültepe'deki sonunu getirmiştir. Kaniş Karumu'nun Ia tabakası Hititlerce imar gördüğü yönünde bazı fikir ayrılıkları vardır. Ia tabakası Asur Koloni Çağı'nın devamı olduğunu savunan bazı arkeologlar ile Ia tabakasının Ib ile çağdaş olduğu bir yangın evresi geçirdiği savunan arkeologlar da vardır. Ia yapı katı kral Labarna Çağı'na kadar devam ettiği bilinmektedir.⁶²

Ia yapı katının Hitit Çağı'na tarihlendirmesinin kanıtı olarak Ia tabakası kalıntıları içinde Eski Hitit Çağı'nın yapı katları ile olan benzerliği Hitit varlığını kanıtlamaktadır. Ia yapı katından çıkarılan seramikler, madeni eşyaları ve mimari yapılar; Alacahöyük, Boğazköy gibi Hitit yerleşimleri ile karşılaştırsak benzer-

⁶¹ Fikri Kulakoğlu, "Kültepe Kaniş Karumu: Anadolu'nun En Eski Uluslar arası Ticaret Merkezi", içinde *Anadolu'nun Önsözü Kültepe Kaniş Karumu Asurlular İstabul'da*, ed., Fikri Kulakoğlu (İstanbul: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2015), 40.

⁶² Buşra Lort, "Kültepe Kaniş Kazıları ve Sonuçları (1890-2013)" (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2018), 27-28.

likler ortaya çıkar. Bu döneme ait tablet veya yazılı belgenin olmaması Kaniş'te Hitit Çağı ile ilgili sosyal ve siyasi hayatın işleyişi hakkında bilgilerimiz sınırlıdır.⁶³

Bu çağda Kaniş'te yaşayan halk, tanrılarını insan biçimde tasvir ederek tapınıldığını ve geçimini sağladıkları tarımsal araçları da kutsadıkları bilinmektedir. Dini törenlerde kullanılan hayvan biçimli kaplar kazılarda ortaya çıkmış, bu kaplara şekil verilen hayvan betimlemeleri tanrılarının kutsal hayvanı olduğunu, ortaya çıkan mühür resimlerinden tespit edilmiştir. Anlaşıldığı üzere Hitit Çağı zamanında çeşitli medeniyetlerin tanrılarını tapınıldığı ve sunu törenleri yapıldığı bilinmektedir. Diğer dönemlerde olduğu gibi Hitit Dönemi'nde de Hitit sanatında Asur etkisi görülmüştür. Eflatunpınar, İmamkulu gibi kaya anıtlara bakılarak tasvirlerde Anadolu üslubunun etkisi vardır.⁶⁴

Bu dönemdeki ölü gömme geleneklerine bakılırsa iskelet formunun bozulmadan sırt üstü gömüldüğü ve bazılarının ise hoker biçimde gömüldüğü bilinmektedir. Ölümler, evler kullanıldığı sırada evlerin altına gömülmüştür. Ölü hediyeleri genellikle sanduka mezarlardan bulunmaktadır.

Hititler'in yıkılışı ile ilgili olarak Güneydoğu Avrupa'dan gelen kavimler; Frigler, Brigler, Mysi, Mydon ve Muşkiler Anadolu'ya akın etmeye başlamıştır. Kaskalar'ın etkisi ile de Hititler yıkılmıştır.⁶⁵

1.4. KÜLTEPE-KANIŞ VE KAYSERİYE GİDEN YOLLAR

1.4.1. KÜLTEPE-KANIŞ ULAŞAN TİCARET YOLLARI

Ticaret yolları farklı dönemlerde olduğu gibi Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda da önemini korumuştur. Asurlu tüccarlar ülkelerinden aldıkları malları Anadolu'ya ulaştırabilmek için farklı yolları kullanmışlardır. Ancak Asur'dan çıkan tüccarlar Mezopotamya ve Anadolu'nun çetin zorlu fiziki coğrafyasını geçmek zorunda idiler.

Fiziki coğrafyada incelemeler ile değişmeyen akarsu yatakları, ovalar ve platolar ulaşımı kolaylaştırmak amacıyla takip edilmiştir. Asur tüccarları Kuzey Mezopotamya istikametini kullandıklarında zorlu nehir yataklarından veya sığ olan dere yataklarını kullandılar. Anadolu'ya ulaştıklarında zorlu fiziki coğrafya ile karşılaşmışlar Toros Dağları'nın engellerini aşmak zorunda kalmışlardır. Alternatif olarak Anti Toros ve Amanos Dağları'nın sahip oldukları geçitler sayesinde güneybatı Anadolu ile Suriye ve Mezopotamya arasında güzergah sağlanmaya çalışılmıştır. Coğrafi araştırmalar sonucunda kervan yollarının Asur'dan Anadolu'ya, Çukurova üzerinden birkaç alternatif yolla ulaşıldığı tespit edilmiştir.

⁶³ Lort, "Kültepe Kaniş Kazıları ve Sonuçları (1890-2013)", 27-28.

⁶⁴ Lort, "Kültepe Kaniş Kazıları ve Sonuçları (1890-2013)", 27-28.

⁶⁵ Lort, "Kültepe Kaniş Kazıları ve Sonuçları (1890-2013)", 27-28.

Asur'dan hareket eden tüccarlar, Ninive ve Balih geçtikten sonra 4 farklı yoldan Kaniş'e ulaşmışlardır.⁶⁶

Birinci Yol: Doğrudan kuzeye yönelen, Samsat yakınından ve Malatya'dan geçip Kaniş'e giden yoldur.

İkinci Yol: Kargamış'tan sonra kuzeybatıya yönelen, Maraş yakınlarından ve Göksun'dan geçip Kaniş'e uzanan yoldur.

Üçüncü Yol: Kargamış'tan sonra batıya doğru ilerleyen ve Niğde'ye geldikten sonra kuzeye yönelerek Kaniş'e ulaşan yoldur.

Dördüncü Yol: Kargamış'tan sonra batıya yönelen, Niğde'ye gelen yoldan sonra kuzeybatı yönünden ilerleyen ve Tuz Gölü'nün hemen kuzeyinden kuzeydoğuya yönelip Kaniş'e uzanan yoldur.⁶⁷

Hititler zamanında alternaif yollarla da Kaniş'e ulaşılmaya çalışılmıştır. Hitit kralı III. Hattuşili (M.Ö. 1280-1250) ve eşi Puduhepa zamanında yapıldığı bilinen Develi-Tufanbeyli arasındaki; Fraktin, Taşcı, İmamkulu, Gezbel-Hanyeri kaya anıtlarının yapıldığı güzergaha bakılırsa bu yolları Koloni Devri'nde de kullanmışlardır.

Bazı kervanlar Kahramanmaraş'tan sonra Andırın veya Göksun istikametini kullanarak Saimbeyli-Tufanbeyli, Tomarza üzerinden Kaniş'e ulaşıyordu. Dicle Vadisi'ni takip eden tüccarlar Diyarbakır üzerinden Elazığ-Malatya-Darende-Gürün-Pınarbaşı yolunu izleyerek Kaniş'e ulaşıyordu.⁶⁸(Harita 1.1)

⁶⁶ Gürkan Gökçek, "Asur ve Kaniş Arası Ulaşım ve Taşımacılık", içinde *III. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri* (Kayseri: Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2000), 184.

⁶⁷ Gökçek, "Asur ve Kaniş Arası Ulaşım ve Taşımacılık", 184.

⁶⁸ Günbattı, *Kültepe-Kaniş Anadolu'da İlk Yazı İlk Belgeler*, 104.

Harita 1.1: Asur Ticaret Kolonileri Çağı Kervan Yolları⁶⁹

Kaynak: www.anadolununhikayesi.com/ipekyolu

1.4.2. KAYSERİDEN ANADOLUNUN ÇEŞİTLİ YERLERİNE ULAŞAN YOLLAR

Kayseri eski çağlardan beri birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Bunun nedenleri arasında yüzyıllar boyunca coğrafi konumu olan askeri ve ticari yolların kavşak noktasında bulunmasıdır. Karadeniz kıyılarından, Batı Anadolu'dan, Fırat yöresinden ve Kilikya'dan gelen yollar Kayseri'de kesişiyordu. Kayseri'den Anadolu'nun farklı yollarına ulaşan yollar sadece ticaret amaçlı değil askeri amaçlı da kullanılmıştır.⁷⁰

1.4.2.1. Kayseri-Kilikia Yolları

Kayseri'yi Çukurova'ya bağlayan farklı yollar bulunmaktadır.

Kayseri'den hareketle Pozantı (Podandos) geçip, Gülek Boğazı (Pylae Ciliciae) aşarak 350 km. uzunluğundaki güneye inen yol.

Kayseri'den çıktıktan sonra Büyük Hitit Devleti zamanında sık kullanılan olan Develi-Fraktin-Taşcı-Gezbel-Kiraz Bel ya da Üsküyen Bel'den sonra Kozan (Sisium) üzerinden Çukurova'ya inen 260 km. uzunluğundaki yol.⁷¹

⁶⁹ www.anadolununhikayesi.com/ipek-yolu

⁷⁰ Baydur, *Kültepe (Kanes) ve Kayseri Tarihi Üzerine Araştırmalar*, 19.

⁷¹ Baydur, *Kültepe (Kanes) ve Kayseri Tarihi Üzerine Araştırmalar*, 23.

1.4.2.2. Kayseriyi Ege Kıyılarına Bağlayan Yol

Yunan-Roma çağında Kayseri, Efes'ten başlayan güzergah üzerinde önemli bir yola sahipti.

Bu yol Efes'ten çıktıktan sonra Menderes (Maiandros), kenarındaki Magnesia, Aydın (Tralles), Sultanhisar (Nysa), Mastavra Kale (Mastaura), Karura (Antik Karia Bölgesinde), Hasköy (Attudda), Eskihisar (Laodikeia), Honaz (Kolossai), Dinar (Apameia), Haydarlı (Metropolis), Yalvaç (Antichocheia Pisidiae), Yorgan Ladik (Laodikeia Katakekaumene), Koropassos (Eski Lykaonia), Aksaray, Nevşehir güneyinden Ürgüp yönünden Kayseri'ye ulaşan yoldur.⁷²

1.4.2.3. Kayseriden Karadenize Ulaşan Yol

Klasik Çağlar'da Kaisareia'yı bağlayan yol Sinop (Sinope) çıktıktan sonra Samsun (Amisos), ve Amasya (Amasia)'dan geçerek güneybatıya yöneliyordu. Tavion (Büyük Nefesköy)'den sonra Yozgat'tan geçip güneydoğu yönünden Tekeözü Vadisi'nden Konaksu'ya geliyordu. Boğazlıyan'dan sonra yol Kızılıрмаğçı Çokgöz Köprü'de aşarak Erkilet (Archalla) üzerinden Kayseri'ye ulaşıyordu.⁷³

1.4.2.4. Kayseriden Ankaraya Ulaşan Yol

Ankara'yı Kaisareia-Mazaka'ya bağlayan yol, Roma İmparatorluk çağında Parnassos (Parlasan) ve Nyssa (Muratlı Höyüğü) den geçerek Kızılıрмаğçı paralel uzanan yol Kayseri'ye ulaşıyordu.⁷⁴

1.4.2.5. Kayseriyi Yukarı Mezopotamya'ya Bağlayan Yol

Kayseri (Kaisereia-Mazaka) antikçağlarda önem kazanmadan önce Kayseri Ovası üzerinde bulunan Kültepe (Kanes) ticaret yolu ile Asur'a bağlanıyordu.

P. Garelli ve A. Götze'ye göre Asur'dan çıkan yol Asihum (Habur Nehri üzerinde Araban'da)'dan, Cebel Abd-el Aziz'in güney eteğinden geçerek Harran'a ulaşıyor buradan da Admum (Mezopotamya Ovasının kuzey kenarında) geliyordu. Bu yol istikametinde Asur'dan Habur'a kadar uzanan kısmı yaklaşık 250 km. dir. Habur'dan Admum'a kadar olan kısım ile Admum'dan Fırat'ın kesiştiği yer ise yaklaşık 150 km. dir. Götze'ye göre bu istikamet üzerinde ara istasyonlar olduğu ancak çoğunun yeri tespit edilemediği belirtir.⁷⁵

1.5. KANIŞ KRALLIĞI

Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda, Kaniş-Neşa, Anadolu ve Mezopotamya için önemli bir ticaret merkeziydi. Kaniş'te yapılan kazılar sonucunda Kaniş Kral-

⁷² Baydur, Kültepe (Kanes) ve Kayseri Tarihi Üzerine Araştırmalar, 24.

⁷³ Baydur, Kültepe (Kanes) ve Kayseri Tarihi Üzerine Araştırmalar, 26.

⁷⁴ Baydur, Kültepe (Kanes) ve Kayseri Tarihi Üzerine Araştırmalar, 25.

⁷⁵ Baydur, Kültepe (Kanes) ve Kayseri Tarihi Üzerine Araştırmalar, 20.

lığı'na ait saray ve tapınaklar ortaya çıkarılmıştır. Asurlu tüccarlar, Karum'un merkezinde, kuzey mahallelerinde otururken yerli tüccarlar ise güney mahallelerde yaşamaktaydı. Sargon'a ait bir Kültepe belgesinde Kanişliler ifadesi yer almaktaydı. Bu Kaniş isminin bilinen eski geçiştir. Koloni Çağı'nda Anadolu'da çeşitli Vassal krallıklar bulunuyordu.⁷⁶

Kaniş Krallığı'nın merkezi Kayseri şehrinin 20 km. kuzeydoğusunda Karahöyük köyünün yanında bulunan eski Kaniş harabesidir. Yazılı belgelere dayanarak Kaniş Krallığı'nın ilk kralı İnar'dır. Kaniş Krallığı Asurlu tüccarlara ev sahipliği yapması ile oluşan kentin zenginliği diğer krallıklar tarafından dikkat çekmiş ve krallıklar arasında savaşlar olmuştur. Kaniş Krallığı'nın sınırlarını belirlemek oldukça zordur. Kral İnar Dönemi'nde Kaniş Krallığı, Mama Krallığı ile iyi ilişkiler kurmuştur. Mama Krallığı, Kaniş-Asur kervan yolu üzerinde bulunuyordu. Mezopotamya'dan yola çıkan Asur tüccarlar bu istikametten geçiyorlardı. Kral İnar bu konumdan dolayı Mama Krallığı ile ilişkileri iyi tutmak zorunda idi. Mama Kralları Hurmeli ile Anum-Hirbi zamanında, Kaniş Krallığı ile bir antlaşma imzalanmıştır. Anum-Hirbi'nin mektubundan anlaşıldığı üzere kral İnar, Kral Hurmeli ve Anum-Hirbi ile çağdaş olduğu anlaşılmaktadır. İnar'dan sonra Kaniş Krallığı'na Warşama çıkmıştır.⁷⁷ Dış siyasette Warşama zamanında Mama Krallığı ile bazı olumsuz olaylar olmuştur. Mama kralı Anum-Hirbi bir düşmanla savaşırken Kaniş kralının vasalı olan Taisama krallığı Mama ülkesine saldırarak bazı şehirleri yağmalamıştır. Buna karşılık olarak da Mama krallığı Asur'dan gelen kervanları Kaniş'e geçişini önlemiştir. İki krallık arasında gerginleşen ortamı Kaniş kralı Warşama yumuşatarak iki ülke arasındaki diplomasi tekrar düzelmiştir.

Warşama'dan sonra Kaniş Krallığına Halkiasu'nun oturduğu bilinmektedir ancak tahta çok kalmamıştır. Bu dönemden sonra Kaniş krallığına Alişar'da hüküm süren Harpativa geçmiştir. Harpativa'dan sonra Kaniş kralı Labarna olmuştur ve bu dönem yaşayan halk üzerinde etki uyandırmıştır. Anitta tabletlerinden öğrendiğimiz bilgilere göre Kuşşara kralı Pithana ile Anitta o zamana kadar hiç görülmeyen bir gece baskını ile Kaniş'i ele geçirmişlerdir. Bu olaydan sonra Labarsa'dan sonra Kaniş krallıklarına Kuşşara krallarının oturduğu bilinmektedir. Pithana, Kaniş kralı olduğu zamanda Anitta, babası tarafından Alişar'a gönderilerek oranın kralı olmuştur. Anitta babasının ölümü üzerine Kaniş'e gelerek büyük kral (rubaum rabium) olmuştur. Kaniş şehrinde Anitta, tapınak ve saraylar yaptırmış halkına iyi davranmasıyla halkı arasında çok sevilmiştir. Anitta, Zalpa kralı Huzzia'yı savaşta yenmiştir.⁷⁸

⁷⁶ Remzi Kuzuoğlu, "Kaniş Krallığı", içinde *III. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri* (Kayseri: Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2000), 326.

⁷⁷ Hasan Ali Şahin, *Anadolu'da Asur Ticaret Kolonileri Devri* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 2004) 20-21.

⁷⁸ Şahin, *Anadolu'da Asur Ticaret Kolonileri Devri*, 20-21.

Anitta'dan sonra Kaniş krallığına Zuzu geçmiştir. Zuzu'nun elde edilen kaynaklarda büyük kral unvanını kullandığını öğrenmekteyiz. Zuzu Dönemi'nde Kaniş Krallığı yıkılma dönemine girmiş ve Hitit hanedanlığının kurucusu olan Tuthalia, Eski Hitit Krallığı'nı kurarak Kaniş Krallığı son bulmuştur.⁷⁹

1.6. KUŞŞARA KRALLIĞI

Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nın sonunda Orta Anadolu'da bulunan şehir devletleri arasında hakimiyet mücadelesi vardı. Alışar tabletlerinde geçen Kuşşara kralı olan baba ve oğul Pithana ve Anitta'dan bahseder. Kuşşara'nın bugün nerede olduğu tam olarak bilinmiyor fakat Boğazköy arşivlerinde "Anitta Tabletleri"nin burada bulunması Kuşşara'nın Yozgat ili çevresinde olabileceği tahmin edilmektedir.

Boğazköy'de çıkan Anitta tabletinin ilk iki paragrafında Anitta'nın anlattığına göre babası Kuşşara kralı Pithana, bir gece baskını ile Neşa'yı ele geçirdiği ancak Neşa halkına bir ana, baba gibi çok iyi davrandığını belirtmiştir.

Anitta'nın tablette kendi faaliyetlerini anlattığına göre babası Pithana öldükten sonra bütün doğu memleketleri isyan etmiş ancak Anitta bu isyanların hepsini bastırmıştır. Kral Anitta; Neşa, Ullama, Harkimaş, Zalpuvaş, Şalativara şehirlerini ele geçirdiğini hatta Hattuş kralı Biuşti'yi bir gece baskını ile zapt etmiş ve şehrin harabesine üzerlik otu dikerek burayı lanetlemiştir.⁸⁰

Tahsin Özgüç'ün Kültepe'de kazı yaptığı dönemde keşfedilen Anitta'ya ait bir hançer üzerinde (E. GAL A-ni-ta ru-ba-im) "Kral Anitta'nın Sarayı" ibaresi yer alması Anitta'nın gerçekte var olduğunu kanıtlamıştır.⁸¹(Fotoğraf 1.3) İlerleyen zamanlarda Anitta idare merkezini Kuşşara'dan Neşa'ya taşımıştır. Anitta tabletinden öğrendiğimize göre Kuşşara kralı Anitta; Neşa'ya mahalleler kurduğunu, göğün fırtına tanrısına ve tanrı Şiuşummi'ye, Halma'ya ve Şuite'ye mabetler yaptırdığını öğrenmekteyiz.

Puruşanda kralı Anitta ile siyasi ilişkilerini geliştirmek için ona demirden bir taht ve asa hediye etmiştir.

Anitta, Anadolu şehir devletlerini tek bir çatı altına toplayarak siyasi birliği sağlamıştır. Anitta'ya "Büyük Kral", Alışar tabletlerinde geçen "Rubaum Rabum" krallar kralı ismi verilmiştir. Anitta'nın ölümünden sonra Kuşşara Krallığı'nın sonu ile ilgili net bilgiler bulunmamaktadır. Anitta'nın oğlu olan Peruva'ya "Rabi similtim" merdiven büyüğü yani veliaht olduğu bilinmektedir ancak tahta geçip geçmemesi konusunda net bilgiler yoktur.

⁷⁹ Şahin, *Anadolu'da Asur Ticaret Kolonileri Devri*, 22-23.

⁸⁰ Füzruzan Kınal, *Eski Anadolu Tarihi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991), 66.

⁸¹ Mehmet Ali Kaya, *Türkiye Tarihi ve Uygarlıkları I Türkiye'nin Eskiçağ Tarihi ve Uygarlıkları* (İzmir: İlya İzmir Yayınları, 2012), 82.

Asur Koloni Çağı'nın sonunda Hititler'in Anadolu'ya geldiğini ve Neşa, Kuşşara şehirlerine yerleştikleri tahmin edilmektedir.⁸²

Fotoğraf 1.3: Kültepe'de Bulunan Kral Anitta'ya ait Mızrak Ucu⁸³

⁸² Kınal, *Eski Anadolu Tarihi*, 67-68.

⁸³ Oya Topçuoğlu, "Anitta Metni", içinde *Anadolu'nun Önsözü Kültepe Kaniş Karumu Asurlular İstabul'da*, ed., Fikri Kulakoğlu (İstanbul: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2015), s. 24.

2. BÖLÜM

HİTİT DEVLETİ TARİHİ

2.1. HİTİTLER KİMLERDİR?

Norveçli araştırmacı J.A. Knudtzon, 1902 yılında yeni Hint-Avrupa dili keşfettiğini duyurdu. Mısır'daki El-Amarna'da bu dilin firavun Akhenaten (y.1367-1351) ve babası III. Amenofis'in (y.1405-1367) diplomatik yazışmaları arasında bulunan iki kil tablet üzerinde çivi yazısında görülebileceğini öne sürdü. Tabletlerden biri Arzava adlı bir ülkenin kralına hitaben yazılmıştır. İç Anadolu'nun Çorum ilinde yer alan Boğazköy'de de aynı dilde yazılmış tablet parçalarının bulunması 1906 yılında kazıların başlamasına neden olmuş ve dilbilimciler için yeterince incelemek için malzeme bulunmuştu. Metinlerin dili Hint-Avrupa kökenli olduğu 1915 yılında B. Hrozný çalışmalarıyla doğrulandı. M.Ö. 14.-13. yy.'larda İç Anadolu'nun erken Hint-Avrupa boyları bulunduğu Çorum Boğazköy'de Hatti ülkesinin başkenti Hattuşa olduğu tespit edilmiştir. Krallıkların Yakınoğu'da en güçlü olduğu merkez Hattuşa idi. Tabletlerdeki dilinde Hatti krallıkların dili olduğu yani Hititçe olduğu tespit edilmiştir.⁸⁴

Hititler, Anadolu topraklarında M.Ö. 2. bin yılda yaşamış ve büyük güç haline gelmiş olup bu döneme ait arkeolojik kazılar yapılmadan önce çeşitli kaynaklardan az da olsa bilgilere ulaşılmaktadır. Hititler'le ilgili İbranice Het oğulları ya da feminen (dişil) Hitti (m) olarak kutsal kitap Tevrat'ta yer alırken sonraları ise İncil'de yer almaktaydı. Hititler'den, Mezopotamya (Akad-Asur-Babil) ve Eski Mısır belgelerinde de bahsetmektedir.⁸⁵

Eti kelimesi, Antikçağ'larda Hitit kelimesinin başka dillerde farklı kullanılması ile ortaya çıkmıştır. Etiler kelimesi; Het, Hitim ve Benihet isimleri altında anılmaktadır. Mısır kitabe ve yazıtlarında Hititler'den; "Kiti" olarak bahseder. Eski kayıtlara bakılacak olursa İngiliz bilim adamlarının tarih sahnesine yeni çıkan bu kavmin, adını "Hittite" dediler. Fransız tarihçileri ise "Heteens" veya "Hetien" şeklinde isim verdiler. Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti bu kelimeyi "Eti" olarak kabul etmişlerdir.⁸⁶

Orta Mısır'da yer alan Tell El Amarna'da 1887 yılında kaçak kazılarda ele geçirilen Akadça yazılmış tabletlerde Hititler'den bahsedilmektedir. Bu Akadça tabletler

⁸⁴ J.G. Macqueen, *Hititler ve Hitit Çağında Anadolu*, çev. Esra Davutoğlu (Ankara: Arkadaş Yayınları, 2001), 23.

⁸⁵ Yüksel Güngör, *İlkçağ Anadolu Medeniyetleri M.Ö. 2000/M.Ö. 600 Yılları Arası* (Kocaeli: Umuttepe Yayınları, 2014), 41.

⁸⁶ Selahattin Kandemir, *Etiler (Hititler)* (Ankara: Türk Maarif Cemiyeti Neşriyatı Yayınları, 1933), 49-50.

M.Ö. 14. yy. tarihlendirilmiş olup diploması diliyle yazılmıştır. Hititler'le ilgili bilgilere Anadolu'dan çıkarılan yazılı belgelerden hariç; Mezopotamya'daki Asur kaynaklarından, Suriye sahil şeridindeki Emar yazılı kaynaklardan ve Mısır'daki Amarna'da bulunan çivi yazılı belgeler sayesinde ulaşılmaktadır.⁸⁷

Dil bilimcileri tarafından Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda bulunmuş olan yazılı metinlerde Asurca olmayan birçok kelime tespit edilmiştir. Etimolojik açıdan dilbilimciler bu kelimelerin Hint-Avrupa kökenli olarak tespit etmişler ve Hititler'in M.Ö. 19. yy.'da Anadolu'da var olduklarının kanıtı olarak gösterilmiştir.⁸⁸

Hititler'in Anadolu'ya neden ve nereden geldikleri açısından tarihçiler tarafından bir görüş birliği yoktur. Bazı tarihçilere göre Hititler, Anadolu'ya Doğu'dan Kafkasya üzerinden girmiş olduklarını var sayarlar. Ancak bu görüşü benimsemeyen M. Darga, Hititler'in Karadeniz kıyı bölgelerinden büyük nehir vadilerini izleyerek Orta Anadolu'ya inmiş olmalarını savunur. Ayrıca bu toplulukların Trakya ve Boğazlar üzerinden de gelmiş olmalarının savunun tarihçiler de vardır. Anadolu'ya Hititler'in nereden, nasıl ve hangi yönden geldiklerine dair tarihçiler tarafından bir ortak görüş oluşmamıştır ancak dışarıdan geldikleri, Anadolu'nun yerli halkı olmadıkları genellikle ağır basan görüştür.⁸⁹

2.1.1. HİTİTLERİN ANADOLUDA OLDUKLARINA DAİR ARKEOLOJİK KANITLAR

Anadolu'nun güneybatısında M.Ö. 1400-1200 ile 2000'lerde bu bölgede Hint-Avrupa dilini konuşan topluluklar bulunmaktadır. Güneybatı Anadolu'da önemli buluntu yeri olan Beycesultan katlarının yerleşmesine bakılarak dil bilimciler bu bilgileri kanıt olarak öne sürerler.⁹⁰

Beycesultan XIII. katman olarak bilinen dönemin sonunda yıkım izleri bulunmaktadır. Bu katmanı izleyen Beycesultan XII. tabakasında değişim izleri Anadolu'nun kuzeybatısında yer alan Troya'nın II. kültür katı ile bağlantılı olduğu tahmin edilmektedir. Troya II'nin Erken Tunç Çağı III tabakası M.Ö. 2200'lere tarihlenmesi yapılmıştır. Bu bilgileri göz önüne alarak Beycesultan XII-VIII tabakalarında Troya II, III ve IV ile ilgili kültür öğeleri olduğu için M.Ö. 2300'lerde Anadolu'nun kuzeybatı kültürü, güneybatıya tanıtımı mantıklı bir tarihtir. Bu bilgiye dayanarak bu kültürün Hint-Avrupa kavmi tarafından getirildiği öne sürülebilir.⁹¹

İç Anadolu'nun kuzeyindeki Hint-Avrupa dilindeki buluntular, M.Ö. 1650'lere yani Eski Hitit Krallığı olarak bildiğimiz dönemin başlarına denk gelir.⁹²

⁸⁷ Güngör, *İlkçağ Anadolu Medeniyetleri M.Ö. 2000/M.Ö. 600 Yılları Arası*, 42-43.

⁸⁸ Güngör, *İlkçağ Anadolu Medeniyetleri M.Ö. 2000/M.Ö. 600 Yılları Arası*, 42-43.

⁸⁹ Güngör, *İlkçağ Anadolu Medeniyetleri M.Ö. 2000/M.Ö. 600 Yılları Arası*, 42-43.

⁹⁰ Macqueen, *Hititler ve Hitit Çağında Anadolu*, 28.

⁹¹ Macqueen, *Hititler ve Hitit Çağında Anadolu*, 28.

⁹² Macqueen, *Hititler ve Hitit Çağında Anadolu*, 30.

Anitta metninde Kuşşara krallarının eylemlerinin anlatan daha eski olaylardan bahseden bu metin, Eski Krallık Dönemi'nde Hititçe'ye çevrilmiş olabilir. M.Ö. 1940-1780 yılları arasında İç Anadolu'da, Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nın olduğu dönemde yerel Anadolu'nun adları ve konuşulan Hint-Avrupa etimolojisine ait adlar bulunmaktaydı. Bu tarihler arasında İç Anadolu'da Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda dil bilimsel kanıtlara dayanarak Hititler güçlü konumda olduğu anlaşılmaktadır.⁹³

Arkeolojik açıdan Alişar ve Kültepe'de el yapımı depas bardakları Troya evresi ile benzerlik gösterir. Aynı bağlantıyı taşıyan Kültepe çark yapımı tabaklar bulunur. Kültepe'de bir Hitit kap formu olan gaga ağızlı testiler güneybatı Anadolu'daki Kilikya ile bağlantılı olduğu düşünülmektedir.⁹⁴

Başka bir kanıt ise Kültepe'de bir devlet binasının planı megaron biçimli olmasıdır. Bu planın salon+sundurma bileşiminde oluşan plan İç Anadolu'ya yabancı olup batıya özgü bir plan olduğu bilinmektedir. Bu bilgiden yola çıkarak batı halkların bölgede güç kazandıkları ve İç Anadolu prehistoryasında bu dönemin M.Ö. 2350-2300 dolaylarında başladığı bilinir.⁹⁵

İç Anadolu'nun seramik repertuarına bakıldığında boya bezekli "Kapadokya Seramiği" diye adlandırılan seramiğin aniden görülmesidir. Bu seramiğin Hititler tarafından tanıtıldığı düşünülürken, bir önceki dönemleri takip ederek yerel bir gelişme sağlamıştır. Hint-Avrupa kültürü etkisinin göstergesi olan İç Anadolu'da görülen "Erken Kapadokya" kaplarının boya bezeklerinde kullanılan desenlerin Luvi istilasını izleyen Beycesultan tabakalarında bulunan kazı bezekli kapların deseni ile aynı olmasıdır. Bu bilgiye dayanarak seramik gelişiminin bazı özellikleri Hint-Avrupa boylarının gelişimi ile bağlantılıdır.⁹⁶

Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda (M.Ö. 1950-1750) Hitit Devleti merkezi bir güç olarak ortaya çıkmadan önce önemli merkezlerden biri olan Kayseri-Kültepe'de kazılardan çıkarılan tabletler, Hititler'in Anadolu'da var olduklarına dair kesin kanıtlar sunmaktadır.

Ekrem Akurgal'a göre Anadolu'ya sonradan göç eden Hititler'in yerli halka göre daha ileri üstün konuma geçmiş olup Anadolu'ya gelirken yollarında güneş kursu, boğa ve geyik figürleri getirmeleri ve bunların mezarlıklarda bulunmaları, Hitit Devleti'nin oluştuğu savını kanıtlamaktadır.⁹⁷

⁹³ Macqueen, *Hititler ve Hitit Çağında Anadolu*, 31.

⁹⁴ Macqueen, *Hititler ve Hitit Çağında Anadolu*, 32.

⁹⁵ Macqueen, *Hititler ve Hitit Çağında Anadolu*, 32.

⁹⁶ Macqueen, *Hititler ve Hitit Çağında Anadolu*, 32.

⁹⁷ Güngör, *İlkçağ Anadolu Medeniyetleri M.Ö. 2000/M.Ö. 600 Yılları Arası*, 43.

2.2. HİTİT TARİHİNE GENEL BİR BAKIŞ

M.Ö. 2. bin yılın başlarında Anadolu'ya gelen Hint-Avrupalı kavimler konuştukları farklı dillere göre gruplandırılıyordu. Bu topluluklardan Luvi kabinesine akraba olduğu düşünülen Hititler Kızılırmak Kavsi içinde Orta Anadolu'ya yerleşmişler, Hatti kent beyliklerden Zalpa, Neşa, Kuşşara'da yaşamışlardır. Anitta adlı bir kral beyliğin merkezini Neşa'ya taşımıştır.⁹⁸ Hititler'in Anadolu'ya nasıl ne şekilde geldiklerine dair bilim adamları tarafından henüz ortak bir görüş oluşmamıştır. Anadolu'ya geldiklerine dair çeşitli görüşler bulunmaktadır. Hititler Anadolu'nun yerli halkı mı yoksa göç yoluyla dışarıdan mı geldiklerine dair farklı öneriler bulunmaktadır. Bu konu ile ilgili ilk yaklaşımlar; Hitiler, M.Ö. 2000 dolaylarında doğudan Anadolu'ya akın eden Hint-Avrupa kavimlerle beraber Kafkasya yoluyla Anadolu'ya geldiklerine dair görüşler vardır. Hattiler, Hint-Avrupalı kavimler arasında yer alan ve kültür seviyesinde ilerlemiş olan bu kavim, Hitit ismi ile anılmıştır. Günümüze kadar gelen yazılı metinlere göre Hititler, Anadolu'ya "Hatti Ülkesi" ismini vermiş Anadolu'da oturanlara da "Hatti Sakinleri" adını vermişlerdir.⁹⁹

Başka bir görüşe göre Orta Karadeniz Bölgesi'ne boğazlar veya deniz yoluyla Balkanlar'dan geldikleri bilinmektedir. Karadeniz Bölgesi'nden nehir yatakları ve vadileri izleyerek Orta Anadolu'ya geldikleri söylenmektedir.

Hititler Kuzey Mezopotamya'ya Kafkasya yolu ile gelmişler burada çivi yazısını öğrendikten sonra Anadolu'ya girmiş olduğu tahmin edilmektedir. Hititler I. Hattuşili zamanında güneye yaptığı seferler sırasında çivi yazısını öğrendikleri tahmin edilmektedir. Anadolu'da Eski Tunç Çağı'nın sonlarına doğru Anadolu'ya geldikleri veya başka görüşe göre Anadolu'nun yerli kavimlerinden olduğu bilim adamları tarafından kabul edilmektedir.¹⁰⁰

Neşalı kral olarak bilinen Anitta'nın M.Ö. 18. yy.'da diğer Hitit krallarının haki-miyeti altında olan Çorum'daki Hattuşa'yı, Karadeniz kıyısındaki Zalpa'yı, güneydeki Puruşhanda'yı ele geçirmiştir. Anitta, Hitit Krallığı topraklarını Karadeniz kıyısından başlayıp Orta Anadolu üzerinden devam ederek Güney Anadolu'nun kıyı kesimine kadar genişletmiştir. M.Ö. 18. yy.'da Anitta Dönemi'nde krallığın yönetim merkezi Neşa kenti idi. I. Hattuşili; Hattuşa'yı devletin yönetim merkezi ilan ederek burayı Hitit Krallığı'nın başkenti haline getirdi.¹⁰¹

Yazılı belgelere göre Anadolu'da Hititler'in görkemli başkenti olarak bilinen Hattuşa; anıtsal ve ilgi çekiciliği ile altı kilometre uzunluğunda surla çevrelen-

⁹⁸ Bülent İplikçioğlu, *Eskiçağ Tarihinin Ana Hatları* (İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi, 2013), 72.

⁹⁹ Adil Eker, "Hitit Seramikleri ve Kullanım Amaçlarına Göre Sınıflandırılması" (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2009), 1-2.

¹⁰⁰ Eker, "Hitit Seramikleri ve Kullanım Amaçlarına Göre Sınıflandırılması", 1-2.

¹⁰¹ Elmar Schwertheim, *Antikçağda Anadolu*, çev. Nuran Batu (Ankara: Kitap Yayınevi, 2014), 17.

miştir. Hattuşa; Hitit İmparatorluğu'nun idari merkezinin yanında aynı zamanda dini bir merkezdi. (Harita 2.2)

Hititler birçok devleti topraklarına katmış olup yerli halkın kültür, sanat ve inançlarını kabul etmelerine rağmen asimile olmadan kendi dillerini korumuşlardır. Anadolu'nun merkezi gücü haline gelen Hititler, M.Ö. 1650'lerde kurulup ve sınırlarını hızlı bir şekilde genişleterek M.Ö. 14-13. yy.'da en görkemli dönemine ulaşmıştır. Hititler, sınırlarını genişletmeye devam ederken topraklarına kattığı devletlerin tanrılarını kendi tanrılarıymış gibi kabul etmeleri nedeniyle Hititler'de birçok tanrı inancı oluşmuş bu sebeple Hititler'e; "Bin Tanırlı Halk" olarak da adlandırılmıştır.¹⁰²

Harita 2.2: Hitit Devletinin Yayılım Alanı¹⁰³

Kaynak: www.tarihbilimi.gen.tr/hititler

2.3. HİTİT UYGARLIĞI DÖNEMLERİ

- 1)-Eski Hitit Krallık Çağı (M.Ö. 1750-1460)
- 2)-Büyük Hitit İmparatorluk Çağı (M.Ö. 1460-1190)
- 3)-Geç Hitit Devletleri Çağı (M.Ö.1190-715)

¹⁰² Eker, "Hitit Seramikleri ve Kullanım Amaçlarına Göre Sınıflandırılması", 1-2.

¹⁰³ www.tarihbilimi.gen.tr/hititler.

2.3.1. ESKİ HİTİT KRALLIK ÇAĞI (M.Ö. 1750-1460)

Eski Hitit Krallığı'nın tarihsel uzantısını, yazılı bir kaynak olan "Telipinu Fermanı" veya farklı yazılı metinlerden öğrenmekteyiz. Bu yazılı kaynağa göre Eski Hitit Krallığı'nın ilk kurucusu olarak anılan kişi "Labarna"dır.¹⁰⁴ Eski Hitit Krallığı Çağı; Labarna tahta geçtiği zaman başlamaktadır. Labarna, kral unvanını aldıktan sonra Hattuşa'yı başkent yaptığı için kendisine "Hattuşalı" anlamına gelen "Hattuşili" ismi ile verilmiştir.

Labarna yani I. Hattuşili (M.Ö. 1650) başkenti Neşa'dan Hattuşa'ya taşımıştır. Bu başarısı nedeni ile Hitit İmparatorluğu'nun kurucusu sayılır.¹⁰⁵

Bu gelişmelerden sonra Anadolu'da bir otoriter boşluk bulunmaktaydı. I. Hattuşili Anadolu'da mücadele ederek kendi krallığının birliğini sağlamış ve sonrasında etraflarında yer alan kent devletlerini birleştirip Hititler'i merkezi bir devlet haline getirmiştir. Hititler'in bu dönemde en önemli merkezleri Çorum'un güneybatısında Boğazkale ilçesinde yer alan "Hattuşaş" ile Çorum iline bağlı Alaca ilçesinin 15 km. kuzeybatısındaki Alacahöyük'tür.¹⁰⁶

Güçlü kale ve surlarla çevrilmiş olan Boğazköy (Hattuşaş), geniş ve kayalık bir alana yayılmıştır. Hattuşaş kenti Aşağı Kent ve Yukarı Kent olmak üzere iki bölümden oluşur.

Kentin aşağı kısmında büyük tapınak bulunuyordu. Kentin yukarı kısmında ise saraylar, resmi binalar ve devlet arşivlerinin bulunduğu kısım yer alıyordu. Kent, surlarla çevrilmiş ve surların farklı giriş kapıları bulunmaktaydı. Bazı giriş kapılarında sfenkler, tanrı kabartmaları ve aslan heykelleri yer almaktadır.¹⁰⁷

2.3.1.1. I. Hattuşili Dönemi (M.Ö. 1660-1630)

I. Hattuşili devletin egemenlik alanını genişletmek ve ekonomik açıdan güç kazanmak için harekete geçmiştir. Hattuşili ilk seferini Anadolu'nun güneydoğusuna ve Kuzey Suriye bölgesine düzenlemiştir. Günümüzde Hatay ili sınırlarında bulunan Tell Açana olan Alalah'ı ele geçirmekle güneydeki alanları Hitit Devleti hakimiyet alanına açacaktı. I. Hattuşili bu bölge ile uğraşırken Anadolu'nun batısı ve Hitit Devleti'nin çekirdeğini oluşturan Kızılırmak kavsinin kuzey ve güneyinde de düşman toplulukları vardı. Telipinu Fermanı'ndan anlaşıldığı üzere Anadolu'nun güneybatısında lokalize edilmiş olan Arzawa; Hititler'e baş kaldırması nedeniyle Hattuşili o yöne hareket etmek zorunda kalmıştır. Hititler bu dönemde genişleme siyaseti izleyerek Alalah sonraları Hahhu ve Haşşu kentlerini ele geçirerek hedefleri arasında Kuzey Suriye'ye yönelmek vardı. Bu

¹⁰⁴ Çiçek, "Hitit İmparatorluk Dönemi Kaya Anıtları", 5.

¹⁰⁵ Eker, "Hitit Seramikleri ve Kullanım Amaçlarına Göre Sınıflandırılması", 3.

¹⁰⁶ Eker, "Hitit Seramikleri ve Kullanım Amaçlarına Göre Sınıflandırılması", 3.

¹⁰⁷ Eker, "Hitit Seramikleri ve Kullanım Amaçlarına Göre Sınıflandırılması", 3.

kentleri ele geçirerek çok miktarda altın, gümüş ve ganimet sahibi oldular. Hititler Anadolu'da yapılan mücadelede ise çok sayıda koyun ve sığırları ganimet olarak almışlardı. Bir dikkat çekici nokta ise yenik düşen ülkelere ait tanrı heykellerini Anadolu'da yer alan tapınaklarına taşımalarıdır. Hititler'in bu şekilde hareket etmesindeki amaç getirdikleri heykelleri kendi tapınaklarında kutsalmaları ve böylelikle Hitit Panteon'u tanrıları oluşturmaktır.¹⁰⁸

Kutsanan tanrıların Hititler'de neden çok olduğunu bu şekilde anlamış oluyoruz. M.Ö. 16. yy'da Telipinu'nun kaleme aldığı metinde bir önemli nokta ise Hitit kralı I. Hattuşili'nin Fırat Irmağı'nı geçmekle övünmesidir. I. Hattuşili'nin güneydoğudaki askeri başarılarını diğer yazılı kaynaklar olan tabletlerden de öğrenmekteyiz.¹⁰⁹ Tabletlerden öğrendiğimize göre Urşu adlı kentin sarılması ve kenti ele geçirmek üzere iken görevlilerin Hattuşili'ye ihanetleri, buna benzer düşmanlarının yandaşları durumunda olan Kargamış, Halpa (Halep) ve Hurriler tarafından nasıl desteklendiğini anlıyoruz.

I. Hattuşili Kuzey Suriye seferi sırasında yaralanmış olması ve Kuşşar kentinde ölmeden önce bir vasiyetname yazdırdığı bilinmektedir. Hattuşili zamanında iç siyasette entrikaların çok olduğu prens ve prenseslerin dahi bu komploların içine girdiği bilinmektedir. Hattuşili zamanında devletin esas konuları ve dış siyaset ilkeleri belirlenmiştir.¹¹⁰

2.3.1.2. I. Murşili Dönemi (M.Ö. 1630-1600)

Hattuşili; I. Murşili'nin dedesi, babası veya babalığı olabileceği düşünülmektedir. I. Murşili; Hattuşili'nin belirlediği dış siyaset planında yarım kalan işlerini tamamlamak için harekete geçti.

Murşili'nin ilk hedefi Halpa ve Babil olan iki kendi ele geçirmektir. Hititler bu dönemde Halpa'yı ele geçirincede Ön Asya'daki askeri güç Hititler'in eline geçmiş olacak aynı zamanda ticaret yollarının denetimi de Hititler'in eline geçecekti. Hititler Halpa (Halep) ele geçirmesi ve Kuzey Suriye'nin fethi ile Mezapotamya'nın kapıları Hititler'e açılmış oldu. Ele geçirilen birçok ganimet ve tutsaklar Anadolu'ya getirildi.¹¹¹

Halep'in alınması ile aynı bölgede egemen olan Hurri kökenli prensler Hititler karşısında tutunamadı. Fırat nehri kıyılarını izleyerek güneye inen Murşili, Babil önlerine gelerek Telipinu yazıtına göre M.Ö. 1594 de Babil'i ele geçirmiştir. Bu fetih ile beraber I. Murşili birçok ganimetin yanında ayrıca en önemlisi prestij

¹⁰⁸ Ali M. Dinçol, "Hititler", içinde *Anadolu Uygarlıkları Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi* (Ankara: Görsel Yayınlar, 1982), 1:29.

¹⁰⁹ Dinçol, "Hititler", 29.

¹¹⁰ Dinçol, "Hititler", 30.

¹¹¹ Dinçol, "Hititler", 30.

bir şehir olan Babil'i alması Hititler'in Ön Asya topluluklarında büyük devlet unvanını kazandırmış oluyordu.¹¹²

I. Murşili'nin 150 yıllık Hammurabi sülalesini istila etmesi sonucunda Babil devleti yıkılmış bölgede otorite boşluğu oluşmuştu. Hititler'in bu dönemde ana merkezi, Anadolu olmasına rağmen bu kadar uzun mesafe yol alarak Babil'e ulaşması ve Anadolu'ya geri dönmeleri hiç de kolay olmamıştı. Bu fetih sırasında Hititler'e yardım ettiği düşünülen Kasit Beylikler'i Hititler'in Anadolu'ya dönmeye başladığı sırada otorite boşluğundan yararlanarak Kasit kralı II. Agum, Babil'e egemen olmuştu. Hititler bu seferden sonra kendilerini Anadolu'da daha güvende hissettikleri için biran önce Anadolu'ya dönmek istiyorlardı. Bu zorlu dönüş yolculuğu sırasında ganimet olarak Babil'den aldıkları yükleri terk etmek zorunda kaldılar. Terk ettikleri yüklerden biri de Hana ülkesinde bırakmak zorunda kaldıkları önemli tanrılardan Marduk'a ait iki yontuydu. Yazılı kaynak olan tabletlerden edinilen bilgiye göre bu yontuyu II. Agum'un tekrar Babil'e getirdiği öğrenilmektedir.¹¹³

Dış siyasette başarılı işler yapan I. Murşili, bir yandan da Anadolu içindeki düşmanları ile de mücadele ediyordu. I. Hattuşili zamanında devam eden iç entrikalar bu dönemde devam etmiştir.

2.3.1.3. Eski Hitit Dönemi Kuruluş Zamanında Gargaşa Dönemi

Hattuşili'nin vasiyeti üzerine kendinden önce gelecek olan yönetici sınıfların tutkuları sonucu iç entrikalar başlamıştı. Bunun üstüne I. Murşili'nin dış siyasette başarıları da eklenince ve Murşili'nin Babil'i ele geçirerek bir efsane kahraman olarak anılmasından korkan kral ailesi üyeleri Murşili'nin sonunu hazırlayacak entrikalara başlamışlardı. Bu entrikalar iç gargaşa, taht kavgalarına itmiş bu olaylar sadece I. Murşili'ye zarar vermemiş silah zoru ile alınan topraklar ve Anadolu içinde bulunan yerel devletler arasında sağlanan bağların da kopmasına neden olmuştur.¹¹⁴

I. Murşili, sarayda memuriyet olarak görev yapan eniştesi Hantili'nin de katıldığı bir entrika sonucu öldürülmüştür. Bu bilgilere Murşili'den 70 yıl sonra M.Ö. 1525 yılında Hitit Devleti'nin başında bulunan Telipinu'nun Ferman niteliği taşıyan belgesinden ulaşılmaktadır. Bu yazıt, Telipinu'nun kendinden önceki olayları da özetlediği ve daha önemlisi tahta geçiş için belirli bir sistem çevresinde kurallar koyduğu bir metindir. Telipinu'nun bu yazıtı hazırlatmasındaki amacının kendinden önceki; Handili, Zidanta, Huzziya adlı bu kralların adları bir dizi kanlı olaylara karışması nedeni ile "Felaket Hükümdarları" olarak benimsenmektedir.¹¹⁵

¹¹² Dinçol, "Hititler", 30.

¹¹³ Dinçol, "Hititler", 30.

¹¹⁴ Dinçol, "Hititler", 30.

¹¹⁵ Çiçek, "Hitit İmparatorluk Dönemi Kaya Anıtları", 6.

2.3.1.4. I. Handili (M.Ö.1600-1570)-I. Zidanta (M.Ö.1570-1560) Ammuna (M.Ö.1560-1540) ve I. Huzziya (M.Ö.1540-1535) Dönemleri

I. Murşili öldükten sonra tahta geçen I. Handili Dönemi'nde Suriye'yi elde tutma politikası izlemiştir. Sarayda ve ülkede iç karışıklıkların sürmesi Hurriler'e cesaret vermiş Hititler'e saldırma fırsatı bulmuşlardır.

Hantili isminin, araştırmacılar güneyden gelen Luvi kökenli biri olabileceği düşünülmektedir.¹¹⁶

Hantili'den sonra tahta; I. Zidanta (M.Ö. 1570-1560) geçer. Zidanta; Hantili'nin damadıdır. Saray cinayetleri, I. Murşili'nin öldürülmesi ile başlamış bu dönem Hantili ve Zidanta Dönemi'ne denk gelir.

Ammuna, ismini Hattice bir kutsal dağdan almış olup bu kişinin babası olan I. Zidanta'yı öldürmüştür. Hitit kralları bu dönemde iç karışıklarla mücadele etmek zorunda kalmışlardır.¹¹⁷

Hititler'in içinde bulunduğu iç karışık ve zor durum I. Huzziya Dönemi (M.Ö.1540-1535)'de devam etmiştir. Bir Hatti tanrı ismi olan Huzziya bu isim ile özdeşleştirilmiştir. Huzziya'nın krallığı, Telipinu'nun Huzziya'yı sürgüne göndermesi ile son buldu. 65 yıllık dönem olan I. Hantili'den, I. Huzziya Dönemi'ne kadar geçen süre beceriksiz krallar tahta geçmiştir.

Hurriler, Hititler'in bu karışıklık durumundan yararlanarak Anadolu'ya tekrar saldırmış ve Kilikya bölgesinde Hurri Krallığı'nı kurdular. Hititler, bu süre içerisinde Kizzuwatna Krallığı ile eşitlik ilkesine uygun anlaşmalar yapmak zorunda kaldılar.

Hitit Devleti, Hantili'den Telipinu'ya kadar geçen süre içinde daha önce ele geçirmiş olduğu güney ve güneydoğu'daki yerler ile Toroslar'ın güneyindeki topraklarını, Mitanni Krallığı'na kaptırdı.¹¹⁸

Telipinu ile II. Tuthaliya arasında geçen belirsiz olan bu süreye bazı tarihçiler tarafından "Orta Krallık Çağı" olarak da adlandırılmaktadır.

2.3.1.5. Telipinu Dönemi (M.Ö. 1535-1510)

Telipinu ismi, Hititler'in Hattilerden aldıkları bir tanrı ismidir. Telipinu'nun kral olması, Huzziya'yı sürgüne göndermesi ile tahta çıkmıştır. Hitit tarihi ayrımlarına göre Telipinu Dönemi'ni "Orta Krallık" adı verilen dönem izler.

Telipinu, Kuşşara-Hattuşa Hanedanlığı'nın üyesi olmamasına rağmen Hititler'in kralı olmuştur. Telipinu'nun hitit krallık hakkını nasıl kazandığı ise Huzziya'nın ablası olan Ispataria ile evli olmasından dolayı ileri gelmektedir. Telipi-

¹¹⁶ Güngör, *İlkçağ Anadolu Medeniyetleri M.Ö. 2000/M.Ö. 600 Yılları Arası*, 52.

¹¹⁷ Güngör, *İlkçağ Anadolu Medeniyetleri M.Ö. 2000/M.Ö. 600 Yılları Arası*, 52.

¹¹⁸ Güngör, *İlkçağ Anadolu Medeniyetleri M.Ö. 2000/M.Ö. 600 Yılları Arası*, 53.

nu'nun Hitit Hanedanlığı ile direk olarak kan bağı yoktu, Hitit Hanedanlığı'na damat olarak katılmıştı.¹¹⁹

Telipinu, oluşturduğu yasalar ile Eski Hitit Krallığı Dönemi'nde sıklıkla görülen hanedanlık içindeki cinayetlerine ve taht kavgalarına son vermeye çalışmıştır. Telipinu bu dönemde amacı, ülke içindeki iç barışı sağlamak, dışa dönük bir yayılma siyaset yürütmek istememiş daha çok ülkenin iç işleri ile uğraşmıştır.¹²⁰

Hititler, Arzava ile imzaladığı antlaşma Hitit tarihinde ilk kez bir yabancı krallıkla imzalanan ilk antlaşmadır.

Telipinu, kendinden önceki kralların dış bölgelere yaptığı seferleri durdurmuş Anadolu içinde düzenli bir idari teşkilat kurmaya çalışmıştır. Bunu gerçekleştirmek içinde eyalet sistemini kurdu. Telipinu kendi fermanını yayınlayarak taht kavgalarını ve kan davalarını durdurmayı başarmıştır.¹²¹

2.3.1.6. Telipinu Fermanı

Sedat Alp'in eseri olan "Hitit Çağında Anadolu Çivi yazılı ve Hiyeroglif Yazılı Kaynaklar" eserinde Telipinu Fermanı'na yer vermiştir. Fermada geçen bazı metinler şu şekildedir:

"Kral ailesinde kan dökmeler çoğaldı. Kraliçe Istapariya öldü. Üstelik prens Ammuna da öldü. Tanrının insanları da şöyle dediler: 'İşte Hattuşa'da kan dökmeler çok arttı.' Bunun üzerine ben Telipinu, Hattuşa'da asiller meclisini toplantıya çağırdım. Bu andan itibaren Hattuşa'da kral ailesinin bir çocuğuna hiç kimse bir kötülük yapmayacak, ona bıçak çekmeyecek!

Yalnız öndeki en büyük erkek çocuk, prens kral olsun. Eğer öndeki bir prens yok ise kim ikinci sıradaki oğul ise kral o olsun. Eğer varis olacak bir prens yok ise hangi kız çocuk öndeki ise ona bir iç güveyi alsınlar, o kral olsun!

Gelecek kim benden sonra kral olursa kardeşleri, oğulları, hısımları, akrabaları ve askerleri birlik olsunlar!...

Kim erkek ve kız kardeşleri arasında kötülük yaparsa kralın kral olarak başı ile sorumluluk yüklenir. Bu durumda asiller meclisini toplantıya çağırın! Eğer konusu kesinleşirse başı ile ödesin! Zuru, Danuwa, Tahurwaili ve Taruhsu gibi gizlice öldürmesinler. Evine, karısına ve çocuklarına kötülük yapmasınlar. Eğer bir prens suç işlerse yalnız başı ile ödesin. Evine ve çocuklarına kötülük yapmasınlar. Prensler hangi suçtan dolayı ölüme giderlerse bu suç, evlerine, tarlalarına, bağlarına, hizmetkarlarına, uşaklarına, sığırlarına ve koyunlarına dokunmasın..."¹²²

¹¹⁹ Güngör, *İlkçağ Anadolu Medeniyetleri M.Ö. 2000/M.Ö. 600 Yılları Arası*, 53.

¹²⁰ Güngör, *İlkçağ Anadolu Medeniyetleri M.Ö. 2000/M.Ö. 600 Yılları Arası*, 54.

¹²¹ Güngör, *İlkçağ Anadolu Medeniyetleri M.Ö. 2000/M.Ö. 600 Yılları Arası*, 54.

¹²² Sedat Alp, *Hitit Çağında Anadolu Çivi Yazılı ve Hiyeroglif Yazılı Kaynaklar* (Ankara: Tübitak Popüler Bilim Kitapları Yayınları, 2002), 61-62.

Yukarıdaki Telipinu yazıtından alınan bazı kısımlardan anlaşılacağı üzere Telipinu, suçluların adaletli bir şekilde kişisel olarak yargılanmasına vurgu yapmıştır. Telipinu, Hattuşa'da danışma meclisi oluşturmak, bir dizi yeni kuralları bildirmek için kurulu topladı. Bu çalışmaların amacı; hanedanı yeni komplolardan korumak, kanlı suikastları önlemek, hanedan üyelerini tahta çıkış düzenini sağlamak ve devlet yönetiminde üst düzey yöneticileri arasında bütünlüğü sağlamaktır.

“Panku Meclisi” sarayda yapılacak suikastlarda suçluya ceza kesebilecek ancak suçu işleyen kişinin ailesine veya akrabalarına dokunmayacaktı.

Alınan önlemlerin yanı sıra krallığa bağlı şehirlerin su ve tahıl gereksinimini karşılanması, tahıl ürünlerinin taşınması sırasında yapılan yolsuzlukların ölümle cezalandırılması yasası konulmuştur.

Ailelere ait toprakların bölünmesini önlemek için aile fertlerine ait hisselerin vaktinden önce satılması yasaklandı. Kanlı suikastlara karışan kişilerin cezasını kanın sahibi suçlunun ölüm cezası mı yoksa zarar tanzimatına mı almasına kendisi karar verecektir.”

Bu fermandan anlaşıldığı üzere “Panku” adlı meclisin varlığı, adaleti sağlayan ve kralın tek başına karar almasını sınırlayan bir meclis olduğunu anlamaktayız.

2.3.1.7. I. Tuthaliya Dönemi

I. Tuthaliya Dönemi'nde, Hititler Batı Anadolu'ya yönelmiş olsalar bile daha önceki dış politikaları olan Kuzey Suriye ısrarından vazgeçmemişlerdi. Bu dönemde Ege kıyılarından Aşşuva'ya kadar uzanan başarılı bir askeri hareket düzenlenmiştir. I. Tuthaliya aynı zamanda Anadolu'nun kuzeyi ve kuzeydoğusunda boylar halinde yaşayan Kaşkalar'la da mücadele etmek zorunda kalmıştır.

Kaşkalar, hasat zamanı Hitit sınırları içinde kalan topraklara saldırıyorlardı. Tuthaliya zamanında Fırat'ın yukarıda kalan kısmında ve Kuzey Mezopotamya'da bulunan Hurriler'e karşı mücadele ettiği bilinmektedir. Tuthaliya'nın Halab kentinin yakıp yıktığı, Kuzey Suriye'yi kontrol ettiği ve Mitanni birliklerini dağıttığı bilinmektedir.

I. Tuthaliya, Kizzuwatna ile antlaşma yaparak Orta Suriye'deki egemenliğini arttırmıştır. Hititler, bu dönemde tekrar güçlenerek Toroslar'ın güneyine egemen olmuştur.¹²³

2.4. ESKİ HİTİT DEVLETİNİN YIKILIŞI VE MİTANNİ GÖÇLERİ

Eski Krallık Döneminde Hitit Devleti; yıkılış sebepleri olarak kendi aralarında iktidar kavgaları, M.Ö. 1560'larda Ammuna Dönemi'nde olan kuraklık, tahta geçen yeteneksiz bazı krallar, Hitit Hanedanlık aileleri içinde entrikalar bu dönemin bitmesine neden olan etkenlerdir.

¹²³ Horst Klenger, “Hitit Tarihi”, içinde *Hititler ve Hitit İmparatorluğu 1000 Tanrılı Halk*, ed., Wenzel Jacob, (Bonn-Almanya: Kunst-und Ausstellungshalle der Bundesrepublik Dev, 2002), 414-415.

Hititler bu dönemde I. Hattuşili ve I. Muşşili Dönemleri'nde 60 yıllık parlak bir dönem yaşamış olsalar dahi bu dönem içinde eski gücünü yitirmişlerdir.

2.4.1. MİTANNİ GÖÇLERİ

Hititler, Eski Krallık Döneminde gücünü yitirdiği sırada bunu fırsat bilen Hurriler; güney ve güneydoğuda Mitanni Devleti'ni kurmuştur. Mitanni Devleti, Mısır'dan sonra bu dönemde yaklaşık 100 yıla yakın bölgede ikinci büyük siyasal gücü olmuştur. Bu bölgede Hititler'in tekrar güç kazanması M.Ö. 1380 yılında I. Şuppiluliuma'nın tahta çıkması ile olmuştur¹²⁴. Orta Krallık Dönemi olarak da bilinen bu dönem, Eski Krallık ile İmparatorluk arasında gerileme dönemi veya karanlık bir zaman dilimini oluşturmaktadır. Mısır kralı III. Tutmosis M.Ö. 1440'dan kısa bir süre sonra bu dönemde bereketli toprakları, ürünleri ve zengin ticareti ile dikkatleri üzerine çeken Kuzey Suriye'de Haleb'i feth ederek başka bir güç olarak ortaya çıktı.¹²⁵

Mitanni Göçleri sadece kargaşaya neden olmamış bu dönemde yazılı belgelerin azlığına da sebep olmuştur. Zagros Dağları üzerinden gelip Hint-Avrupalı bir kavim olan Mitanniler'le Ön Asya bu şekilde tanışmıştı.

Mitanni Devleti'nin bölgede hızlı bir şekilde hareket etmesini sağlayan sebep, Ön Asya'ya getirdikleri manevra kabiliyeti son derece yüksek olan iki tekerlekli harp arabalarıdır. Bunun sayesinde Kuzey Suriye ve Güneydoğu Anadolu topraklarında oturan Hurriler'i istila ederek Mitanni Devleti'ni kurdular.¹²⁶

2.5. YENİ KRALLIK (BÜYÜK KRALLIK/ İMPARATORLUK DÖNEMİ M.Ö. 1460-1190)

Hitit kronolojisinde başlayan bu yeni döneme tarihte "Büyük İmparatorluk ya da Yeni Krallık Dönemi" adı verilmiştir. Hitit tarihinde M.Ö. 1380 yıllarına yakın tarihte kral Şuppiluliuma'ya kadar uzanan sürede Hitit tahtına oturmuş kralların kesin bir sıralaması yoktur.

Eski Hitit Krallık Dönemi'nde ülke içinde hanedanlık arasındaki siyasi çekişmelerle zayıflayan Hititler, Yeni Krallık Dönemi'nde M.Ö. 2. binin ikinci yarısında Şuppiluliuma Dönemi'nde yeniden güçlenmiştir. Hititler, bu dönemde Mısır ve Babil'le ilişkilerini iyi tutup Ön Asya'da bir imparatorluk haline gelmiş olup üçüncü politik güç olarak ortaya çıkmıştır.¹²⁷

¹²⁴ Güngör, *İlkçağ Anadolu Medeniyetleri M.Ö. 2000/M.Ö. 600 Yılları Arası*, 55.

¹²⁵ Macqueen, *Hititler ve Hitit Çağında Anadolu*, 48.

¹²⁶ Memiş, *Eskiçağ Türkiye Tarihi En Eski Devirlerden Pers İstilasına Kadar*, 90.

¹²⁷ Güngör, *İlkçağ Anadolu Medeniyetleri M.Ö. 2000/M.Ö. 600 Yılları Arası*, 57-58.

2.5.1. II. TUTHALIYA DÖNEMİ

Tuthaliya ismi arkeolog Ekrem Akurgal'a göre kutsal bir dağın ismi olup bu isim Hattice kökenlidir. Hitit ülkesini Tuthaliya ile başlayan M.Ö. 1190 yılına kadar iki yüz elli yıllık Hititler'i yöneten Tuthaliya sülalesi olmuştur.¹²⁸

II. Tuthaliya ile alakalı fazla yazılı kaynak yoktur. Ancak Ekrem Akurgal, 1969 yılında Boğazköy Büyük Tapınak kazılarında bulunan mühür baskısının II. Tuthaliya'ya ait olduğunu düşünmektedir. II. Tuthaliya, Yeni Hitit Devleti'nin kurucusu olarak kabul edilir. Hitit Devleti'nin tekrardan toparlanıp dört bir yana seferler düzenleyerek bu dönemde topraklarını genişletmiştir. Batı Anadolu'da oturan kavimler Hititler'i tehdit etmeye başlamıştı. Batı Anadolu'nun bir kısmında yer alan Assuva, memleketinde bulunan 22 Anadolu kentinin koalisyon oluşturması ile II. Tuthaliya'ya karşı isyan ettiler. II. Tuthaliya bu isyanı başarılı bir şekilde bastırmıştır. Bu olay ile Assuva, memleketinin adı ilk defa KUB XXIII, 11 nolu çivi yazılı metinde yer almaktadır. Assuva ittifakına karşı kazanmış olduğu başarıyı ve düşman şehirlerinin listesini II. Tuthaliya bu metinde bahsetmiştir. II. Tuthaliya Hitit tarihinde M.Ö. 15. yy. ortalarında Hititler'i güçlendiren ve kaybetmiş kraliyet topraklarının çoğunu geri alan güçlü bir kral olarak ortaya çıkar.

Hitit tarihinde İmparatorluk Dönemi'nde Yakın Doğu'da devletin çıkarlarını güvence altına aldı. Yazılı arşivlerde yer alan I. Hattuşili, I. Murşili, I. Şuppiliuma ve II. Tuthaliya Hitit tarihinde dört büyük krallardandır.¹²⁹

2.5.2. I. ARNUVANDA DÖNEMİ (M.Ö. 1140-1420)

I. Arnuvanda'nın; II. Tuthaliya'dan sonra tahta çıktığına dair bilgilere yazılı belgelerden öğrenmekteyiz. Yazılı belgelerde I. Arnuvanda'nın, II. Tuthaliya'nın oğlu olduğunu biliyoruz. I. Arnuvanda Dönemi'nde, tabletler ve mühür baskılarında kralın yanında kraliçe olan "Asmunikal"ın adı da geçmektedir.¹³⁰

Kraliçe Asmunikal'ın Hitit tarihinde yazılı belgelerde bahsedilmesi konusunda önemli bir yere sahiptir. Kraliçe Asmunikal'ın kendinden 200 yıl sonra yaşamış olan III. Hattuşili'nin eşi kraliçe Puduhepa dışında hiçbir kraliçe, Asmunikal kadar yazılı belgelerde bahsedilmemiştir¹³¹.

Bu dönemde yazılı bir dini kaynak olan I. Arnuvanda- Asmunikal çiftine ait belge, Nerik kült şehri hakkındadır. Bu yazıtta Kaşkalar'ın Hititler üzerine istilalarda bulunmasında ve bu saldırılarda korunmak için dua edilmektedir.

Bir başka yazılı kaynakta kraliçe Asmunikal, tarafından yazılmış olan bir çeşit yönetmenlik özelliği taşır. Bu kaynakta cesetleri yakılan kralların küllerinin

¹²⁸ Güngör, *İlkçağ Anadolu Medeniyetleri M.Ö. 2000/M.Ö. 600 Yılları Arası*, 57-58.

¹²⁹ Güngör, *İlkçağ Anadolu Medeniyetleri M.Ö. 2000/M.Ö. 600 Yılları Arası*, 57-58.

¹³⁰ Güngör, *İlkçağ Anadolu Medeniyetleri M.Ö. 2000/M.Ö. 600 Yılları Arası*, 60.

¹³¹ Güngör, *İlkçağ Anadolu Medeniyetleri M.Ö. 2000/M.Ö. 600 Yılları Arası*, 60.

saklandığı “Krali Mosoleler (Taş Evler)” adı verilen ve burayı koruyan bekçilerin uyması gereken kurallarla alakalıdır.¹³²

Kaşkalar'ın, Hititler'e saldırdığı konusundaki ilk yazılı belgelere I. Arnuvanda Dönemi'nde rastlanılmaktadır. I. Arnuvanda Dönemi'nin önemli gelişmelerinden biri de bu dönemde olan mühürlerle alakalıdır. Bu dönem mühürleri bir önceki dönemlere göre değişiklik içerir. Bu değişiklikler; mühür üzerinde geçen isimlerin çivi yazısına ek olarak hiyerogliflerle yazılması, mühür üzerinde kral isminden hariç kral ismi yanında kraliçe isminin de geçmesi, hiyeroglif işaretlerinden her birinin fonetik olarak bir heceyi dile getirmesi ve kelime-sözcük yazısı düzeyinden hece yazısı aşamasına geçilmesidir.¹³³

2.5.3. II. HATTUŞİLİ DÖNEMİ (M.Ö. 1420-1400)

II. Hattuşili Dönemi'nde; kuzeyde “Kaşka İsyanları” ortaya çıkmışken, II. Hattuşili güneyde topraklarını genişletmiştir. Kaşkalar bu dönemde boylar halinde yaşıyorlardı. Hititler bağımsız boylar halinde yaşayan Kaşkalar'ın farklı boylarıyla antlaşma yapsalar dahi diğer farklı bir boyları ise bazen başkent olan Hattuşa'ya kadar inerek saldırıda bulunuyorlardı.¹³⁴

2.5.4. III. TUTHALİYA DÖNEMİ (M.Ö. 1400-1380)

III. Tuthaliya Dönemi'nde; iç isyanlar ve kargaşalar olmuştur. Bu karışıklıktan yararlanan Mitanniler, Çukurova'dan Malatya'ya kadar uzanan bölgeyi ele geçirdiler. III. Tuthaliya; kuzeyde Kaşkalar, güneyde Arzava, güneydoğuda Halap Krallığı'na karşı mücadele ederek Hatti ülkesine çok faydası olmuştur. Bu bilgilere “Şuppiluliuma'nın Başarıları” isimli belgelerden öğrenmekteyiz.¹³⁵

Yazılı kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre III. Tuthaliya'nın yaşadığı sağlık problemlerinden dolayı bazı seferlere oğlu Şuppiluliuma'yı komutan olarak atadığını öğrenmekteyiz. Bu dönemde Hitit Krallığı zor durumda kalmış Şuppiluliuma'nın başarılarıyla düşmanlarına yönelik mücadele etmiştir.¹³⁶

Bazı Hititoglara göre Hititler'de böyle bir kralın varlığı söz konusu değildir. Bu görüşün tam tersini savunan; Güterbock, Gurney, Carruba ise tarihte yer aldığını yayınladığı makalelerle desteklemiştir.

2.5.5. I. ŞUPPİLULİUMA DÖNEMİ (M.Ö. 1380-1345)

M.Ö. 1380'de Şuppiluliuma'nın tahta geçtiği tarihi ve askeri alandaki faaliyetlerini Şuppiluliuma'nın oğlu olan II. Murşili'nin kaleme almış olduğu yazılı kaynaklardan öğrenmekteyiz. Şuppiluliuma tahtı kesin olarak III. Tuthaliya'dan

¹³² Güngör, *İlkçağ Anadolu Medeniyetleri M.Ö. 2000/M.Ö. 600 Yılları Arası*, 60.

¹³³ Güngör, *İlkçağ Anadolu Medeniyetleri M.Ö. 2000/M.Ö. 600 Yılları Arası*, 60.

¹³⁴ Güngör, *İlkçağ Anadolu Medeniyetleri M.Ö. 2000/M.Ö. 600 Yılları Arası*, 61.

¹³⁵ Güngör, *İlkçağ Anadolu Medeniyetleri M.Ö. 2000/M.Ö. 600 Yılları Arası*, 61.

¹³⁶ Güngör, *İlkçağ Anadolu Medeniyetleri M.Ö. 2000/M.Ö. 600 Yılları Arası*, 61.

zorla almış olduğu bilinir. II. Tuthaliya'nın, Şuppiluliuma'nın babası olarak da biliniyor olması Tokat'ın Zile ilçesi yakınlarında bulunan Maşathöyük'te yapılan kazılarda bir yazılı kaynakta mühür üzerindeki bilgilerden öğrenmekteyiz. Bu bilgilere dayanarak Şuppiluliuma; Arnuvanda ve Aşmunikal'ın en küçük kardeşidir. Hitit tahtına Şuppiluliuma'nın yeğeni Genç Tuthaliya'nın tahta geçmesini istemeyen Şuppiluliuma, yeğenini bertaraf ederek tahtı ele geçirmiştir.¹³⁷

Bu dönemde ülkede bir veba salgını yaşandığını yazılı kaynaklardan öğreniyoruz. Antik Çağ'da yazılı kaynaklarda geçen bir yer ismi olan Alaşiya'nın Kıbrıs olduğu düşünülmektedir. Alaşiya'nın bir sürgün yeri olduğu sonraki krallar döneminde de sürgüne yollanan bir yerdir. Anadolu'nun kuzeyinde bulunan Kaşkalar geçmiş krallıklar döneminde de olduğu gibi Şuppiluliuma zamanında da Hititler için tehdit oluşturmuştur. Bu zamanda halkın Kaşka korkusu yüzünden boşalttığı toprakları, Şuppiluliuma o bölgelerin sınırlarına kaleler ve tahkimatlar yaptırarak bölgenin güvenliğini sağlamış, halkı tekrar topraklarına döndermiştir. Bu dönemde Anadolu'nun kuzeydoğusunda bulunan Hayaşa ile Anadolu'nun güneybatısında bulunan Arzava'ya karşı seferler düzenleyerek başarılı olmuştur.¹³⁸

Bugünkü Elazığ dolaylarında olduğu düşünülen "İşuwa Ülkesi" kralı ile bir çatışma olmuş, İşuwa kralı bu saldırıya karşı başkenti olan Waşşukani'den çıkmamıştır. Hitit ordusu İşuwa ülkesine doğru ilerlerken Mitanni kuvvetleri ekinlerin yakılması, su kuyuların kapatılması ile aç ve susuz kalan Hitit ordusu geri çekilmek zorunda kalmıştır. Bu seferden geriye kalan ganimetleri Mitanni kralı Tuşratta'nın eline geçmiş o da Mısır firavunu III. Amenofis'e hediye etmiştir. Şuppiluliuma yayılma siyasetine başlamadan önce Anadolu'daki iç karışıkları çözmek zorunda idi. Bu mesele için ilk olarak "Azzi-Hayaşa Ülkesi" ile bir antlaşma yapmış ve Hayaşa kralına Hukkana'ya kızını vererek ilişkileri güçlendirmek istemiştir. Anadolu'da ilişkileri iyi tutmak amacıyla Kizzuwatna kralı "Şunaşşura" ile bir antlaşma imzalamıştır¹³⁹

Hatti-Mısır arasında bir tampon bölge görevi gören Mitanni Ülkesi ile benzer bir durumda olan Kizzuwatna'da, Mitanni ile Hatti arasında aynı görevi sağlıyordu. Mitanniler'in; Hititler'in yanına çekilmesiyle Suriye yolu Hititler'e açılmış oldu.

Şuppiluliuma; Kuzey Suriye'ye sefere çıkmadan önce arkasından gelebilecek tehditleri kontrol altına aldıktan sonra topraklarını genişletmek için seferlere başladı.¹⁴⁰

Şuppiluliuma, Fırat'ın batısındaki toprakları ele geçirmeye başladı. Öncelikle Halep, sonra Suriye devletleri fethine yöneldi. Şuppiluliuma, farklı bir siyaset izleyerek Babil'e inme planına ulaşmak için Babil kralının kızı olan Malnigal ile

¹³⁷ Dinçol, "Hititler", 36.

¹³⁸ Dinçol, "Hititler", 37.

¹³⁹ Dinçol, "Hititler", 38.

¹⁴⁰ Dinçol, "Hititler", 38.

evlendi¹⁴¹. Babil kralının kızına bu isim Hititler'e kraliçe olduktan sonra verilmiş olup Hurri kökenli bir isimdir. Bu bilgiye Suriye'de bir krallık olan Ugarit'te (Bugünkü Suriye'nin Akdeniz kıyısındaki Ras-Şamra) kralı olan II. Niqmadu ile yapılan diplomatik yazışmada bulunan mühürde bu kraliçenin ismi kocasının yanında geçmektedir.¹⁴²

Mitanniler'in, İşuva'ya düzenlediği saldırı sonucunda Hititler; Mitanniler'e sefer düzenleyerek başkentlerini ele geçirdiler. Hititler'in, Mitanni Devleti'ni ele geçirmesi otorite boşluğuna neden olmuş bu da Asurlular bağımsızlık kazandırmıştır. Bunu fark eden Şuppiluliuma, Mitanni'yi Hititler'e bağlayarak Asur ile Hititler arasında tampon bölge oluşturmuştur.¹⁴³

Şuppiluliuma; Fırat Nehri'nin Akdeniz kıyısına çok yaklaştığı noktada bulunan güçlü devlet Kargamış'ı almasıyla Hititler, Kuzey Suriye'de örgütlü bir güç olarak ortaya çıktı. Şuppiluliuma, Kuzey Suriye'de gösterdiği başarıyı batıda gösterememiştir. Şuppiluliuma, Arzava ordusunu Konya Ovası'ndan Kilikya kapıları yakınındaki Mira ve Hapalla'ya kadar püskürtmesine rağmen Arzava, Hitit Krallığı'nın güneybatısında sürekli bir tehdit oluşturmuştur.¹⁴⁴

Şuppiluliuma; Anadolu'da kütle ilgili görevleri için burada bulunması gerekirken, Kuzey Suriye üzerinde Hitit denetimini sağlamak için Kargamış'a oğlu Piyasili'yi kral yaptı. Böylece Şuppiluliuma, oğlu Piyasili'yi Suriye'de Hitit hiyegrasisinde önemli bir yere getirmiştir. Buradaki hedef; Piyasili'nin Fırat'ın batısında yer alan Kuzey Suriye topraklarını denetlemek ve Yukarı Mezopotamya'daki krallıkları kontrol altına almaktır.

Şuppiluliuma, diğer oğlu olan Telipinu'yu Halab (Halep) göndermiş burada Telipinu; Kizzuwatna ülkesinde hava tanrısı Teşup'un ve Teşup'un karısı Hepat ile oğlu Şarruma'nın rahibi olarak yetiştirilmiştir. Böylelikle hava tanrısının Suriye'deki en önemli bir merkezi kontrol altına almış oldu. Bu dönemde Kargamış'ta yerel halkın bir kısmının sürülmesinden sonra Kargamış şehir olarak güçlü bir Hitit özelliği göstermiştir.¹⁴⁵

Hititler'in Mısır ile temasları; Mısır'ın nüfuzu altında bulunan Bika Vadisi'ndeki Amka Ülkesi'ne Hititler'in saldırması ile başladı. Ancak o sıralar Mısır'da firavun Tutankamon ölmüş olduğu için Mısır bu saldırıya sessiz kalmak zorunda kaldı. Mısır kraliçesinden bir elçi gelerek kraliçe, Şuppiluliuma'nın oğullarından biri ile evlenmek istediğini belirtti. Şuppiluliuma, bu bilgiyi teyit ettirdikten sonra oğlu Zannanza'yı Mısır'a gönderdi. Eğer bu evlilik olursa Hatti ile Mısır sürekli dost kalacaktı. Ancak Şuppiluliuma, bilginin doğruluğunu araştırması konusunda

¹⁴¹ Macqueen, *Hititler ve Hitit Çağında Anadolu*, 50.

¹⁴² Dinçol, "Hititler", 39-40.

¹⁴³ Macqueen, *Hititler ve Hitit Çağında Anadolu*, 50.

¹⁴⁴ Macqueen, *Hititler ve Hitit Çağında Anadolu*, 50.

¹⁴⁵ Klenger, "Hitit Tarihi", 416.

zaman kaybetmesi nedeniyle Mısır Hanedanlığı bu zaman diliminde kralını seçmiş ve Zannanza, Mısır'a gelmeden yolda öldürülmüştür. M.Ö. 1350'lerde gelişen bu olayı Şuppiluliuma duyunca çok üzülür ve oğlu için ağtılar yakar. Şuppiluliuma, bu yaşanan olaya karşılık vermek için Mısır'a sefer düzenleyip Mısır'ın yaya ve arabalı askerlerinin yenerek birçok tutsağı ülkesine getirdi. Bu olay nedeniyle ilerleyen zamanlarda Kadeş Antlaşması ile bitecek olan Mısır- Hitit savaşına yol açan sebeplerden biridir.¹⁴⁶

Hitit tarihinde Şuppiluliuma; Yakındoğu'nun egemenliğini Mısır ve Babil ile paylaşmış Hititler'in en güçlü komutanı ve en başarılı devlet adamı olmuştur. Hititler'in Büyük Krallık Dönemi'nde 32 yıllık krallık yapmış ve Hititler'e en parlak dönemini yaşatmıştır.

2.5.6. II. MURŞİLİ DÖNEMİ (M.Ö. 1345-1315)

II. Murşili Dönemi'nde Hititler, Anadolu'nun kuzeyinde yer alan Kaşkalar'ı yenerek geri püskürttü. Bu dönemde Anadolu'daki veba salgını devam etmiş II. Murşili ülkedeki bu veba salgını, I. Şuppiluliuma uzun süre seferler nedeniyle Anadolu'da bulunamadığından Güneş Tanrıçası Arinna için düzenlenen kutsal bayramların layıkıyla yapılamaması nedeniyle ülkeye veba geliş sebebini buna bağlamaktaydı. II. Murşili, Anadolu'daki birlikteliği sağlamlaştırma çabasına girmiştir.

Anadolu'nun kuzeydoğusuna yerleşmiş olan "Azzi-Haya" adlı yerel krallığın bazen saldırgan tutumları nedeniyle müdahale gerektiriyordu. Azzi-Haya sorunu, krallığın temsilcileri olan yaşlılarının saldırmama sözü vererek bu şekilde sorun çözülmüş oldu.¹⁴⁷

II. Murşili, Hitit tarihinde bıraktığı yazılı kaynaklar olan; "Annal (yıllık)" veya "Apoloji (savunma)" diye adlandırılan kaynaklar bırakması nedeniyle de önemlidir. II. Murşili yıllıklarının içeriği, babası olan I. Şuppiluliuma'nın faaliyetlerini, kendi döneminde yaşanan olayları ve devletler arasında imzalanan antlaşmalardaki devlet ilişkilerini anlatan yazılı kaynaklardan oluşmaktaydı. Boğazköy'den çıkarılan bu yazılı kaynaklar birinci sınıf tarihi kaynaklar olarak en geniş tarihi içerikli belgelerdir.¹⁴⁸

2.5.7. MUVATTALİ DÖNEMİ (M.Ö. 1315-1282)

Bu dönemde Hititler'e karşı Mısır tehlikesi baş göstermesi ve Kaşkalar'ın Hattuşa'ya saldırması nedeniyle bir rivayete göre ülkenin başkentini bugünkü Karaman yakınlarındaki bir yere taşıdığı düşünülmektedir. Güneydeki toplulukların tehdit

¹⁴⁶ Dinçol, "Hititler", 38-39.

¹⁴⁷ Klenger, "Hitit Tarihi", 416.

¹⁴⁸ Dinçol, "Hititler", 40.

oluşturması nedeniyle batıdaki iç karışıklıklar çözülmesi gerekiyordu. Ancak kuzeybatıdaki Arzava ile Hitit arasındaki gerginlik devam ediyordu.¹⁴⁹

“Şeha Nehri Ülkesi” bu dönemde Arzava ile kalay yolu arasında önemli bir tampon bölge idi. Ayrıca Mısır tehlikesi de baş gösterince “Şeha Nehri Ülkesi” batıdan Hititler’e destek verecekti. Muvattali Dönemi’nde iki güçlü ordu olan Hitit ordusu ile Mısır ordusu Orantes (Asi) Irmağı yakınlarındaki Kadeş’te karşılaştılar. Hititlerde, bu savaşın başladığı sıralarda devletin başında Muvattali vardı ancak savaşın uzun sürmesi sonucunda antlaşmayı imzalayan kişi III. Hattuşili olmuştur.¹⁵⁰

2.5.7.1. Kadeş Savaşı

Kadeş Savaşı, Hititler ile Mısırlılar arasında Ekrem Akurgal’a göre yaklaşık olarak M.Ö. 1285’de yapıldığı tahmin edilmektedir. Savaş bugünkü Humus yakınındaki harabeleri bulunan Kadeş yakınlarında meydana gelmiştir. Tarihçilere göre bu savaşta en çok savaş arabalarının kullanıldığı söylenmektedir.¹⁵¹

2.5.7.2. Kadeş Savaşının Nedenleri

Kadeş Savaşı’nın çeşitli nedenleri vardır. Bunlar içinde en önemlisi Eskiçağ’da Suriye toprakları askeri ve ekonomik olarak önemli bir konuma sahip olmasıydı. Bu dönemde iki güçlü devlet olan Hititler ve Mısırlılar ekonomik bakımdan önemli bir konuma sahip olan Ammuru ve Amka topraklarını ele geçirme mücadelesidir. Mısır kralı II. Ramses’in, Ammuru ve Amka topraklarına saldırması, Hititler’in kralı olan Muvattali’nin Kuzey Suriye politikasından vazgeçmemesi üzerine bu durum sonucunda savaşın önemli bir sebebi olarak ortaya çıkmıştır.¹⁵²

Ammuru kralı “Benteşina” bir anda Mısır safına geçmiştir. Başka sebep ise I. Şuppiluliuma zamanında Mısır kraliçesi olan “Ankhesenpaam” eşi ölünce siyasi güce sahip olmak için I. Şuppiluliuma’nın oğullarından biriyle evlenmek istemiş bunun üzerine Şuppiluliuma, oğlu olan Zannanza’yı Mısır’a göndermesi üzerine bu durumdan rahatsız olan Mısır Hanedanlığı, Zannanza’yı Mısır’a girmeden öldürmeleridir.¹⁵³

2.5.7.3. Kadeş Savaşının Başlaması

Bu dönemde iki güç olan Mısır kralı II. Ramses ile Hitit kralı Muvattali, Orta Suriye’deki ekonomik konumu sebebiyle Ammuru bölgesi yüzünden anlaşmazlığa düşmüşler ve bu da savaşın başlamasına neden olmuştur.

Muvattali, bu dönemde sarayını tanrı ve atalarının heykelleri ile beraber Hattuşa’dan Tarhuntaşa’ya taşımıştır.

¹⁴⁹ Macqueen, *Hititler ve Hitit Çağında Anadolu*, 52.

¹⁵⁰ Macqueen, *Hititler ve Hitit Çağında Anadolu*, 52.

¹⁵¹ Güngör, *İlkçağ Anadolu Medeniyetleri M.Ö. 2000/M.Ö. 600 Yılları Arası*, 67.

¹⁵² Güngör, *İlkçağ Anadolu Medeniyetleri M.Ö. 2000/M.Ö. 600 Yılları Arası*, 67.

¹⁵³ Güngör, *İlkçağ Anadolu Medeniyetleri M.Ö. 2000/M.Ö. 600 Yılları Arası*, 67.

Bu dönemde Batı Anadolu'da Mysia Bölgesi'nde oturan kavme Mysialılar (Masalar) denilmekteydi.

II. Ramses yıllıklarından edilen bilgiye göre savaşta Hititler'in safında bulunan; Arzava, Masalar, Kaşkalar, Kizzuwatna, Dardana, Lukka ve Karkışa isimlerine rastlanır. Mısır tarafında ise Amun, Reh, Ptah ve Seth adlarını taşıyan dört tümenle yirmi bin kişilik ordu ile yola çıktılar. Savaş Kadeş yakınlarında 35.000 asker ve 3500 savaş arabası ile olmuştur. Savaş 16 yıl sürmüş olup bazen Hititler'in galibiyeti bazen de Mısırlıların galibiyeti ile sonuçlanıyordu. Ancak iki tarafta bu süre içinde ağır zayıat alıyordu. Bunun farkına varan iki kral karşılıklı olarak daha fazla zayıat vermemek için antlaşma kararı aldılar.¹⁵⁴

Bu antlaşma Akurgal'a göre M.Ö. 1270 yıllarında III. Hattuşili ile II. Ramses arasında olmuş olup bu dönemin iki süper gücü insanlık tarihinde ilk barış antlaşmasını yapmış oldular.¹⁵⁵

2.5.7.4. Kadeş Savaşının Sonuçları

Mısır ile Hitit arasında bu savaş 16 yıl sürmüş iki devlette birbirine üstünlük sağlayamayınca antlaşma yoluna gidilmiştir. İki devlet arasında imzalanan bu antlaşma tarihte bilinen ilk antlaşmadır. Bu antlaşmaya göre Suriye topraklarının kuzey kısmını Hititler, güney kısmını ise Mısırlılar almıştır. Antlaşmanın yapılmasında bir diğer neden olarak iki devlet birbirleri ile savaşırken Asur kralı I. Salmanasar, devletini güçlendirerek Suriye topraklarına saldırmasıdır.

Antlaşma metni iki dilde yapılmış olup biri Mısır dilinde diğeri uluslararası bir dil olan Akadça (Asur/Babil) çivi yazısı ile yazılmıştır. Antlaşmanın Hititler tarafında yapılmış kısmına, Hititler'in başkenti olan Hattuşa kalıntılarında bulunmuştur. Hattuşa kazılarında tespit edilen yazılı tabletlerde bu antlaşma metnin altında kral III. Hattuşili ile kraliçe Puduhepa'nın mühürleri de bulunmaktadır.

Eskiçağ tarihçilerine göre bu savaşın bitmesine neden olan etken ise o gün meydana gelen Güneş tutulması ile tanrılarını kızdırdığını düşünen iki taraf da savaşa son vermiştir.¹⁵⁶

2.5.8. III. MURŞİLİ (URHI-TEŞUP) DÖNEMİ (M.Ö. 1282-1275)

III. Murşili; II. Murşili'nin en küçük oğludur. III. Murşili, Muvattali'den sonra devletin başına geçmiş prenslik adı olarak da "Urhi-Teşup" unvanını kullanmıştır. Çok önemli askeri ve idari başarılar yürüten III. Murşili'yi, amcası olan III. Hattuşili tahtan indirerek bertaraf ettiğini kendisinin kaleme aldığı otobiyografisinden öğrenmekteyiz. III. Hattuşili'nin böyle bir girişimde bulunmasının sebebi; yeğenin kendisine kötü davrandığı, yetkilerini almaya çalıştığı ve elinde bulunan

¹⁵⁴ Güngör, *İlkçağ Anadolu Medeniyetleri M.Ö. 2000/M.Ö. 600 Yılları Arası*, 68-69.

¹⁵⁵ Güngör, *İlkçağ Anadolu Medeniyetleri M.Ö. 2000/M.Ö. 600 Yılları Arası*, 68-69.

¹⁵⁶ Güngör, *İlkçağ Anadolu Medeniyetleri M.Ö. 2000/M.Ö. 600 Yılları Arası*, 70.

iki şehri almak istemesinden dolayı böyle bir olaya girişmiştir. III. Hattuşili, tahta geçince yeğenini sürgüne göndermek istemiş bunun üzerine III. Murşili Mısır'a sığınmak zorunda kalmıştır. III. Hattuşili, Mısır'dan Murşili'yi teslim etmelerini istemiş ancak Mısır Devleti veremeyince iki devlet arasında gerginlik oluşmuştur.¹⁵⁷

2.5.9. III. HATTUŞİLİ DÖNEMİ (M.Ö. 1275-1250)

Hitit tarihinde III. Hattuşili, askeri girişimciliği, iç ve dış siyasetteki başarılı kararları ve mühürlerde geçen eşi Puduhepa ile birlikte tanınan bir kraldır. Ön Asya'da çok başarılı bir siyaset yürütmüştür. Krallığın başından beri kuzeyde tehdit olan Kaşkalar'ı yenmiş ve kuzey bölgesinde egemen duruma gelmiştir. Hantili zamanından beri Hitit topraklarına katmaya çalıştığı kutsal kent Nerik'i tekrar ele geçirmiştir.¹⁵⁸

III. Hattuşili, Mısır seferinden dönerken Tanrıça İştâr'ın ve Pentipşarri'nin rahibesi olan Puduhepa ile evlenmiştir. Böylece Hitit tarihinde güçlü bir kral ile kraliçe tarih sahnesine çıkmış oldu. Tarihte bulunan Puduhepa mühürlerinde; Hatti ülkesinin prensesi, Güneş Tanrıçası Arinna'nın gözdesi, yeryüzünün efendisi, tanrıçanın hizmetkârı, Kizzuwatna ülkesinin kızı olarak geçer.¹⁵⁹

III. Hattuşili için Ugarit'te bulunan bir mühürde; Büyük Hatti Ülkesi Kralı, büyük kral, kahraman, Güneş Tanrıçası Arinna'nın, Nerik kentinin, Fırtına Tanrısı'nın ve Şamuha kentinin İştâr'ın gözdesi Hattuşili olarak bahseder. Buradan da anlaşılacağı üzere tanrısal güçleri arkasına alan bir kral ve kraliçenin Hitit tarihinde etkin bir rol alarak ortaya çıkar.

Mezopotamya'da yeni bir güç olarak ortaya çıkan Asur Devleti'nin kralı olan I. Salmanasar ile iyi ilişkiler kurmuştur.¹⁶⁰

Mısır ile ilişkiler bu dönemde II. Ramses ile III. Hattuşili zamanında antlaşma yapılması ile iyi ilişkiler oluşur. Böylelikle Doğu Akdeniz'de huzur, barış ve güven sağlanmış oldu. III. Hattuşili kızlarından birini II. Ramses ile evlendirmek üzere Mısır'a gönderir. Böylelikle Hititler ile Mısır arasında dostluğu bu dönemde pekişmiş oldu.¹⁶¹

2.5.10. IV. TUTHALİYA DÖNEMİ (M.Ö. 1250-1220)

IV. Tuthaliya; III. Hattuşili'nin oğlu olup Hitit ülkesine prens olarak tahta çıktı. Bu dönemde IV. Tuthaliya ilk olarak kült yerleri, kült yerlerinin düzeni ve düzenlerinin korunması için uğraşmıştır. Hattuşa'nın Yukarı Şehri'nde bir tunç tablette çıkan metinde Tuthaliya, Tarhuntaşa ile ilişkilerini olumlu yönde

¹⁵⁷ Güngör, *İlkçağ Anadolu Medeniyetleri M.Ö. 2000/M.Ö. 600 Yılları Arası*, 72-73.

¹⁵⁸ Dinçol, "Hititler", 42-43.

¹⁵⁹ Dinçol, "Hititler", 48-49.

¹⁶⁰ Dinçol, "Hititler", 48-49.

¹⁶¹ Dinçol, "Hititler", 48-49.

geliştirdiğine dair bilgiler yer alır. IV. Tuthaliya ile Tarhuntaşşa kralı Kurunta arasında bir antlaşma imzalandı. Böylelikle Tarhuntaşşa, Kargamış Krallığı ile eşit haklara sahip olmuştu. Bu dönemde Tarhuntaşşa ile Kargamış'la olan ilişkiler oluşturulmasındaki asıl amaç, Assur'un güçlenip tehlike oluşturması idi. Bu iki krallık Hititler ile Asur arasında tampon görevi üstlenecekti.¹⁶²

Asur Kralı, I. Salmanassar ve I. Tukulti- Ninurta ile yapılan yazışmalarda anlaşıldığına göre batıda izlenen politikalar ve toprak kavgaları nedeniyle iki devlet arasında çetin çatışmalar olduğu anlaşılmaktadır. Hititler'in bu dönemde politik olarak karışıklığa girdiği anlaşılmaktadır.¹⁶³

2.5.11. II. ARNUVANDA VE II. ŞUPPİLULIUMA DÖNEMİ

II. Arnuvanda; IV. Tuthaliya'nın oğludur. Bu krala ait çok az yazılı kaynak vardır. Bu kaynaklardan edinilen bilgiye göre güçlü bir devlete dönüşen Ahhiyava kralı Antarauva'ya gönderilen bir mektupta Ege Göçleri öncesinde Anadolu'daki siyasi ve askeri olaylar bakımından bilgi vermektedir. II. Arnuvanda zamanında Ahhiyava Krallığı Anadolu'ya saldırmış ve küçük beylikleri isyana teşvik etmiştir.

II. Şuppiluliuma, IV. Tuthaliya'nın diğer oğludur. II. Şuppiluliuma hakkında yazılı kaynakların da az olması ile detaylı bilgilere ulaşamıyoruz. Bu kral döneminde M.Ö. 1200 civarında Hitit Devleti'nin Ege Göçleri ile yıkıldığı anlaşılmaktadır.¹⁶⁴

2.6. HİTİT DEVLETİNİN YIKILMASI

Hitit İmparatorluğu, yaşadığı parlak döneminden sonra iç ve dış siyasette olumsuzluklar, başa geçen kralların devleti iyi yönetememesi devletin yıkılmasına neden olan birkaç sebeplerden biridir. Hitit tahtına IV. Tuthaliya'dan sonra III. Arnuvanda geçmiştir.(M.Ö. 1220 dolayları). Yıkılış dönemine giren Hititler bu kral döneminde kuzeyde Kaşkalar'la, mücadele etmiştir. Bu dönemde Anadolu'nun güneydoğusunda göç yoluyla geldiği, Muşki adlı bir kavmin kralı olduğu bilinen Mita'dan bahsedilmektedir.

Hitit Devleti'nin yıkılmasında çeşitli sebepler vardır. Bunlarda biri de kara ve deniz yolu ile gelen "Deniz Kavimleri" olarak adlandırılan topluluklar neden olmuştur.¹⁶⁵

Hititler; beylikten devlete, devletten güçlü bir imparatorluğa dönüşmüştü. Hititler, Kuşşara'da bir beylikten sonradan Anadolu'da Kaniş, Zalpa, Hattuşa gibi önemli kentleri ele geçirmişti. Hititler sadece Anadolu ile sınırlı kalmamış Mısır, Suriye ve Mezopotamya'da da hakimiyetini sürdürmüştü. Tabi ki böyle güçlü bir

¹⁶² Klenger, "Hitit Tarihi", 418.

¹⁶³ Klenger, "Hitit Tarihi", 418.

¹⁶⁴ Memiş, *Eskiçağ Türkiye Tarihi En Eski Tarihten Pers İstilasına Kadar*, 123-124.

¹⁶⁵ Dinçol, "Hititler", 52.

imparatorluğun birkaç nedenle yıkılmış olmaması gerekirdi. Hititler'in içinde hanedanlık arasında taht kavgaları, devletin içindeki iç isyanlar, krallıklar arasında yaşanan iktidar mücadeleleri ve o dönemde güçlenen diğer devletlerin dış baskıları Hititler'in yıkılmasına neden olan bazı nedenlerdir. Aslında Hititler'de yıkılış çatırtıları Muvattali Dönemi'nde başlamıştı. III. Hattuşili'nin amacı, yeğeni III. Murşili'den tahtı ele geçirme hedefi vardı. III. Hattuşili tahtı ele geçirdikten sonra oğlu Kurunta'nın, Hattuşa'da hak iddia etmesini engellemek için Tarhuntaşa'ya kral olarak göndermişti. Bu şekilde hareket edilmesinden anlaşıldığı üzere Hitit Devleti'nde yönetimi hak etmeyen bazı krallar tahta geçiyordu. Bu haksızlık karşısında halk ve devlet adamları, düşünce bakımından ikiye bölünmüş oluyordu. Muvattali soyundan gelenler genellikle Tarhuntaşa'ya gönderilerek krallık görevi veriliyordu. Çok sürmeden bu haksızlığa karşı halk isyan başlatmış, ülke içinde entrikalara ve taraf tutmalara neden olmuştur.¹⁶⁶

Bu dönemde tahta geçen her kral hanedanlık içindeki entrikalar yüzünden yıpranmışlar, devletin geleceği için mantıklı düşüncelerini engellemişti. IV. Tuthaliya Dönemi'nde taht kavgalarının en yoğun olduğu dönemde dış siyasette iyi olursa da devlet içten içe yıkılışa geçmişti. Hitit İmparatorluğu, son zamanlarında kuzeyde Kaşkalar, güneyde güçlenen Asur Devleti, batıda birçok devletin oluşturduğu koalisyon ve bitmek bilmeyen hanedanlık içindeki taht kavgaları imparatorluğu çöküşe sürüklemiştir. Hititler'in son zamanlarına denk gelen Erken Tunç Çağı'nda, Anadolu'da ani iklim değişikliğinden kaynaklanan kıtlık ve kuraklığa sebep olmuş ülkenin sosyo-ekonomik yapısını etkileyerek bölgesel göçlere neden olmuştur.¹⁶⁷

Hititler'in yıkılışında önemli rol oynayan iklim değişikliğine bağlı olarak kıtlık ve doğal afetler oluşmuş buna bağlı olarak "Deniz Halkları/Deniz Kavmi" olarak adlandırılan kavimlerin Anadolu'ya gelip buradan Suriye, Kıbrıs ve Mısır'a kadar bir göç dalgasının oluşmasına neden olmuştur. Hititler'de bu iklimsel olaylar nedeniyle kıtlık oluşmuş bu da "Deniz Kavimleri'nin istilalarına, siyasi ve ekonomik bakımdan devletin yıpranmasına neden olmuş ve devletin yıkılmasında büyük etken olmuştur.¹⁶⁸

Mısır tarihinde kral Merneptah ve III. Ramses Dönemi'ndeki kaynaklardan öğrendiğimize göre Anadolu'dan Mısır'a kadar iki önemli göç dalgasından bahsedilmektedir. Karnak yazıtında bu göçlerden birincisini; Libu, Meshvesh, Kehek, Sherden, Shekelesh, Lukka, Tursha ve Akavasha'lılar oluşturur. III. Ramses'in sekizinci yılında ise ikinci göç dalgasından bahsederken; Pelest, Tjeker, Shekelesh, Denyen ve Weshesh halklarından bahsedilmektedir. Tarihçilere göre bu gruplar

¹⁶⁶ Ersoy, "Hitit Devletinin Başkentleri", 133.

¹⁶⁷ Ersoy, "Hitit Devletinin Başkentleri", 134-135.

¹⁶⁸ Ersoy, "Hitit Devletinin Başkentleri", 134-135.

içinde Ege'de ve Anadolu'dan gelen halkların olduğu, kara yolculuğu sırasında kağınların kullanıldığı bilinmektedir.¹⁶⁹

Hitit Devleti yıkılması ile Hitit yerel halkı Kuzey Suriye'ye doğru çekilmiştir. Hititler'le akraba olan Luviler yeni gelen kavimlerin baskıları sonucunda Kuzey Suriye'ye çekilmiş, burada Aramiler ile karşılaşmışlar ve M.Ö. 1200 yıllarından sonra küçük krallık şeklinde hayatlarını sürdürmüşlerdir. Bu yerel krallıkların kendilerini Hitit İmparatorluğu'nun varisi olarak gördükleri, bunun kanıtı olarak da kullandıkları hiyeroglif yazılarından ve krallarına verdikleri isimlerin Eski Hitit krallarından bilmekteyiz. Böylelikle bu yerel krallıklar Tavratta "Het Oğulları" diye adlandırılan Geç Hitit Dönemi'ni başlatmaktadır.¹⁷⁰

2.7. GEÇ HİTİT DEVLETLERİ

2.7.1. TANIMI VE KONUMU

Hitit İmparatorluğu'nu yıkılmasında sonra M.Ö. 1100'lerde yani Karanlık Çağ başlarında ve sonraki yüzyıllarda devlet olabilen topluluklar vardı. Bunlara kent devletleri diye adlandıracağımız topluluklar; Orta Anadolu, Güneydoğu Anadolu'da, Kilikya ve Kuzey Suriye'de kurulmuşlardı.¹⁷¹

Tarihçiler bu topluluklara; Yeni Hitit, Geç Hitit ya da Suriye Hitit isimlerini vermişlerdir. Bu toplulukların kültürel ve dil bakımından benzer yanları olmalarına rağmen aralarında siyasi birlik yoktu. Hitit İmparatorluğu'nun topluluk olarak bir bölümünü oluşturmaları, bazı Hitit özelliklerini korumaları yönünden bilim adamları bu topluluklara "Hitit" sözcüğünü kullanmışlardır. Geç Hitit Devletleri yayıldığı bölgede Kenan, Aramiler, Hurriler, Hitit ve Luviler gibi çeşitli etnik gruplar yaşamaktaydı.¹⁷²

2.7.2. GEÇ HİTİT KENT DEVLETLERİNİN YAYILIŞI

Geç Hitit ya da Hitit Devletleri, Ege Göçleri'nin etkisi ile Anadolu'ya gelen Frigliler, Lidyalılar, Bithinler, İonlar ve Aionlar gibi Anadolu Demir Çağı'nda yaşamış topluluklardan farklı idi. Geç Hitit toplulukları M.Ö. 2. binde yaşamış halkların farklı coğrafyaya dağılması ile ortaya çıkmışlardı.

Geç Hititler'in, Hitit İmparatorluğu devamı niteliğinde olduğunu gösteren kanıtlar vardı. Bunlardan bazıları; Luvi hiyeroglif yazısını kayalarda ve mühürlerde kullanmaları, kral isimlerinin bazılarının Hitit İmparatorluğu'nda kullanılan isimlerden benzerlik göstermesi gibi. Bu kanıtlara bakılarak Geç Hitit olarak anılan

¹⁶⁹ Ersoy, "Hitit Devletinin Başkentleri", 136.

¹⁷⁰ Dinçol, "Hititler", 53.

¹⁷¹ Mehmet Ali Kaya, *İlkçağ Tarihi ve Uygarlığı* (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2018), 183.

¹⁷² Amelie Kuhrt, *Eskiçağda Yakındoğu M.Ö. 3000-330 Cilt II*, çev. Dilek Şendil (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2017), 38.

topluluklar, Hitit İmparatorluğu sınırları içinde yaşayan halklar ile Luviler'den oluşuyordu. Bu topluluklardan hariç olarak Hurri-Mitanni halklarından göçler sonucunda ortaya çıkan ve ulaşım aracı olan develeri kullanan Aramiler de vardı.¹⁷³

Geç Hitit Devletleri'nin yayılış coğrafyasına bakacak olursak batı sınırı Adana ilini içine olarak Konya Ereğli ilçesine kadar uzanır. Doğu sınırı Fırat Nehri'ne kadar ulaşıyordu. Güney sınırı, Kuzey Suriye'ye uzanıp kuzeyde ise Tuz Gölü'nün güneydoğusuna kadar uzanır. Birbirinden bağımsız olarak yaşayan Geç Hitit Devletleri içinde en güçlü konumda olan Kargamış Devleti idi.¹⁷⁴

Kargamış Devleti'ni en gelişmiş konuma getiren özelliği; Mezopotamya, Anadolu ve Mısır arasında ticaret güzergahında bulunması idi.¹⁷⁵

Geç Hitit Kent Devletleri'nin belirlenen sınırlarına bakılacak olursak haki-miyet alanları Asur kaynaklarına göre Tabal Krallığı, Kayseri, Niğde, Nevşehir ve Ürgüp kapsıyor, Kummuh Krallığı; Gürün, Milidia (Malatya) ve çevresini kapsıyor, Gurgum Krallığı; Kahramanmaraş, Gaziantep ve merkezini, Que Krallığı; Çukurova ve dağlık yöresini, Hattina Krallığı; Adana ve çevresini, Antakya dolaylarını, Samal Krallığı; Gaziantep il merkezinin batısında yer alan, İslahiye ilçesinin 10 km. kuzeyinde bulunan bugünkü Zincirli'de, Kargamış Krallığı ise Türkiye-Suriye sınırına konumlandırılan Gaziantep Kargamış ilçesi ile Suriye Cerablus'a kadar uzanır.¹⁷⁶

Geç Hitit Devletleri kuruldukları konum bakımından önem arz etmekteydi. Asur kaynaklarına göre belli başlı ticaret yolları üzerinde, önemli ırmak geçişleri ve liman kentlere yakın olması sebebiyle ticari bakımından zengin, ekonomik açıdan gelişmiş ve sanatsal, teknik açıdan ileride olduğunu gösterir.

Yeni Hitit Devletleri; Asur, doğuda Urartu, batıda Frigya, Lidya ve Akdeniz kıyıları arasında önemli bağlantıları nedeniyle birbirlerinde etkileşim halinde olmuşlardı. Zanaatçılık'daki ustalıkları gelişmiş olup sanatsal repertuarı da komşu devletler tarafından kullanılmıştır.¹⁷⁷

2.7.3. KARGAMIŞ KRALLIĞI

Türkiye-Suriye sınırına konumlandırılan Gaziantep'in Kargamış ilçesi ile Suriye'nin Cerablus'a kadar uzanırdı. Geç Hitit Devletleri'nin en önemli kent merkezi idi. Kargamış, askeri ve ekonomik güce sahip olmuş Hitit kral ailelerinden vasal krallar tarafından yönetiliyordu.¹⁷⁸

¹⁷³ Kaya, *İlkçağ Tarihi ve Uygarlığı*, 183.

¹⁷⁴ Kaya, *İlkçağ Tarihi ve Uygarlığı*, 183.

¹⁷⁵ Kaya, *İlkçağ Tarihi ve Uygarlığı*, 184.

¹⁷⁶ Dinçol, "Hititler", 124.

¹⁷⁷ Kuhrt, *Eskiçağda Yakınoğu M.Ö. 3000-330 Cilt II*, 45.

¹⁷⁸ Dinçol, "Hititler", 124-125.

Asur kralı I. Tiglatpileser, Akdeniz yönündeki seferlerine ilerleyip Aramiler'e düzenlediği sefer sırasında dönerken Kargamış'a gelmiş buranın kralı olan İniteşup'u yazılı kaynaklara göre haraca bağladı. M.Ö. 10. yy. boyunca Kargamış Asur'a karşı bağımsız olarak yaşadığı bilinir. İlerleyen zamanlarda M.Ö. 876-858 yılları arasında Asur kralı III. Salmanassar, Kargamış kralı Sangara'yı haraca bağlamış ve Kargamış Krallığı üzerinde Asur baskısı oluşturmuştu. Kargamış'ın adı Asur kaynaklarında M.Ö. 8. yy. ikinci yarısından sonra III. Tiglatpileser zamanında adı geçmektedir. Bu kral Kargamış kralı olan Pisiris'i haraç verenler arasında saymaktadır.¹⁷⁹

Asur Krallığı belgelerinde, Kargamış Krallığı'nın Asurlular tarafından yakılıp ve yağmalanması sonucu yıkıldığı ve bölge Asur valilerininin yönetime geçtiği bilinmektedir. Kargamış Krallığı en parlak dönemini kral Yariris zamanında geçirmiş ve en çok belge bırakan kraldır.¹⁸⁰

Asur yazılı kaynaklara göre Kargamış Kralları; İniteşup (M.Ö. 1100), Ura- Tarhuntas (M.Ö. 970-900), Astuwatimanzas ve oğlu Sui, Sangara (M.Ö. 870-848), Pisiris (M.Ö. 738-717) olarak geçmektedir

2.7.4. HATTİNA-UNQİ-AMQ KRALLIĞI

Hattina Krallığı, Asur yazılı belgeler ışığında Antakya özellikle Amik Ovası dolaylarına hakim olduğu bilinir. Asur orduları ilk kez II. Asurnasirpal Dönemi'nde M.Ö. 876-866 yıllarında Hattina'ya girmiş ve kral Labarna'yı haraca bağlamıştır.¹⁸¹

Hattina krallığı bünyesinde birçok kentler vardı. Amik Ovası'nda Tel-Açana (Alalah), Tel-Tayinat, Tel-el Cüdeyde gibi birbirlerine yakın şehirler bulunuyordu.¹⁸²

Asur yıllıklarına göre Asur kralı Salmanassar'ın M.Ö. 853-848 yıllarında haraç listesinde Hattina Krallığı da olduğu bilinir.

Hattina ülkesinde çıkan karışıklık ve isyan nedeniyle II. Lubarna yerine Surri adlı bir kral geçmiştir. Asur kralı III. Tiglatpileser'in Arpad şehrine yaptığı sefer sırasında Hattina kralı olan Tutammu'nun haraç vermemesi üzerine Asur orduları bölgeyi yakıp yıkmış ve kendi topraklarına katmıştır.¹⁸³

2.7.5. SAMAL KRALLIĞI

Samal Krallığı; Gaziantep ili ve çevresini kapsayan, güneyinde bulunan Zincirli höyüğü bu krallığın yönetim merkezi idi. Bu krallığın ismi Asur kralı Salmanassar Dönemi'nde Arami adı olan "Bit Gabbar Devleti" olarak anılıyordu. Yazılı belgelere göre kralı "Yahanu" isimli bir yöneticiydi. M.Ö. 858 yıllarında Asur Devleti'ne

¹⁷⁹ Dinçol, "Hititler", 124-125.

¹⁸⁰ Dinçol, "Hititler", 124-125.

¹⁸¹ Dinçol, "Hititler", 124-125.

¹⁸² Kınal, *Eski Anadolu Tarihi*, 246.

¹⁸³ Dinçol, "Hititler", 126-127.

haraç vermek zorunda kalmıştır. Sammal Krallığı, Asur kralı III. Tiglatpileser Dönemi'nde de kral Panammu zamanında da haraç vermeye devam etmiştir.¹⁸⁴

Zincirli'de yapılan kazılar sonucunda elde edilen yazıtlar ve batı semitik dilleri olan Fenike-Aramice yazılmış kral Barrakib'in bir mührü bulunmuştur. Samal Krallığı, içine düştüğü iç karışıklık nedeniyle Asur kralı III. Tiglatpileser Dönemi'nde (M.Ö. 745-727) egemenliğine girdi.¹⁸⁵

2.7.6. GURGUM KRALLIĞI

Gurgum Krallığı'na ait Kahramanmaraş ve çevresini kapsayan bir hakimiyet alanı vardı. Gurgum krallığı ile ilgili bilgiler ilkez II. Asurnasirpal Dönemi'nde Asur kaynaklarında geçmektedir. Gurgum ile ilgili bilgilere III. Salmanassar Dönemi'nde daha ayrıntılı verilere ulaşılmaktadır.

Gurgum kralı Mutalli'nin M.Ö. 9. yy. ortalarından itibaren Asur kralı III. Salmanassar haraç verdiği bilinmektedir. III. Tiglatpileser zamanında Gurgum Krallığı'nı ele geçirebilmek için Asurlular ile Urartular arasında hakimiyet mücadelesi yaşanmış ve M.Ö. 711 II. Sargon Dönemi'nde Asur'un bir eyaleti olarak adını "Marqas" olarak değiştirmiştir.¹⁸⁶

2.7.7. MİLİDİA/MELİD KRALLIĞI

Milidia Krallığı; yazılı kaynaklarda ve Kültepe vesikalarında "Melita" olarak geçerken, Malatya'daki Hitit vesikalarında ise "Maldia" olarak bahsetmektedir. Milidia Krallığı'ndan Asur Devleti kayıtlarında Meliddu, Melide ve Melid isimlerin de geçer. Hitit hiyeroglif yazıtlarında Malatya kelimesini bir öküz başı ve ayağı ile izah edilmiştir.

Milidia krallığı'nın asıl önemi Hitit Devleti yıkıldıktan sonra stratejik konumundan dolayı önem arz etmekteydi. Milidia Krallığı; Asur, Urartu ve Frig Devletleri'nin sınırına çok yakın konumda yer alıyordu. Bir diğer özelliği ise Yukarı Mezopotamya ile Orta Anadolu arasındaki önemli ticaret yolları buradan geçmekteydi.

Malatya'nın Geç Hitit şehir devleti olduğunu Asur, Urartu çivi yazılı kaynaklar, Hitit hiyeroglif yazılı kaynaklar ve kabartmalardan bilgi edinmekteyiz.

Malatya'da Fransız kazılarında Geç Hitit Devleti'ne ait bir saray, sarayın aslanlı kapısı ve sarayın iç avlusunu süsleyen rölyefler bulunmuştur. Malatya ili içinde yer alan İspekçür, Darende, Gürün, Izgın, Kötükale, Karahöyük, Ağancık ve Şırzı'da bu döneme ait Hitit kitabeli steller bulunmuştur.¹⁸⁷

¹⁸⁴ Dinçol, "Hititler", 126-127.

¹⁸⁵ Dinçol, "Hititler", 126-127.

¹⁸⁶ Esmâ Reyhan ve Tülin B. Cengiz, *Eskiçağ Tarihi ve Uygarlığı El Kitabı* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2015) 124.

¹⁸⁷ Kınal, *Eski Anadolu Tarihi*, 240-241.

Milidia Krallığı, Asur kralı I. Tiglatpilaser zamanında ilk kez yazılı kaynaklarda geçer. Bu kral zamanında Milidia'nın Asur'a haraç verdiği ve Asur'un üstünlük sağladığı bilinmektedir. Milidia, III. Salmanassar zamanında Asur'a haraç verdiği bilinir. Bu dönemde Milidia Krallığı'nın başında kral "Lalla" vardı. III. Salmanassar M.Ö. 836 yılında Milidia'ya düzenlediği seferde Lalla adlı bir kraldan topraklarının bir bölümü alındığı bilinmektedir.¹⁸⁸

Malatya-Palu yazıtına göre Urartular'ın Fırat bölgesine M.Ö. 800 yıllarında hakim olduğu kral Menua zamanına denk geldiği bilinmektedir. Palu yazıtına göre Urartular bu bölgeye "Hate Ülkesi" adını verdiklerini ve Meliteia şehrini Urartular tarafından haraç vermeleri için baskı yapıldığı bilinir.¹⁸⁹

Asur orduları II. Sargon zamanında; Milidia kralı Tarhunazia'nın Asur'a karşı ihanet etmesi sonucu Asurlular tarafından yıkılmıştır. Bu olaydan sonra Milidia ile Kummuh birleştirilerek tek bir eyalet olmuştur.¹⁹⁰

2.7.8. KUMMUH KRALLIĞI

Kummuh Krallığı, günümüzde Adıyaman ve çevresinde kurulmuştur. Asur yazılı metinlerinde bu krallık Kutmukhi olarak geçmiş, daha sonraki dönemlerde Kommagene olarak adlandırılmıştır. Asur belgelerinde bu krallığın yönetici isimleri; Kili-Teşup, Katazili, Kundaşpi ve Kuşaşpi gibi Hurrice isimlerinin kullanılması bölgede Hurri etkisinin uzun sürdüğü bilinmektedir.¹⁹¹

Asur kralı II. Asurnasirpal bu bölge için Qatazilu olarak bahsederek Kummuh Krallığı'ndan vergi aldığını belirtmektedir. Kundaşpi zamanında, M.Ö. 853 yılında Asur kralı III. Salmanassar'a vergi ödemiştir. Bu dönemde Kummuh üzerinde Urartu baskısı artmıştır. Urartu kralı II. Sarduri Van Kalesi hazine kapısı yakınlarındaki bir yazıtta Kummuh ele geçirilerek Kuşaşpi'yi egemenlik altına almıştır. Asur'a karşı Urartular'la işbirliği yapan Kummuh Krallığı M.Ö. 743 yılında III. Tiglatpileser zamanında Asur egemenliğine girmiştir.¹⁹²

2.7.9. QUE VE HILAKKU KRALLIĞI

Que ve Hilakku, Asur yazılı kaynaklarında birlikte kullanılmıştır. Que, günümüzde Çukurova'da yer almış olup antik ismi Ovalık Kilikya olarak isimlendirilir. Que'nin kuzeyine yer alan Hilakku ise Dağlık Kilikya olarak adlandırılmıştır.

Bir kent konfederasyonu olan Que, yazıtlarda "Danuna Ülkesi" olarak geçer. Günümüzde Osmaniye sınırları içinde bulunan Karatepe-Arslantaş yazıtı; çift dilli yazı olan Luvice (Hiyeroglif) ve Fenikece (Alfabetik) dilleriyle yazılmıştır. Bu çift

¹⁸⁸ Dinçol, "Hititler", 128-129.

¹⁸⁹ Dinçol, "Hititler", 128-129.

¹⁹⁰ Dinçol, "Hititler", 128-129.

¹⁹¹ Hasan Bahar, *Eskiçağ Uygarlıkları* (Konya: Kömen Yayınları, 2016), 222.

¹⁹² Dinçol, "Hititler", 129.

dilli yazıtın önemi hiyeroglif yazının çözümlenmesine yardımcı olmasıdır.¹⁹³ M.Ö. 853 yılında Asur kralı III. Salmanassar'a karşı koalisyon oluşturan birlikler arasında Kuzey Suriye kralları, Que kralı Kate ve Hilakku kralı Pihirim'de vardı. M.Ö. 839'da Asur kralının Que topraklarının bir kısmını işgal ettiğini öğrenmekteyiz.

2.7.10. TABAL KRALLIĞI

Antikçağ'da Tabal bölgesi, Orta Anadolu'nun doğu kesiminde bulunan Kayseri, Niğde ve Aksaray çevresini kapsayan irili ufaklı 20'ye yakın prensliklerden oluşuyordu. Asur yazılı kaynaklarında Tabal ismi "Bit Brutaş" olarak da geçmektedir. Bu döneme ait hiyeroglif yazıtlardan anlaşıldığı üzere Tabal Krallığı hakimiyet alanını Konya ve Aksaray'a kadar genişletmiştir.¹⁹⁴

M.Ö. 837 yılında Tabal, Asur'a haraç vermek zorunda kalmıştır. M.Ö. 713 yılında Asur'a karşı oluşturulan ittifakta Frig kralı Midas, Urartu kralı Rusa ve Tabal kralı Ambaris'te bulunuyordu.¹⁹⁵

Tabal, bir süre Milidia Krallığı ile birlik olmuş ilerleyen zamanlarda kısa süreliğine de olsa Milidia Krallığı'nın nüfuzu altına girmiştir. Bu yörede günümüze kadar eserleri gelen bir Tabal kralı olan Tuvana kralı Varpalavaş, Asur kaynaklarında Tuvana kralı Urballa olarak da geçer. Tuvana günümüzdeki Bor yakınlarındaki Kemerhisar'dır. Günümüzde Konya Halkapınar ilçesindeki Aydınkent (İvriz)'de Varpalavaş tarafından Bereket ya da Fırtına tanrısı Tarhu'ya bir anıt yaptırmıştır. Bu döneme özgü olan hiyeroglif yazıtlı steller; Kayseri, Aksaray ve Nevşehir'de de görülür.¹⁹⁶

Geç Hitit Devletleri arasında Tabal'ın Anadolu Antikçağ için farklı bir özelliği vardır. Diğer krallıklar Asur etkisinde kalırken Tabal, Friglerle komşu olması nedeniyle Frigler'den çok etkilenmiş hatta İvriz kabartmasında görülen figürlerde giysi ve başlık tipi Frig özelliği gösterir.

Urartular'ın batıda yer alan bir yerleşkesi olan Altıntepe'de küp parçaları üzerinde Urartular tarafından kullanıldığı bilinen Luvi hiyeroglifleri ile yazılmış ölçü birimlerin olması Tabal'ın Urartular'dan da etkilendiğini gösterir.¹⁹⁷

Tabal, Asur kralı III. Tiglatpileser zamanında haraca bağlanmış, II. Sargon zamanında da Asur egemenliğine girmiştir.¹⁹⁸

¹⁹³ Reyhan ve Cengiz, *Eskiçağ Tarihi ve Uygarlığı El Kitabı*, 124.

¹⁹⁴ Bahar, *Eskiçağ Uygarlıkları*, 219-220.

¹⁹⁵ Bahar, *Eskiçağ Uygarlıkları*, 219-220.

¹⁹⁶ Bahar, *Eskiçağ Uygarlıkları*, 219-220.

¹⁹⁷ Dinçol, "Hititler", 131.

¹⁹⁸ Dinçol, "Hititler", 131.

2.8. HİTİT DEVLETİNİN DÜNYA TARİHİNDE YERİ VE ÖNEMİ

Günümüzde Hind-Avrupa dil topluluğu olarak bahsettiğimiz Hititler, M.Ö. 2000-2200 yılları arasında Anadolu'ya gelmeye başlamış olup M.Ö. 2000-1700 tarihleri arasında Hatti, Hurri, Kaşkalar gibi yerli beylikler oluşturmuşlardır. Bazen barış bazen savaş halinde olmalarına rağmen M.Ö. 16. yy. başlarında Eski Hitit Krallığı'nı kurmuşlardır. Uzun süre mücadele ederek yeni toprak edinme ve güç kazanma savaşlarına girmişlerdir. Anadolu'nun iç kısmında yer alan ve etrafı küçük, orta krallıklar ile çevrili olmasına rağmen sınırlarını Mezopotamya'ya kadar genişletip döneminin birçok güçlü devletleri ile mücadele ederek büyük başarılar imza atmıştır.¹⁹⁹

2.9. HİTİTLERDE UYGARLIK

Hitit İmparatorluğu; küçük bir beylikten devlete kadar büyümüş olması uygarlık konusunda çok renkli bir kültüre sahip olmasına neden olmuştur. Bünyesinde barınan halk değişik dil, yazı ve kültür özelliği taşıyordu. Dil olarak Proto Hitit, Hatti-Nesit, Luit vb. dil kullanılıyor, yazı sistemi olarak Samiler'in etkisi ile çivi yazısı ve hiyeroglif yazısı kullanıyorlardı.

Hititler'de dini inanış olarak çok tanrılı din hakim idi. Bu tanrıların içinde Ana Tanrıça, Fırtına Tanrısı ve Telepinu çok önemliydi.²⁰⁰ Hititler'de daha çok doğa güçlerine tapınmaya karşın tanrılar egemen sınıf olan kralları koruyan bir dini güç vardı.

Hititler'de sanat ise genel olarak taş alçak kabartmalara yapılmış, betimlenen sahnelerde anlatım gücü hakim olmuştur. Tanrı ve tanrıça figürleri, savaş sahneleri, hayvanlar, fantastik hayvan biçimli yaratıklar, av sahneleri ve çeşitli çiçek gibi bitkiler tasvir edilmiştir.²⁰¹

Hititler edebiyat konusunda yazılarını genellikle tahta tabletler üzerine yazıyorlardı. Tahta tabletler üzerine yazıldıkları için korunması zor olmuş ve Hattuşaş Kütüphanesi'nde bir kısmı kaybolmuştur. Günümüze kalanlar ise tarihsel metinler ve mitolojiden etkilenerek öyküler anlatmaktadır.²⁰²

2.9.1. HİTİTLERDE KRAL KRALİÇE VE DEVLET YÖNETİMİ

Hititler'de devlet teşkilatının en üst sorumlusu kraldı. Asur Ticaret Kolonileri Çağı'ndan devletin yıkılışına kadar tarih serüveninde diğer doğu devletleri gibi her şeye egemen olan bir krallık gibi ortaya çıkmadı. Yerel prensler; diğer isimleriyle Asurca rubau (bey-prens), şarru kelimesi ise büyük prensler şeklinde

¹⁹⁹ Ekrem Akurgal, *Anadolu Kültür Tarihi* (Ankara: Tübitak Popüler Bilim Kitapları Yayınları, 2008), 111.

²⁰⁰ V. Diakov ve S. Kovalev, *İlkçağ Tarihi Ortadoğu Uzakdoğu ve Eski Yunan*, çev. Özdemir İnce (İstanbul: Yordam Yayınları, 2017), 159.

²⁰¹ Diakov ve Kovalev, *İlkçağ Tarihi Ortadoğu Uzakdoğu ve Eski Yunan*, 160.

²⁰² Diakov ve Kovalev, *İlkçağ Tarihi Ortadoğu Uzakdoğu ve Eski Yunan*, 160.

Hint-Avrupa topluluklarında bu şekilde anılıyordu. Tabarna unvanı ise “büyük kral” anlamına gelirken “güneşim” gibi adlandırmalar ise Hitit Devleti kurulduktan sonra krallara verilen unvanlardır.

Hititler krallık tahtına veraset yoluyla geçiyorlardı. Kral hayatta iken kendi yerine geçecek olan veliahtını belirliyor, eğer belirlediği kişiyi uygun görmezse değiştirebiliyordu.²⁰³

Veliaht seçimlerinde, soylular meclisi olan Panku Meclisi'nin de hak sahibi olduğunu anlıyoruz. Panku Meclisi üyeleri kral ailesi yakınları, yüksek askeri ve idari teşkilatta yer alan kişilerden oluşuyordu. Panku Meclisi; Eski Hitit Devleti zamanında yargılama yetkisine sahipti. Panku Meclisi üyeleri; saray muhafızlarının başı, saraylılarının başı, asa taşıyıcılarının başı gibi görevlilerden oluşuyordu. Toplumun en alt kademesinde ise hür insanlar ve köleler bulunuyordu.²⁰⁴

Hititler'de krallar hayatta iken tanrıların yeryüzündeki temsilcileri, öldükten sonra ise tanrısallaştırılarak heykelleri yapılıyor, kutsanıyor ve kurbanlar kesiliyordu. Krallar öldükten sonra tanrılar gibi kutsanmalarına rağmen dünyadaki isimleri ile beraber anılmaya devam ediyordu.²⁰⁵

Krallar, tanrıların temsilcileri olarak bilinirken yıl içinde tanrılara düzenlenen bayramlar ve sunular nedeniyle kral seferde dahi olsa ordunun başına başka bir görevliyi atayarak kendisi başkent Hattuşa'ya dönmek zorundaydı. Bu sunular tarihte anıtlar üzerinde tasvir edilerek yapılmış olup krallar genellikle rahip elbisesiyle başa giyilen takke, ayak bileklerine değin uzanan cübbe, ucu vücudun önüne sarkan bir şal, eldeki asa alt ucu kıvrık şekilde ve ayaklarında ise Anadolu'da kullanılan çarık olarak bilinen uçları yukarı doğru kalkık ve sivri olan ayakkabıları ile tasvir edilmiştir.²⁰⁶

Kral aynı zamanda Hatti ülkesinin en yüksek yargıçlık görevini de üstlenmekteydi. Kral sadece kendi ülkesinde oluşan anlaşmazlıkları değil aynı zamanda kendisine bağlı vasal krallıkların da uyuşmazlıklarını çözmek zorundaydı. Sefere çıkıldığında orduya komuta etme görevi de vardı.²⁰⁷

Hitit büyük krallarının unvanlarından biri de “Tabarna” olmuştur. Hitit kraliçelerini de “Tawananna” unvanı verildiği bilinir. Bu unvanı kullanan kraliçeler, eşleriyle beraber her türlü devlet işlerinde görev yapmışlar ve kralın ölümünden sonra dahi kraliçe bu unvanı kullanarak devlet yönetimine müdahale etmiştir.

Eski Devlet zamanından beri Hitit Devlet yönetimini daima feodal tımar sistemi oluşturuyordu. Arazi bağış belgelerine dayanarak Eski Hitit Devlet'in sonlarına doğru kralların kişilere toprak dağıttığı bilinmektedir. Sarayın mülkiyetinde

²⁰³ Dinçol, “Hititler”, 54-55.

²⁰⁴ Dinçol, “Hititler”, 54-55.

²⁰⁵ Dinçol, “Hititler”, 56.

²⁰⁶ Dinçol, “Hititler”, 56.

²⁰⁷ Dinçol, “Hititler”, 56.

bulunan tarla, otlak, orman ve bahçeler kralın mühürlü belgeleri ile kişilere armağan olarak veriliyordu. Bu mühürlü belgeler sayesinde toprak sahibi ölse bile topraklar oğullarına ve torunlarına geçiyordu. Toprak sahibinden, toprak bağıışı karşılığında devletin bazı istekleri oluyordu. M.Ö. 13. yy.'da bağışlanan topraklardan devlet tımar hizmetleri ve vergileri kaldırmıştı.

Hititlerde ülke genellikle kuzey yani yukarı, güney yani aşağı bölgeler olmak üzere ikiye ayrılarak yönetilmiştir.²⁰⁸

2.9.2. HİTİTLERDE SARAY TEŞKİLATI

Hitit Devleti'nde saray teşkilatı geniş bir konuma sahipti. Krallar devlet işlerini sarayda görüşüp karara bağladıkları, kral ailesinin sarayda kaldığı ve sarayın hükümet dairesi gibi görev yaptığı bilinmektedir. Kültepe yazılı kaynaklarında saraylardan ve prenslerden bahsedilmektedir. Kültepe'de yapılan kazılarda çıkarılan bir hançer üzerinde "Anitta'nın Sarayı" ibaresi yer almış ve bir saray yapısı tespit edilmiştir.²⁰⁹

Sarayda; farklı görevleri olan çeşitli memurlar bulunuyordu. Sarayın emrinde bulunan bazı memurlar; katipler (LU' DUBSAR), elçiler (LU' TEMU), saray memurları (LU2 E.GAL), aşçılar, sofracılar, şaraptarlar, meşediler ve elçiler gibi saray görevlileri vardı. Hitit saraylarında önemli sorumlulukları olan başkatiip ve onun emrinde çalışan katipler; devletin yazışmaları fermanlar, farklı dillerden yazışmaları çevirmek, kanunları yazmak, arşivleri düzenlemek ve yıpranan tabletlerin kopyasını yapmak gibi önemli görevlileri vardı. Meşediler'in görevi; kral, kraliçeye saray ve mabetlerde refakatçi görevini üstlenmiştir. Elçiler ise kral adına başka ülkelere gönderilen hediyeleri ve haberleri iletme için görevliydi.²¹⁰

2.9.3. HİTİTLERDE İDARİ TEŞKİLAT

Hitit Devleti farklı bölgelerde kurulmuş feodal devletlerin birleşmesiyle oluşan konfederasyon şeklinde idari teşkilatı vardı. Küçük feodal krallıklar, büyük Hitit kralının yani Hattuşa'da oturan kralın vasalı idi.²¹¹

Vasal krallıklar, Büyük Hitit Kralı'na karşı bazı sorumlulukları vardı. Hitit kralına her yıl belli miktar vergi vermek, savaş zamanında asker göndermek, harp arabası ve at gönderme gibi sorumlulukları vardı.²¹²

Feodal krallıkta kendisine yönetici olarak verilen bölgede prens; sınır muhafızlığı, kendi topraklarında vergi toplamak, ihtiyar heyeti ile beraber davalara bakmak gibi hem askeri hem de idari işleri yürütüyorlardı.

²⁰⁸ Dinçol, "Hititler", 56.

²⁰⁹ Ekrem Memiş, *Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi* (Bursa: Ekin Yayınları, 2015), 147.

²¹⁰ Memiş, *Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi*, 148.

²¹¹ Memiş, *Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi*, 149-150.

²¹² Memiş, *Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi*, 149-150.

Ord. Prof. Dr. Sedat Alp'e göre Hitit Devleti'nin bünyesinde barınan halkın devlete karşı üç görevi vardı. Eli silah tutan bütün erkekler askerlik görevini yapmak, tımar ve angarya gibi görevleri vardı. Hititler'de tımar sistemi, devletin kendi bünyesindeki arazisini devlete asker sağlamak şartı ile şahıslara verilmesiydi. Büyük arazi ve küçük arazi olmak üzere tımar sistemi Hititler'de ikiye ayrılıyordu.²¹³

Prof. Dr. Füzünan Kınal'a göre büyük tımarlar; sipahileri olarak adlandırılan prenslere, yüksek saray memurlarına ve beylere işletilmek üzere teslim ediliyordu. Küçük tımarlar olarak adlandırılanlar ise çiftçilere (LU2GIS.KU) veya göçmenlere (NAM.RA) araziler veriliyordu. Angarya işler olarak da halk şehir surlarının inşası, mabetlerin inşası, tamiri, yol ve köprülerin onarımı ortak menfaate dayalı işleri yapma görevleri vardı.²¹⁴

2.9.4. HİTİTLERDE ASKERİ TEŞKİLAT

Hititlerde sürekli bulunan bir ordu yoktu sebebi ise eli silah tutan her erkek her yılın baharında sefere çıkmak zorundaydı. Başta Hititler'in ana merkezi olan Hattuşa ve buraya bağlı vasal krallıkların askerleri bir araya gelerek orduyu oluşturuyordu.

Hitit ordusunun en önemli savaş malzemesi dört tekerlekli arabalardır. Bu arabalar tarihte "uzun arabalar" olarak adlandırılmıştır. Hititlerde ordu; iki unsurdan oluşmaktaydı. Bu iki unsur harp arabaları ve piyadelerdir. Hititler savaşta henüz süvari (atlı askerler) bulunmuyordu çünkü atları bu dönemde sadece dört tekerlekli arabaları çekmek için kullanılıyordu.²¹⁵

Kültepe kazılarında çıkan yazılı belgelerde Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda (M.Ö. 1970-1750) ve Eski Hitit zamanında Anadolu'da harp koşulu harp arabaları kullanıldığı bahsedilmektedir.

Ön Asya'da meydana gelen M.Ö. 15. yy. başlarında büyük Ari kavimler göçünden sonra ortaya çıkan çift at koşulu iki tekerlekli hafif at arabaları ise Yeni Hitit Devleti zamanında (M.Ö. 1400-1200) kullanılmaya başlanmıştır. Bu arabaların en önemli özelliği iki tekerlekli olup hafif, süratli ve kolay hareket ediyor olması çok önemliydi. Bunlara delil olarak Mısırlılar'da Kadeş Savaşı sırasında tasvir edilen kabartmalarda betimlenmiştir.²¹⁶

Hitit ordusunda piyade sınıfının kullandığı en önemli araç ve gereci; mızrak, kalkan, ok, yay, iki ağızlı balta, topuz ve belde taşınan bir kamadan oluşmaktaydı.²¹⁷

²¹³ Memiş, *Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi*, 149-150.

²¹⁴ Memiş, *Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi*, 149-150.

²¹⁵ Memiş, *Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi*, 150-151.

²¹⁶ Memiş, *Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi*, 150-151.

²¹⁷ Memiş, *Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi*, 150-151.

Hitit silahları bu döneme ait tasvirli kabartmalarda görülenler ile kazılarda çıkan silahlarla aynıydı. Hititler'de ilk yıllarda savaş aletleri bronzdan yapılmış Anadolu'da M.Ö. 13. yy.'dan itibaren ise demirin üretilmesi ile demirden yapılmaya başlanmıştır.

Hititler'in kendilerine ait deniz donanmasının olup veya olmadığı tam olarak bilinmiyor ancak Hitit İmparatorluğu'na bağlı Alaşya (Kıbrıs) ve Ugarit (Ras Şamra) krallarının deniz kuvvetlerinden yararlanmıştı.²¹⁸

Hititler'de askeri rütbelere; UGULA LİM (Binbaşı), LUDUGUD (Yüzbaşı), LUPA 10 (Onbaşı), LU SİG (Subay) ve "BEL madgaltu" denilen kale muhafızlarından oluşmaktaydı.²¹⁹

2.9.5. HITİTLERDE EKONOMİ

Hitit İmparatorluğu'nun yazılı metinlerde öğrendiğimize göre halkın başlıca geçim kaynağı tarımdı ancak ticaret yaparak zengin olanlar da vardı. Ticaret ağında ulaşım genellikle tahtadan yapılmış dört tekerlekli arabalar ile sağlanıyordu.

Hititler demir madenini topraktan çıkararak işliyor ve çeşitli aletler yapıp satıyorlardı. Ayrıca gümüşten üretilmiş çubuklar da alışverişlerde kullanılıyordu.²²⁰

Çivi yazılı belgelerden öğrendiğimize göre yaşamında hekim, inşaatçı, marangoz, duvarcı, bakırcı, çömlekçi, fırıncı, ayakkabıcı, dokumacı, terzi, meyhaneci, balıkçı, aşçı ve bekçi gibi meslek grupları da vardı. Tarımla uğraşanlar ise buğday, arpa, fasulye, soğan, bezelye, keten, incir, zeytin, üzüm, elma, armut ve nar gibi ürünler üretmekteydi.

Hititler'de imalat tarzında ev tipi yapılmış tesisler vardı. Bu tesislerde seramik kap üretimi ve kumaş üretimi yapılmaktaydı.²²¹

Hititlerde tarımın yanında hayvancılık ve hayvancılıktan üretilen et, süt, deri ve yün gibi ürünlerden de halk geçimini sağlıyordu. Hayvanlardan ise sığır, koyun, keçi, ve domuz yetiştiriliyordu. Ayrıca savaşlarda arabaları çekmek için at yetiştiriciliği de yapılıyordu.

Hatti yasalarında arıcılıkla ilgili hükümlerin olması değerli bir besin kaynağı olarak bal üretildiği de bilinmektedir.²²²

²¹⁸ Memiş, *Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi*, 152-153.

²¹⁹ Memiş, *Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi*, 152-153.

²²⁰ Akurgal, *Anadolu Kültür Tarihi*, 113-114.

²²¹ Kaya, *İlkçağ Tarihi ve Uygarlığı*, 114-115.

²²² Dinçol, *Hititler*, 68.

2.10. HİTİTLERDE YAZI DİL VE EDEBİYAT

2.10.1. HATTİ ÜLKESİNDE KULLANILAN DİLLER

Boğazköy yazılı tabletlerde Anadolu'da Hititler'den önce yaşamış topluluklar hakkında bilgi elde edilmektedir. Buradaki yazılı belgelere göre Hititler kendinden önceki kavimlerin ve sonradan hakimiyet altına aldığı toplulukların tanrılarına da inanıyorlardı. Bu sebeple hakimiyet altına aldığı toplulukların ve kendinden önceki kavimlerin dillerini kullanarak o tanrılara dualar ederken "liturjik" yani dini edebiyat dilini kullanıyorlardı.²²³

Bu yazılı metinlere göre Hititler'den önce Orta Anadolu'da oturan kavme Hititler; Hatti ismini vermişler dillerine ise Hattili (Proto Hattice) ismini vermişlerdi. Güneydoğu Anadolu Bölgesinde oturanlara Luvi ve dillerine Luvice, Doğu Anadolu'da oturanlara Hurri, dillerine Hurrice bir başka topluluk olan Paplagonia (Kastamonu) halkına Palalar, dillerine ise Palaca denilmiştir.²²⁴

Hititler kendi dillerine "Neşa" şehrine bağlı olarak "Naşşili" (Nasice) ismini veriyorlardı. Luvi ve Pala dillerinde olduğu gibi Hititçe (Naşşili) Hint -Avrupa kökenli bir dildi. Filolojik incelemelere göre Hattili (Proto Hattice) ile Hurrice'nin de Küçük Asya dillerine ait olduğu tespit edilmiştir.²²⁵

Proto Hattice, Hititler tarafından "Hatti Memleketi"nin dili anlamına gelen Hattice ismini verdiler. Filologlar tarafından Hititoloji'nin yeni tespit edildiği zamanlarda ayrıntılı inceleme yapılma fırsatı bulunmamasına bağlı olarak Hititler'in diline Tevrat'taki "Hit Oğulları"na dayanarak "Hititçe" denilmiştir. Daha sonraları bu yanlış düzeltmek için Hititler'den önceki Orta Anadolu'da yaşayan halka "Proto Hititler" veya "Proto Hattiler", dillerine de "Proto Hattice" ismi verilmiştir. Proto Hattice dilinde "tenius emedia" yani g-k-, t-d, ve p-b harfleri birbirinden yerine geçebiliyordu. Bir başka özelliği ise ahşu, ari, aşu ve uva ön ve son ekler bulunmasıdır.²²⁶

Doğu Anadolu'da oturanlar için kullanılan Hurlili=Hurrice dilini kullanıyorlardı. Hititler zamanında Van Gölü ile Fırat arasında oturdukları tahmin edilmektedir. Akad Dönemi yazılı metinlerde ve Mitanni kralı Tuşratta'nın III. ve IV. Amenofis'e gönderdiği mektuplarda bu dil kullanılmıştı. Bu dille ilgili çalışmalar devam edip olup Hurrice yazılı metinler olan şiir ve efsaneler araştırmalar sonucunda bulunmuştur.²²⁷

²²³ Kinal, *Eski Anadolu Tarihi*, 169-170.

²²⁴ Kinal, *Eski Anadolu Tarihi*, 169-170.

²²⁵ Kinal, *Eski Anadolu Tarihi*, 169-170.

²²⁶ Kinal, *Eski Anadolu Tarihi*, 169-170.

²²⁷ Kinal, *Eski Anadolu Tarihi*, 171-172.

Luvice yazılmış 175 adet metin parçaları Boğazköy arşivlerinde bulunmuştur. Bu yazılı kaynakların Hititçe metinler arasında geçen Luvice kelimeler çift mail çividen oluşan açıklama yapılmış metinleri göstermektedir. Bilim adamları ise bu durumu; bu işaretleri Hititçe'de telaffuzu anlatmak için veya Hitit katiplerinin konuşma dilinin Luvice olduğu tahmin etmişlerdir. Luvi dili kökeni Hurrice ile ilgili gramer olarak çok yakın olduğu bilinir.²²⁸

2.10.2. HİTİT HİYEROGLİF YAZI DİLİ

Yazı dili olarak Hint-Avrupa dillerinden olduğu ve bazı yazılı belgelere göre M.Ö. II. binin başlarında Anadolu'da diller arasında olduğu bilinmektedir. Hititler'in imparatorluk döneminde kral mühürleri üzerinde ve Geç Hitit Dönemi'nde büyük abideler üzerinde rastlanılmıştır. M.Ö. II. binlerde tahta gibi dayanıksız malzemeler üzerinde yazılan yazılar günümüze kadar korunamamıştır. Yapılan incelemelerde bu dilde Hititçe'de olduğu gibi ideogramlar ve havi işaretleri bulunmaktadır.²²⁹

2.10.3. HİTİTLERİN KULLANDIKLARI YAZILAR

Hattuşuş, arşivlerinde bulunan yazılı belgelerinde geçen filologların isimlendirdiği Hititçe dedikleri fakat kendi içlerinde Neşa'da yaşadıkları için dillerine "Naşşili" dedikleri dilde yazılmıştır. Bu arşivlerde bulunan vesikalarda, diplomasi yazışmalarında Akadça; I. Hattuşili'nin vasiyetnamesinde Akadça-Hititçe veya Proto Hattice-Hititçe bazende Luvice kullanılmıştır. Luvice yazılmış dini vesikalarda Hititçe'ye tercüme edilmiş bu dillerden hariç Hurri ve Luvi dili de kullanılmıştır.²³⁰

Kuşşara Krallığı zamanından beri Hititler, kendilerini ifade edebilmek için çivi yazısı kullanıyorlardı. Bu bilgiye bakılarak Kültepe'de kullanılan çivi yazısı, Asur kolonistlerden değil III. Ur Sülalesi'nin yazısı ile benzerlik gösteriyordu.

1917 yılında Çek bilgini B. Hrozny Hitit çivi yazısını çözmeyi başarmıştır. Bu çözümlenme ile Hitit dilinin en eski Hint-Avrupa dillerinden "Centum" kolundan olduğu anlaşılmıştır. Küçük Asya kökenli dillerden olan Proto-Hattice, Hurriceden Hitit diline girmiş olan birçok kelime vardı.²³¹

Grekçe ve Latince olduğu gibi Hitit dilinde de ismin altı halinde (casus) ekler kelimenin sonuna geliyor ve Grekçe'deki "mi" li tasnif Hititçede de bulunuyordu. Hint-Avrupa dillerinde olduğu gibi Hititçe'de de "hi" li tasnif şeklinde fiil kökünde vokal değişikliğe uğruyordu.

²²⁸ Kinal, *Eski Anadolu Tarihi*, 171-172.

²²⁹ Kinal, *Eski Anadolu Tarihi*, 171-172.

²³⁰ Kinal, *Eski Anadolu Tarihi*, 173-174.

²³¹ Kinal, *Eski Anadolu Tarihi*, 173-174.

2.10.4. HİTİT HİYEROGİİF YAZISI

Hititler, M.Ö. II. binin başlarında Anadolu'yu istila ettikleri zaman daha önce Anadolu'ya yerleşmiş olan Proto-Hattiler, Luviler ve Palalar gibi bir takım kavimler yaşamaktaydı. Hititler, kendi çivi yazısı yanında Luviler'in kendine özgü kullandığı resim yazısından da yararlanılmıştır. İnsan ve hayvan vücudunun bazı kısımları, bazı benzeri ev eşyası resimleri veya muayyen işaretlerden oluştuğu bilinmektedir.²³²

Hititler, İmparatorluk Dönemi'nde Hitit Hiyeroglif Yazısı'nı daha çok taş, kaya abidelerde ve mühürlerde kullanıyorlardı. I. Şamsi-Adad ile çağdaş olan Kültepe-Kaniş Karumu'nun Ib tabakasında çıkarılan bir küp üzerinde Hitit hiyeroglif işaretleri yer almaktaydı.²³³

2.11. HİTİTLERDE EDEBİYAT

Hititler, Yeni Devlet zamanına ait Hattuşaş arşivlerinde bulunan yirmi bini aşan tabletlerde Hitit edebiyatını geniş ölçüde anlatmıştır. I. Hattuşili zamanında alınan Urşu ve Halpa şehirlerinin alınmasını halkın heyecanı bir menkıbe haline getirilerek gelecek kuşaklara aktarılmıştır. Aynı kralın çift dille kaleme aldığı Hititçe ve Akadça yazdığı vasiyetnamesinde edebi olarak bir değer taşır. I. Hattuşili'nin diğer vilayetlere gönderdiği prenlere karşı verdiği öğütler de pedagojik açıdan önem taşır.²³⁴

Edebi ve tarihi olarak değer taşıyan diğer belgeler ise Hititler'in diğer devletler ile yaptığı antlaşmalardır. Bu antlaşmaların giriş kısmında Hitit kralları bir önceki dönemin atalarının faaliyetlerini, kendi dönemde yapılan faaliyetleri ve kahramanlıkları edebi bir havayla şiirsel bir tarzda yazılmıştır.²³⁵

Hititler'in Yeni Devlet zamanında Güneş tanrısına yazılan kasideler dini muhtevalı eserlerdir. Hitit edebiyatı üzerinde Mezopotamya ve Hurri kültürü etkili olmuştur. Hurrice yazılmış şiirler ve Hurri edebiyatı genellikle dini bir mahiyet arz etmektedir.²³⁶

2.12. HİTİTLERDE HALK

Hititler'de halk daha çok köleler, özgürler, farklı meslek grubunda olanlar ve Sumerce "NAM.RA" olarak nitelendirilen sürgün edilerek Hitit ülkesine gelen halklardan oluşmaktaydı. Özgür insanları daha çok köylüler, sanatçılar, tüccarlar ve aşağı kademedeki insanlar oluşturuyordu.

²³² Kınal, *Eski Anadolu Tarihi*, 173-174.

²³³ Kınal, *Eski Anadolu Tarihi*, 175.

²³⁴ Memiş, *Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi*, 171- 172.

²³⁵ Memiş, *Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi*, 171- 172.

²³⁶ Memiş, *Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi*, 171- 172.

Köylüler, kırsal kesimde yaşayan halklar; tarım ve hayvancılıkla geçimlerini sağlamaya çalışıyorlar, üretici ve toprak sahipleri olmaları nedeniyle ağır vergiler, angaryalara maruz kalıyorlardı. Sanatçılar Hitit toplumunda köylülere göre daha çok kentli sayılıyordu.

Yazılı belgelerden edinilen bilgilere göre inşaat ustaları, dokumacılar, deri işçileri, çömllekçiler, gümüş, altın, tunç işleyen ustalar gibi farklı meslek grupları vardı. Köleler toplumun en alt tabakasında yer alıyordu. Köleler satılabilir, kiralanabilir, taşınmaz mallar gibi veraset yolu ile başkalarına geçebiliyordu. Köleler ne kadar alt sınıfta olsa da halkları yasalar ile korunuyordu. Yasalar karşısında diğer özgür insanlardan yarısı kadar halklara sahip olup ve kölelere ceza verilirken de özgür kişilere göre yarısı kadar ceza veriliyordu. Köleler maddi olarak başlık parası kadar gücü olanlar hür bayanlar ile evlenebiliyorlar ve mülkiyete sahip olma hakları bulunuyordu. Kölelere verilen bu haklara bakılarak Hititlerde tam anlamıyla kölecilik yoktu.²³⁷

Hititlerde bir başka grup ise Hitit kökenli olmayan Sümerce “Nam.Ra” olarak adlandırılan başka ülkelerde silah yoluyla çıkartılıp sürgün edilerek Hitit ülkesine gelen insanlar vardı. “Nam.Ra”lar, ve köleler özgür sınıfında sayılmıyorlardı. Ucuz iş gücünde çalıştırılıyor, yerleştirildikleri bölgeden dışarı çıkamıyorlar ve hareket özgürlükleri yoktu. Hititler tarafından “Nam.Ra”lara verilen görev yerleri olan tarlalar ve tapınaklardan ayrılmaları yasaktı. “Nam.Ra”ların içinde bulunan ustalar, sanatçılar ve becerileri bulunan zanaatkarlar toplum içinde statüleri değiştirilebiliyordu.²³⁸

Hititler’in halk yapısının en küçük biriminde aile yapısı bulunuyordu. Hititler’den önce Anadolu’da kadın doğurganlığı simgelediği için bir saygın yeri olmasına rağmen eli silah tutan erkekler savaşlarda ön plana çıkmasına bağlı olarak ailenin başı erkek olarak ataerkil düzene geçilmiştir.²³⁹

2.13. HİTİTLERDE DİN VE MİTOLOJİ

2.13.1. HİTİT DİNİ

Anadolu’daki Hitit Çağı’nda ve Hititler’de çok tanrılı bir inanç sistemi vardı. Tarihçilere göre Hititler “Bin Tanrılı Halk” olarak nitelendirilmektedir. Hititler feth ettikleri ülkelerdeki ve yendikleri düşmanlarının tanrı heykellerini alarak kendi panteonlarına dahil etmişlerdir. Tanrı sayıları belki bin olmasa dahi yapılan incelemeler altı yüzü geçkin tanrı ve tanrıçalar olduğu tahmin edilmektedir. Hititler’e özgü olarak antlaşma ve yemin metinlerinin başına Arinna’nın Güneş tanrıçasını ve tanrılarının adlarını yazmak bu topluluğa özgüdür. Hitit tanrı ve

²³⁷ Dinçol, “Hititler”, 58-59.

²³⁸ Dinçol, “Hititler”, 58-59.

²³⁹ Dinçol, “Hititler”, 58-59.

tanrıçaların içinde Anadolu'ya da Hattili olanlar vardı. M.Ö. 3. bin yılın sonlarında Anadolu'lu olmayan tanrı ve tanrıçalar Hint-Avrupalı kavimler tarafından getirilmiştir. Hitit tanrı ve tanrıçalar arasında M.Ö. II. bin yılda Hurri etkisi artmıştır. Hititler'in askeri ve siyasi etkisi olan devletlerde de Hitit panteonuna dahil edilmiştir.²⁴⁰

M.Ö. III. bin yılda Ana Tanrıça kutsal varlık olarak etkisini sürdürmekteydi. Ana Tanrıça M.Ö. III. bin yılın sonlarından itibaren doğurganlık bağlamında üstünlüğünü kaybederek inanca göre gökyüzündeki tanrıların etkisi artmıştır.

Mühür baskılarındaki tasvirlerle bakıldığında Hitit toplumunda tanrıçaların tanrılara göre itibar kaybettiği anlaşılmaktadır. Mühür baskıları erkek egemen bir tanrı inancının ağır bastığı anlaşılmaktadır.

Arinna Güneş tanrıçası Hitit panteonunda en saygın Hatti kökenli bir tanrıçadır. Hatti kökenli bazı tanrılar ise Taru, Estan, Vurunkatte, Halmaşuit, ve kaybolan tanrı Telepinu bazı tanrılar arasında yer alıyordu.²⁴¹

Hitit kökenli tanrılara örnek olarak savaş tanrısı İyari, yabani hayvanların koruyucu tanrıçası Teleşhapi, yer altı tanrıçası Allani, hububat tanrısı Şiu ve Halki; günün gecenin ilahları ise Şivat ve İşpat'tı.

Hitit panteonuna Mezopotamya'dan Hurriler aracılığı ile giren İştari, Anu, Enlil, Ea Mezopotamya kökenli tanrı ve tanrıçalardır. Hurri kökenli tanrılar Hitit panteonunda en güçlü ve yaygın ilahlar olmaya başlamıştı. Hurri kökenli en itibarlı Fırtına tanrısı Teşup'tu.

III. Hattuşili zamanında eşi olan Hurrili kraliçe Puduhepa'nın etkisi ile Hurri kökenli tanrı ve tanrıçalar Hititler'in resmi dini olacak kadar ön plana çıkmıştır.²⁴²

M.Ö. 14. yy. sonuna gelindiğinde Yazılıkaya açık hava tapınağı kabartmalarında anlaşılacağı üzere Hitit panteonun neredeyse hepsi Hurrileşmiştir. Yazılıkaya'daki tanrı dizilişi Hurri'lere özgü tören dizilişine göre sıralanmıştır. Burada baş tanrılar Teşup ve Hepat olarak tasvir edilmiştir. Bunların çocukları olan Alanzu, Şarruma'nın yanısıra Kumarbi, Şauşga, Nikal gibi başka tanrılar da eşlik etmektedir. Yazılıkaya'daki yer alan A ve B odalarındaki kabartmalarda 63 figür bulunur. Kabartmalarda yer alan tasvirlerde tanrılar sivri uçlu ayakkabı, kısa etekli elbise ve sivri boynuzlu başlık ile tasvir edilirken, tanrıçalar ise silindirik bir başlık takarken elbiseler ise uzun ve kıvrımlıdır.²⁴³

Hitit tanrı ve tanrıçaların kızmak, sevmek, ödüllendirmek ve cezalandırmak gibi görevleri vardı. Hititler'de tanrı ve tanrıçaların betimlemeleri yapılabılır ancak tanrılar, kral ve rahipler dışında kimse ile iletişim kurmazlardı. Yapılan ayinlerde

²⁴⁰ Kaya, *Türkiye Tarihi ve Uygarlıkları I Türkiye'nin Eskiçağ Tarihi ve Uygarlıkları*, 217-218.

²⁴¹ Kaya, *Türkiye Tarihi ve Uygarlıkları I Türkiye'nin Eskiçağ Tarihi ve Uygarlıkları*, 217-218.

²⁴² Kaya, *Türkiye Tarihi ve Uygarlıkları I Türkiye'nin Eskiçağ Tarihi ve Uygarlıkları*, 217-218.

²⁴³ Kaya, *Türkiye Tarihi ve Uygarlıkları I Türkiye'nin Eskiçağ Tarihi ve Uygarlıkları*, 217-218.

rahipler öncülük eder, kral ise başrahip olarak eşi ile beraber bayramlara, ayin ve törenlere katılırlardı. Kral ile tanrı arasında kurulan bu bağ krala ilahi güç, tanrısal koruma, orduya zafer, tahıl ve hayvan ürünlerinin bereketli olma gibi zenginlikler getirildiğine inanılırdı. Hititler; kendilerine özgü bayramları, ayinleri ve tanrılara sunulan kutsal törenleri aksatmadan yapmaya özen gösterirlerdi.²⁴⁴

2.14. HİTİTLERDE BÜYÜ

Hititler'de büyüçülüğün olduğunu yazılı kaynaklar olan devlet arşivlerinden ve ritüel metinlerden öğrenmekteyiz. Büyü; işi bilen kişilerin doğüstü güçlerini kullanarak bazı işleri kendi yararına, başkasının zararına çevirmektir. Hititler zamanında büyü'nün Anadolu'ya girmesi, Anadolu'nun güney ve güneydoğusunda Hurrice ve Luvice halklar tarafından Kizzuwatna'dan girdiği tahmin edilmektedir. Ak büyü ve kara büyü olmak üzere iki kısım büyü vardı. Ak büyü devlet tarafından izin verilen resmi olarak kabul edilen bir büyüdür. Ancak kara büyü yapanlar ölüm cezası ile cezalandırılmıştır.²⁴⁵

I. Hattuşili vasiyetnamesinde ve Telepinu'nun hazırladığı fermanla büyüçülüğe karşı çıkmıştır. Hititler'de büyü genellikle; baş ağrısı, öksürük, ses kısıklığı, depresyon, kabus görme, endişe, yaralanma, orduda salgın hastalıklar, aile bireyleri arasında çekişme, kral ve kraliçeyi arındırma vb. durumlarda yapılmaktaydı.²⁴⁶

2.15. HİTİTLERDE FAL

Hititlerde falcılık geleceğe önceden saptamaktan çok, oluşan problemin çözümü için sorunlara cevap aramaktı. Genellikle bu problemler hastalık nedenleri, tanrıların öfkelenme nedenleri, saray entrikaları ve savaşta uygulanacak hareket biçimleri gibi sorulara cevap aramaktı. Hititlerde çeşitli yöntemlerle fala bakılıyordu.

Fal çeşitleri olarak et falı diye adlandırılan fal; kesilen hayvanın karaciğer üzerindeki girinti çıkıntı, bağırsak hareketleri izlenirdi. Kuş falı ise fal kuşlarının uçurtularak hareketleri gözlenmesi yapılarak sonuç çıkarılırdı. Talih falı; oyun taşı sayılabilecek bir takım objelerin oyun tahtası üzerindeki hareketleri ve son olarak da yılan falı olarak adlandırılan yılanın su içindeki hareketlerine bakılarak sonuç çıkarılmaya çalışılırdı.²⁴⁷

2.16. HİTİTLERDE HUKUK

Tarihte olduğu gibi her bir kavim toplum düzenini sağlayabilmek için kendi kültürlerine uygun kanunlar koymuşlardır. Hititler'de hukuk "Hitit Yasaları" diye

²⁴⁴ Reyhan ve Cengiz, *Eskiçağ Tarihi ve Uygarlığı El Kitabı*, 94-95.

²⁴⁵ Reyhan ve Cengiz, *Eskiçağ Tarihi ve Uygarlığı El Kitabı*, 98-99.

²⁴⁶ Reyhan ve Cengiz, *Eskiçağ Tarihi ve Uygarlığı El Kitabı*, 98-99.

²⁴⁷ Reyhan ve Cengiz, *Eskiçağ Tarihi ve Uygarlığı El Kitabı*, 101-102.

adlandırılan iki büyük tablet veya serilerde ifade edilmiştir. Bu serilerin birincisi “eğer bir insan (takkuantuhşaş)” ve ikinci seri ise “bir bağ (takku GEŞTİN)” şeklinde başlamıştır. Bu iki seri çivi yazılı belgelerden oluşan yaklaşık 200 maddeden oluşmaktaydı.

I. Murşili Dönemi'nden, IV. Tuthaliya Dönemi'ne kadar geçen süre içinde yasaların oluşturulduğu düşünülmektedir. Çivi yazılı metinlerde “eskiden.....şimdi” ifadelerine bakılarak Hitit yasaları belli zamandan sonra değişikliğe uğramış ve cezalarda indirime gidilmiştir.²⁴⁸

Hitit yasalarında ilk önce toplumun geleneklerine göre düzenleme yapılmış, insan vücuduna yapılan işkence cezaları maddi tanzimata dönüştürülmüş, ölüm cezalarında kısıtlamaya gidilerek yerine maddi cezalar verilmeye başlanmış ve son olarak da maddi cezaların indirime gidilerek yasalar yumuşatılmaya çalışılmıştır.

Hitit yasaları devletin büyüklüğü ile kıyaslanırsa kendi içinde yetersiz kalmıştır. Veraset konusunda, aile, evlilik ve ticaret konularında yetersiz kalmıştır. Hitit yasaları daha çok ceza hukukuna yer verilmiştir.²⁴⁹

Birinci seride “eğer bir kişi (takkuantuhşaş)” kısmında; adam öldürme, saldırı, dayak, hırsızlık, kundakçılık, hayvan hırsızlığı ve büyü yapma, evlilik hukuku, köle mülkiyeti ve kaçan kölenin durumu gibi konulara değinmiştir.

İkinci seri olan; “eğer bir bağ (takku GEŞTİN)” olarak başlayan kısımda üzüm bağları ve bahçeler ile konular, mal mülke verilen zarar, su kanalları ile ilgili suçlar, tarımla ilgili kurallar, otoriteye karşı gelme ve cinsel suçlar gibi konulara değinilmiştir.²⁵⁰

Hititler'de ölüm cezası için verilen suçlardan bazıları şunlardır: Mahkemeye karşı gelmek, kara büyü yapmak, hayvanlarla cinsel ilişki, saray kapısından mızrak çalmak, kral tarafından verilen bir tarlayı başka birine vermek ve bir kız veya kadını dağa kaçırıp tecavüz etmek ölümle sonuçlanıyordu.²⁵¹

2.16.1. HİTİTLERDE AİLE HUKUKU

Hititlerde aile yapısı ataerkil yani babayı aile reisi olarak gören, babanın aile içindeki gücünü kanunlarla koruyan bir yapısı vardı. Ancak kadının da aile içinde hakkını tümünden elinden almayan bir özelliği vardı. Eğer bir baba birini öldürürse, öldürülen aileye bir erkek çocuk vermek zorundaydı. Ailede anne ve baba kız çocuklarının kocasını belirleme hakkı vardı. Nişan, evlilik ve boşanma konularında da Hitit yasaları kadına bağımsız karar verme hakkı vermiştir. Hititler'de evlilik erkeğin kız tarafına hediye sunması ile başlar ve kız tarafının çeyizi

²⁴⁸ Reyhan ve Cengiz, *Eskiçağ Tarihi ve Uygarlığı El Kitabı*, 87-88.

²⁴⁹ Reyhan ve Cengiz, *Eskiçağ Tarihi ve Uygarlığı El Kitabı*, 87-88.

²⁵⁰ Reyhan ve Cengiz, *Eskiçağ Tarihi ve Uygarlığı El Kitabı*, 87-88.

²⁵¹ Reyhan ve Cengiz, *Eskiçağ Tarihi ve Uygarlığı El Kitabı*, 89.

hazırlaması ile evlilik başlardı. Kız tarafı isterse gelen hediyeleri erkek tarafına vererek nişanı bozabilirdi.²⁵²

Hitit yasalarına göre yakın akrabalar ile cinsel ilişki kurmak kesinlikle yasaklanmış ve uymayan ölüm cezası ile cezalandırılmıştır. Bir ailede bir oğlun, babası ölmesi şartı ile üvey annesi ile cinsel ilişkiye girmesinin cezası yoktu. Kocasının ölmesi şartı ile dul kalan bir kadın önce kocasının erkek kardeşi ile yeğeni ile evlenmesi yasaklanmamıştır.²⁵³

2.16.2. HİTİTLERDE VERASET HUKUKU

Hitit toplumunda aile reisi olarak babalar ön plana çıkıyordu. Babanın bütün üstünlük hakları en büyük oğula geçtiğini yazılı kaynak olan "Telepinuş Fermanı'nında" tahtın meşru varisi olarak kralın en büyük oğluna işaret edilmektedir. Bir başka yazılı belge olarak Hitit kanunlarında yer alan maddelerde babadan kalan mülkün çocuklara miras kalacağı ile imalar bulunmaktadır.

2.16.3. HİTİTLERDE CEZA HUKUKU

Hattuşuş devlet arşivlerinden ele geçen yazılı belgeler olan mahkeme tutanakları, kanun tabletleri ve başka vesikalardan Hitit Ceza Hukuku ile ilgili bilgi edinilmektedir.

Hitit toplumunda bulunan soylular, hürler, köleler ve Namralar (savaş esirleri) gibi bulunan sınıflar yer alıyordu. Köleler yarım insan hakları ile kıyaslandığı için kölelere verilen cezalarda bir insana verilen cezaların yarısı kadardı. Hitit ceza hukuku yazıldıkları dönemin sosyal hayat şartlarına göre şekillenmiştir.²⁵⁴

Eski doğunun diğer kavimleri ile Hititler ile aynı dönemde yaşayan kavimlerin ceza hukukuna bakılırsa Hitit ceza kanunları daha insancıdır. Ceza kanunu insan hayatını bitirmek, şeref haysiyeti küçük düşürmek değil tam tersine insan hayatını korumayı amaçlamış, yok olan mali zararı tanzim etmek ve şerefini koruyacak şekilde yumuşak cezalar verilmeye çalışılmıştır. Ancak bu cezalar içinde suçun büyüklüğüne göre ölüm cezaları da vardı.²⁵⁵

Hitit ceza kanunları devlet otoritesini korumak, toplum düzenini sağlamak amacıyla krala ve devlet adamlarına işlenen suçlara ağır cezalar verilmiştir. I. Hattuşili'nin belirttiği gibi kendi iradesine karşı gelenlerin uzuvlarının kesileceğini söyler.

Hitit ceza kanuna göre sarayın kapısından bronz mızrak çalmaktan hariç hırsızlık suçuna ölüm cezası verilmez, sadece çalınan malın karşılığı ile ödetilirdi.

²⁵² Kaya, *Türkiye Tarihi ve Uygarlıkları I Türkiye'nin Eskiçağ Tarihi ve Uygarlıkları*, 204-205.

²⁵³ Kaya, *Türkiye Tarihi ve Uygarlıkları I Türkiye'nin Eskiçağ Tarihi ve Uygarlıkları*, 204-205.

²⁵⁴ Memiş, *Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi*, 161-162.

²⁵⁵ Memiş, *Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi*, 161-162.

Yazılı belgelerden anlaşılacağı üzere, bir kişi kralın emrine karşı gelirse onun evi harap edilir, bir yargıcın kararına karşı gelinirse başı kesilirdi. Telepinu Fermanı çıkarılmadan önce Hititler'de kollektif ceza vardı. Yani yazılı belgelerde geçen, "Eğer bir prens cinayet işlerse, kendi başı ile ödesin evine ve oğluna dokunulmasın." ibaresi yer alır. Daha sonraları ise ferdi ceza sistemine geçilmiş III. Hattuşili, Dattaşa kralı Ulmi-Teşub'a "Eğer bir cinayet işlerse onu oğullarıyla beraber torunlarını öldüreceğini" belirtmiştir.²⁵⁶

Başkasının tarlasını kasıtlı olarak yakan kimse yani kundakçılık yapması durumunda tarla sahibine köle olarak verilir. Hür bir insan başkasının evini kasıtlı olarak yakarsa yaktığı evi yeniden inşa etmek zorundaydı.²⁵⁷

2.16.4. HİTİTLERDE PANKUŞ VE TULİYA MECLİSLERİ

I. Hattuşili Dönemi'ndeki belgelerden anlaşılacağı üzere Pankuş (Panku) adında bir meclis olduğu bilinmektedir. Bu dönemde geçen I. Hattuşili vasiyetnamesinde "Ülkenin ileri gelenleri" şeklinde bahsetilen aslında "Pankuş Meclisi" idi.

Pankuş meclisinin üstlendiği sorumluluk ise krala danışmanlık yapmak, adli meseleler, kralın halefi konusunda söz sahibi olmak, kralın aile fertleri içinde haksızlık yapması durumunda çözüm üretmek, saraydaki aile fertleri arasında anlaşmazlıkları çözmek, aile fertlerinden birinin öldürülmesi veya tahtı ele geçirilmesi durumunda Telepinu tarafından yetkili mahkeme olarak atanırdı. Pankuş meclisi asillerden oluşmuştur.²⁵⁸

Telepinu Fermanı'na göre bir başka meclis olan Tuliya Meclisi'nden söz edilmesine rağmen görevi ile ilgili tam bilgi bilinmemektedir. Meclisi oluşturan üyeler ise Pankuş Meclisi'nde yer alan üyelerinin krala daha yakın olanlarından ve eşraftan seçiliyordu. Tuliya Meclisi'nin tahminen görevi saray anlaşmazlıkları veya farklı adli konularda yargıç heyeti olarak görev yapmış olabilirdi. Pankuş ve Tuliya Meclisleri anayasal haklarını Telepinu Fermanı ile almış ancak Telepinu'nun ölümünden sonra Panku, anayasal yetkilerini kaybetmiştir. Bu iki meclis hakkında kral yargılandığına dair hiçbir bilgi yoktu. Pankuş Meclisi bir kralın danışma meclisinden öte bir devlet kurumu olamamıştır. İmparatorluk Dönemi'nde Pankuş Meclisi tamamen yok sayılarak meclisin yargı yetkisini kral ve kraliçeye verildi.²⁵⁹

2.17. HİTİT SANATI

Hititler devletten imparatorluğa kadar uzanmış güçlü bir imparatorluk olarak sanat alanında Mısır ve Mezopotamya ile yarışacak boyutta idi. Hititler sanat

²⁵⁶ Memiş, *Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi*, 163-164.

²⁵⁷ Memiş, *Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi*, 165.

²⁵⁸ Kaya, *Türkiye Tarihi ve Uygarlıkları I Türkiye'nin Eskiçağ Tarihi ve Uygarlıkları*, 192-193.

²⁵⁹ Kaya, *Türkiye Tarihi ve Uygarlıkları I Türkiye'nin Eskiçağ Tarihi ve Uygarlıkları*, 192-193.

konusunu politik bir güç olarak gördükleri için çok önem verip özgün eserler vermişler ve Hitit uygarlığı'nda en başarılı bölüm olmuştur.

2.17.1. HİTİTLERDE HEYKEL VE KABARTMA SANATI

Hititlerde figüratif sanat büyük ölçüde gelişmiş ve doğu örneklerinden benzerlik gösterir. Anıtsal heykel sanatı Anadolu'da Hititler ile başlar. Arşivlerde bulunan yazılı metinlerde Boğazköy ve Alacahöyük'te yer alan sfenksler bir örnek olarak günümüze kadar gelmiştir. Doğu etkisi altında kalan tanrıların giysileri, boynuzlu başlıklar şeklinde tasvir edilirken konu olarak dinsel ve mitolojik konular işlenmiştir. Hititler, Büyük Krallık Dönemi'nde doğu etkisinden kurtularak kendilerine özgü heykelcilik sanatını oluşturmuşlardır. Kendilerine özgü bu sanat Anadolu'da İzmir'den Antakya'ya uzanmış hatta güneyde Suriye ve Filistin'de de görülmüştür.²⁶⁰

Heykel sanatında Hititler, tanrıların başındaki boynuzlu süslü sivri külahlar olması Babil sanatının etkisinde kaldığını gösterir. Büyük tanrıların külahlarındaki boynuz sayısı fazla iken küçük tanrıların külahlarında boynuz sayısı azdır ve bu boynuzlar bir tür rütbeyi temsil ederdi. Hattuşa'nın gök tanrısında yalnız ön cephesinde külahında beş boynuz bulunurken, on iki tanrı ve İstar'ınkindede bir boynuz işareti vardır. Sivri külahında ön ve arka yüzünde toplam on boynuz bulunun Hatti ülkesinin gök tanrısı diğer tanrılardan daha rütbeli olduğunu görüyoruz. Şarruma tek başına betimlendiğinde daha görkemli bir külah ile görünür. Baş tanrı ise bir hiyeroglif ile süslü elips biçimli bir külah taşır.²⁶¹

Hititler, kral olmanın baş simgesi olarak kabul ettikleri güneş kursunu Mısırlılar'dan alarak kendilerine göre yeni biçim vermişlerdir. Güneş kursunun anlamı "Ben majeste, kral" anlamına geliyordu. Hatti güneş kurslarında da olduğu gibi iki rozet arasındaki ışınlar yer alıyordu. Hititler'e göre bir şema içinde erkek ve kadın figürlerinin bir duruşları vardı. Tanrı ve kralların kaya üzerindeki betimlemeleri yapılırken ellerinde bir şey olsun veya olmasın bir kolu öne uzatılmış diyagonal durumda, diğer kolu ise göğüs hizasında yere paralel öne uzatılmış şeklindedir. Tasvirlerde tanrıçalar ve kraliçelerde bu duruş daha farklı olup bir kol tam öne, öbürü biraz öne uzatılmış ve yukarıya doğru kıvrılmış şeklindedir. Tasvir edilen figürlerde genellikle eller yumruk biçimde sıkılmış şeklindedir. Krallar, tanrılara karşı yaptıkları ibadet ve saygı gösterisinde daha farklı bir duruş sergileyerek iki elleri yumruk şeklinde birleştirerek yüzleri hizasına kaldırırlar.²⁶²

Tasviri yapılan şahısların göz, kulak, burun ve sakalları aynı kalıpta tasvir edilmiş gibidir. Tanrılar veya krallar sakallı veya sakalsız tasvir edilmişler, bıyıklı tasvirlerine hiç rastlanılmamıştır. İkonografi hep aynı tarzda olsa bile stil ayrı-

²⁶⁰ Ekrem Akurgal, *Anadolu Uygarlıkları (İstanbul: Net Turistik Yayınları, 1995), 112-113.*

²⁶¹ Akurgal, *Anadolu Uygarlıkları, 112-113.*

²⁶² Akurgal, *Anadolu Uygarlıkları, 112-113.*

lıkları görülmektedir. Örneğin; Alacahöyük kabartmaları, Yazılıkaya tasvirlerinden farklılık göstermiş, Fraktin ve Gavurkale kabartmaları da farklı ayrı bir stil özelliğine sahiptir.

Hitit saray stili olarak adlandırılan çok yüksek olarak diktirdiği kabartmalı heykeller saray sanatının ürünüdür. Hitit Dönemi'nde yapılan heykel ve kabartmalarda çeşitli incelemelerden sonra üç ayrı halka ait insan tipi tespit edilmiştir. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

Birincisi; Hitit tipi olarak adlandırılan tanrı ve kral tasvirlerinde güzel yüzlü ve düzgün burunlu olarak tasvir edilmiştir. III. Hattuşili, Mısır tasvirlerinde bu şekilde tasvir edildi. İkinci tipe bakacak olursak Hatti tipi olarak adlandırılan bir tiptir. Bu tipe örnek olarak Mısır tasvirlerinde Hitit askerleri büyük ve kavisli bir burun, arkaya doğru meyilli bir alın şeklinde betimleme yapılmıştır. Üçüncü tip ise melez tip olarak isimlendirilen bu tipte Hatti ile Hitit halkının kaynaşması ile ortaya çıktığı düşünülen; güzel, geniş yüzlü, büyük ve düzgün burunlu yüzler tasvir edilmiştir. Bunların dışında bulunan melez tip olarak adlandırılan kabartmalara Çorum, Yozgat çevresinde çıkan betimlemeler örnek verilebilir.²⁶³

Eflatunpınar ve fasılları saymazsak Hitit kabartmaları genel olarak insan ve hayvan figürleri yan profilden tasvir edilmiş, ön profilden tasvir yapılmamıştır. Doğu kökeninin etkisi olarak Alacahöyük'teki aslan başlarının önden tasvir edilmesi bu etkiyi göstermektedir. Mısır ve Mezopotamya'da olduğu gibi Hititler kabartmalarda yapılan insan betimlemelerini gözleri ile gördükleri şekilde değil akıllarında düşündükleri gibi tasvir edilmiştir.²⁶⁴

Yüz her zaman profilden yapılırken, göz tam cepheden, vücudun üst kısmı ve göğüs önden tasvir edilirken bacaklar ise yan profilden tasvir edilmiştir. Kadın figürlerinde farklılık olarak Yazılıkaya kabartmasında bütün vücut profilden tasvir edilmiştir.²⁶⁵

2.17.2. HİTİTLERDE MÜHÜRÇÜLÜK SANATI

Anadolu'nun farklı yerlerinde çıkan Hitit Dönemi'ne ait mühür incelemelerinde damga mühürler ve silindir mühürler bulunmuştur. Kültepe'de yapılan kazılarda damga mühürlerin yanında silindir mühürler de bulunmaktadır. Asurlu tüccarların Mezopotamya'dan getirdikleri silindir mühürler gerek yerli gerek Asur etkisi üzerinde form ve içerik bakımından farklılık gösterir.²⁶⁶

Yerli damga mühürlerde ip takmak için kulp bulunuyordu. Asur'dan ithal edilen mühürler silindir şeklinde olup bunların yerli sanatçılar tarafından da yapılanları vardı.

²⁶³ Akurgal, *Anadolu Uygarlıkları*, 112-113.

²⁶⁴ Akurgal, *Anadolu Uygarlıkları*, 112-113.

²⁶⁵ Akurgal, *Anadolu Uygarlıkları*, 114.

²⁶⁶ Kınal, *Eski Anadolu Tarihi*, 197-198.

Damga mühürler tepesinde ip takılacak bir halka ve delik olup genellikle pişmiş topraktan, herhangi bir cins taştan yapılıyordu. Damga mührün genellikle sathına yonca yaprağı veya hayvan ayağı şekli veriliyordu.

Kültepe'de çıkan damga mühürler, hayvan resimleri ile tezyin ediliyordu. Silindir mühürlerin ön yüzlerinde dine ait tapınma sahneler veya mitolojik konular işleniyordu.

Hattuşaş Karumu'nda çıkan Eski Hitit Dönemi'ne ait damga mühürlerde ön yüzlerinde çift başlı kartal veya tavşana hücum eden kartal motiflerin yer alması Kültepe'deki mühür sanatına uygunluğunu gösteriyordu. Mühür üzerindeki çift başlı kartal motifi Büyük Hitit Devleti zamanında da çok sevilen ve zamanımıza kadar gelen Anadolu yerli sanatıdır.

Yeni Devlet zamanında Boğazköy Akropol'inde depoda toplu olarak bulunan Hitit kralları mühürleri ile değişik memleketlerden gelen vesika ve paketler üzerinde bulla ismi verilen damga baskılar bulundu.²⁶⁷

Güterbock, Büyük Hitit Devleti mühürlerini; Kral Mühürleri, Tabarna Mühürleri, yalnız çivi yazılı ve yalnız Hitit hiyeroglif lejantlı mühürler olmak üzere dört gruba ayırmıştır.

Hititler'de Büyük Kral Mühürleri üzerinde bazen tek olarak kralın ismi veya kraliçenin, bazen de hem kral hem de kraliçenin ismi beraber bulunarak yuvarlak şeklinde damga mühürler olup kenarları çivi yazılı, ortasında Hitit hiyeroglif bir lejant yer alıyordu.²⁶⁸

Tabarna Mühürleri, arazi bağış vesikaları üzerinde bulunmuş olup etrafında çivi yazısı, orta yerinde rozet, üçgen ve fiyong gibi basit hiyeroglif işaretler bulunuyordu. Krallık çağında yaşamış olan Hitit krallarından olan Huzziya ve Alluvanda'nın isimlerini taşıyan mühürler üzerinde "Büyük Kral Tabarna'nın Mührü" ibaresi bulunur. Hitit mühürlerinde resimli baskı sanatında Mezopotamya ve Hurri-Mitanni etkisi görülür.

Yazılıkaya kabartmalarına bakılırsa; kuş adam motifi, çift başlı kartal figürlerinde Mezapotamya etkisi görülürken, Hurri-Mitanni etkisi ise hayat ağacının iki tarafında bulunan heraldik hayvan tasvirleri ve çömelmiş demon işaretleri üzerinde görülür.²⁶⁹

2.18. HİTİT SERAMİĞİ

Anadolu'da çanak çömlekçilik Neolitik Dönemden itibaren varlığını göstermiş olup Hitit Dönemi'nde de madeni görünüm verilerek gelişme göstermiştir. Hitit Dönemi'nde Anadolu'da ortak bir seramik kültürü olmayıp bölgelere göre farklılık

²⁶⁷ Kinal, *Eski Anadolu Tarihi*, 197-198.

²⁶⁸ Kinal, *Eski Anadolu Tarihi*, 197-198.

²⁶⁹ Kinal, *Eski Anadolu Tarihi*, 199-200.

gösteriyordu. Hitit seramiği Anadolu'da daha çok orta bölümde görülmüş politik ve ticari alanda da kullanılmıştır. Hitit seramiği Orta Anadolu'da eski geleneği sürdürmüş genellikle tek renkli seramikler yapılmıştır.²⁷⁰

Koloni Çağı geleneğini devam ettiren Hititler zarif görülen gaga ağızlı testiler de yapmıştır. Dinsel törenlerde kullanılan çok amaçlı hayvan şekilli kaplar rhyton olarak adlandırılmıştır. Sanat değeri yüksek olan Bitik, Hüseyin Dede, İnandık ve İmikuşağı Vazoları üzerinde hayvan ve insan tasvirleri başarılı bir şekilde işlenmiştir.²⁷¹

Hititler Dönemi'nde Batı Anadolu'da Troya IV ve VII. tabakalarında Miken türü ithal ve taklit seramiklere "Gri Minyas" olarak isim verilmiş olup gri kil astar üzerine ince bir işçilik yapılmış ve sert açkılı olarak üretilmiştir. Troya'da dikkat çeken bir seramik özelliği olarak hayvan başlı kulplu seramikler vardı.²⁷²

Kendine özgü formları olan ve kahverengi boya astarlı seramikler Denizli Beycesultan I ve III. tabakalarında tespit edilmiş olup Geç Tunç Çağı'na tarihlenir.

Hitit Çağı'nın sonlarında görülmeye başlayan Miken kapları son yıllarda Konya Ovası'nda yapılan incelemelerde de tespit edilmiştir.²⁷³

2.19. HİTİTLERDE MİMARİ

Anadolu'da gelişmiş olan Hitit mimarlığı Mısır ve Mezopotamya'dan farklı olarak köklü bir geçmişe sahiptir. Kaya üzerine yapılan kral sarayların ihtişam ve gösterişi ile ün kazanmış ve en önemli özellikleri ise simetri plan olarak inşa edilmesiydi.

Hitit mimarisinde hiçbir zaman sütun kullanılmamış olup ağaç ya da taştan yapılmış direkler taşıyıcılık görevi yaparak sütun yerine kullanılmıştır. Hattuşa (Boğazköy)'de Hava/Fırtına tanrısı adına yapılan büyük tapınak, Arinna'nın Güneş tanrıçası için inşa edilmiştir.

Hititler'de savaşlar için inşa edilmiş askeri yapılar, binalar savunma amaçlı sur ve kule yapımı da görülür. Surlar yaklaşık olarak 6 km. uzunluğunda ve her 30,5 m. aralıklarla surların duvarlarında dikdörtgen şeklinde çıkıntı kuleler yapılmıştır. Ayrıca kent kapıları ve merdivenler de yer alıyordu.

Savunma amaçlı yapılmış olan bindirme kemerli tüneller yani poternler Hititler'e özgü bir sistemdi. Boğazköy'de 71 m. uzunluğundaki poternler kentin sur içi ile sur dışını birbirine bağlama görevi yapıyordu.²⁷⁴

²⁷⁰ Bahar, *Eskiçağ Uygarlıkları*, 272-273.

²⁷¹ Bahar, *Eskiçağ Uygarlıkları*, 272-273.

²⁷² Bahar, *Eskiçağ Uygarlıkları*, 272-273.

²⁷³ Bahar, *Eskiçağ Uygarlıkları*, 272-273.

²⁷⁴ Kaya, *İlkçağ Tarihi ve Uygarlığı*, 113.

Hititlerde; bu yapıları yapan ustalar çok zeki ve becerikliydiler. Yaptıkları tapınaklar, saraylar, kapılar ve diğer mimari yapılarındaki başarıları, namı Mısır'a kadar uzanmış firavunlar dahi bu ustalardan yardım istemişlerdir. Yaptıkları mimarileri sadece planındaki başarıları ile kalmamış aynı başarıyı yapının sağlamlığında ve muhteşemliğinde görsel açıdan da etkileyici kılmışlardır. Günümüze kadar gelen Hattuşa'nın zor arazisine karşın kenti özenli mimari yapılarla kurgulamışlar, ileri düzeyde yapı tekniklerine ve doğru malzeme seçme konusunda da bilgileri vardı. Hattuşa'daki tapınağa bakacak olursak 65*42 m. boyutunda, duvar kaide uzunlukları 5 m. bulmuş, ince işlenmiş ağırlıkları 20 tonu bulan kalker bloklardan oluşuyordu. Duvarlar taş kaideler üzerine inşa edilmiş, kerpiçten yapılmış ve tahta çerçevelerle desteklenmiştir. İnce bir duvar sıvası yapıldıktan sonra duvarlar çoğu zaman boyanıyordu. Duvar kalaslarını tutturmada kullanılmak için kaideyi oluşturan taş blokların her yerinde ahşap ya da tunç dübeller için delikler açılmıştı.²⁷⁵

Hititler kapı, kule ve sur yapımında da mimari açıdan gelişmiş olup bu yapılar dikdörtgen şeklinde değil poligon diye adlandırılan köşeli taşlarla inşa ediliyordu. Taşlar çok ince işlenerek şekillendirilip üst üstte ve iç içe geçirilerek harç kullanılmadan duvarlar inşa ediliyordu. Duvar yapıldıktan sonra dış yüzeyi tıraşlanarak düz bir görünüm sağlanıyordu.²⁷⁶

2.20. KAYSERİDE HİTİT İZLERİ

Anadolu tarih boyunca birçok medeniyete birçok kavme ev sahipliği yapmıştır. Anadolu'nun çeşitli bölgeleri coğrafi konumundan dolayı kervan yolları, göç yolları üzerinde olması nedeniyle bazı bölgeler ticari merkez haline gelmiştir. Anadolu'nun bu bölgelerinden birisi de Kaisareia-Mazaka'dır.

Hitit yollarının Orta Anadolu'daki en önemlileri Kayseri'den geçmektedir. Kayseri'den geçen yollar üzerinde bulunan çeşitli şehirler, bina harabeleri, kaleler, höyükler, yazılı ve tasvirli kaya anıtlar bulunmuştur. Hititler tarafından Kayseri ve çevresinde çok sık kullanılan yollar vardır. Boğazköy-Malatya yolu, Kızılırmak-Çokgöz köprüsünü geçerek Erkilet üzerinden Kayseri'ye varır. Kayseri-İncesu-Yeşilhisar ve Niğde'nin güneyinden uzanan yoldur. Hisarcık-Develi-Fraktin üzerinden Suriye kapılarına ulaşır.²⁷⁷

Develi yakınlarındaki dört kaya anıtı Fraktin-İmamkulu-Taşçı-Gezbeli kaya anıtları Hitit Dönemi'ne aittir. Hisarcık'ta bulunan kaya anıtı üzerinde hiyeroglif kitabe bulunmuştur. Bunlar haricinde Kayseri-Sivas yolu üzerinde Karakuyu, Kululu, Çiftlik, Dövlek gibi yerlerde bulunan hiyeroglif kitabe bunlardan bazı-

²⁷⁵ Birgit Brandau ve Hartmut Schickert, *Hititler Bilinmeyen Bir Dünya İmparatorluğu*, çev. Nazife Mertoğlu (Ankara: Arkadaş Yayınları, 2018), 173-174.

²⁷⁶ Brandau ve Schickert, *Hititler Bilinmeyen Bir Dünya İmparatorluğu*, 173-174.

²⁷⁷ Tefvik Elkovan, *Kayseri'de Hitit Kaya Anıtları* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1997), 45.

larıdır. Niğde yakınlarındaki Göllüdağ'da bulunan aslan heykeli Hitit etkilerini göstermektedir.²⁷⁸

Asur Ticaret Koloni Çağı'nda yapılan filolojik, antropolojik ve arkeolojik araştırmalar Hititler'in Orta Anadolu bölgelerine geldiği bilinmektedir. Koloni Çağı'nda Hititler'le birlikte Kaniş'te Protohattiler, Luwiler ve Hurriler'den meydana gelen karışık bir toplum yaşamaktaydı. Kaniş'teki arkeolojik kazılar ile ortaya çıkan diğer Hitit şehirlerindeki benzer buluntular ve yerleşim kalıntıları Eski Hitit Çağı buluntuları ile benzerlik göstermektedir.²⁷⁹

1940'lı ve 1950'li yıllarda Landsberger'e göre Anadolu'nun yerli halkı sayılan Koloni Çağı'nda Hattiler'den, Proto Luwiler'den oluşuyordu ve bu dönemde Hitit izlerine rastlamak mümkündür. Kültepe metinlerinde geçen bazı kelimelerin Hitit kökenli olması ve kelimelere gelen eklerin Hitit yazı dilinde olması bu coğrafyada Hititler'in varlığını göstermektedir. Hitit metinlerinde geçen -ala, -ili ve -ula, ve -uli eklerinin incelenmesiyle ve bu eklerin Hattice -al, -il, ve -ul eklerine Hititçe thema vokali, -a, -i, ve -u'nun eklenmesi suretiyle bu eklerin Hititçeleştirildiğini, Sedat Alp 1949 yılında yaptığı çalışma ile tespit etmiştir. Sedat Alp, Kültepe metinlerinde geçen kişi adı Siwasmi'nin kesinlikle Hititçe olduğu ve bu adın Boğazköy'de bulunan Anitta yazıtında Neşa kentinin tanrısı olarak kaydedilen Siusmi (diğer şekilleri Siusummi, Siunasummi) ile aynı olduğunu belirtmiştir.²⁸⁰

2.21. HİTİTLER ZAMANINDA KAYSERİNİN ÖNEMİ

Antikçağ'larda günümüze kadar Anadolu; gerek coğrafi konumu, iklimi, gerekse verimli toprakları nedeniyle tarih boyunca birçok uygarlığa ev sahipliği yapmıştır. Kayseri Kültepe-Kaniş, Anadolu'nun merkezi konumda bulunması, stratejik konuma hakim olması nedeniyle göç hareketlerini üzerine çekmiştir. Bu unsurları göz önüne alarak o zamanın şartlarına göre önemli kılan faktör, Kaniş'in iç ve dış ticaret ağının merkezi olmasıdır. Antikçağ'da Kayseri'nin ticaret merkezi haline gelmesi yerli halkla beraber kültürel etkileşimi de arttırmıştır.

Ticaret faaliyetleri sonucunda Mezopotamya'dan gelen tüccarlar yoluyla Anadolu yazı ile tanışmıştır. Kayseri Kültepe Anadolu tarihinin kilit noktası olması ve kazılarda ortaya çıkan eski yazılı belgeler Anadolu tarihine ışık tutmuştur. Erciyes'in eteklerinde kurulan bu şehir Kültepe Kaniş'te Anadolu tarihinin başladığı yer olmuştur. Kayseri'nin düz bir ova üzerinde kurulması halkın tarım ve ticaret yapmasına avantaj sağlamıştır. Şehir konum olarak stratejik özelliğe sahip olması yönüyle maden ve kumaş ticareti sayesinde ciddi bir ekonomi gelişme sağlamıştır. Mezopotamya'dan gelen Asurlu tüccarlar; Anadolu halkına ticaret

²⁷⁸ Elkovan, *Kayseri'de Hitit Kaya Anıtları*, 45.

²⁷⁹ Baydur, *Kültepe (Kanes) ve Kayseri Tarihi Üzerine Araştırmalar*, 140.

²⁸⁰ Sedat Alp, "Asur Ticaret Kolonileri Çağında Kanes/Nesada Hititlerin Varlığı ve Yoğunluğu" *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri*, Cilt 3, Sayı 1, Eylül 1997, 5-6.

amaçlı getirdikleri malları Kültepe- Kaniş'te alım satım işlemini yaparlardı. Bu ticaret ağı nedeniyle Kültepe-Kaniş siyasi tarihin canlanmasına ve dini açıdan merkezi bir konuma gelmiştir.²⁸¹

Hititler, kendilerini ne kadar Hattuşa merkezli devlet geçmişine dayandırsalar da kendi kökenlerinin Neşa ve Kuşşara'ya dayandığını kabul edilir. Hititler, Hint-Avrupa dil özellikleri taşıması nedeniyle Kaneşa/Kaniş ismini Neşa şeklinde ifade etmişlerdir. Hititler kendilerini Neşalı olarak adlandırmışlar ve kullandıkları dile de Neşaca demişlerdir. Böylelikle Hititler tarihe Neşa dilini konuşan ve kendilerini Neşalı olarak adlandıran bir ulus olarak geçmiştir.

Hititler zamanında Anadolu; Mezopotamya, Kayseri ve Çukurova arasındaki kervan yolunun aktif kullanılması, Hitit Krallık'larına, diğer beyliklere-devletlere komşuluk yapması ve Mezopotamya'dan gelen ticaret ağının oluşması ile iktidarın ve ticaret ağının merkezi haline getirmiştir. Ticaret ile beraber kültürel etkileşimde artmış özellikle Anadolu-Mezopotamya ilişkileri Eski Hitit, Hitit İmparatorluk Çağı kültür ve medeniyetin temellerinde Asur üslubu görülmüştür.²⁸²

²⁸¹ Muhammet Fazıl Himmetoğlu, "Kaniş'ten Mazaka'ya Antikçağ'da Kayseri Siyasi Tarihi", *Avrasya Uluslararası Araştırma Dergisi*, 13 Mayıs 2018.

²⁸² Himmetoğlu, "Kaniş'ten Mazaka'ya Antikçağ'da Kayseri Siyasi Tarihi"

3. BÖLÜM

KAYSERİ ARKEOLOJİ MÜZESİ VE KAYSERİ KALESİ

3.1. KAYSERİDE MÜZECİLİK

Kayseri tarihi, geçmişi ile farklı medeniyetlere beşiklik etmesi ve Anadolu'nun kavşak noktasında yer alması ile ön plana çıkar. Antik medeniyetlere ev sahipliği yapan Kayseri birçok tarihi de bünyesinde barındırır. Kayseri müzecilik tarihi konusunda çok geri tarihe gitmeye gerek yoktur. Kayseri'de ilk müzenin 1914 yılında açıldığı bilinmektedir fakat bu müzenin nerede olduğuna dair araştırmalar sürmektedir. Kayseri'de 1914 yılında açılan ilk müzenin etnografya müzesi olduğu tahmin edilmektedir. Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu duruma bağlı olarak şehrin, eski bir tarihe sahip olmasına rağmen müzecilik Kayseri'de geç başlamıştır. Kayseri'de müzecilik bireysel çabalar sonucunda ilk müze kuruluşu Kayseri Lisesi'nin iç avlusunda olmuştur. Türklerin gelişi ile Kayseri'nin kalabalık geçmişi ayrı bir zenginlik kazanmıştır. Türkler Kayseri'ye gelip yerleştikten sonra camiler, hamamlar, şehir dışlarına ve yakınlarına konaklama hizmeti vermek üzere hanlar, şehir merkezinde kapalı ve açık çarşılar, medrese ve şifahaneler yaparak Kayseri'yi yeni yapılarla zenginleştirmişlerdir. Kayseri'de yer alan Hoca Hasan Medresesi (1141) Anadolu'nun ilk medresesidir. Bu medreseye ait kitabe bugün Kayseri Arkeoloji Müzesi'nde bulunmaktadır.²⁸³

Bugün Erkilet havalisindeki Hızır İlyas Köşkü o dönemde adı geçen şifahanenin şubesi 1206 tarihli ilk tıp fakültesi özelliğine sahip olan Gevher Nesibe Şifahanesi de Kayseri'de bulunmaktadır.²⁸⁴ Gevher Nesibe Medresesi ve Şifahanesi 2014 yılından beri, Kayseri Büyükşehir Belediyesi'ne ait "Selçuklu Müzesi" olarak hizmet vermektedir.²⁸⁵ Milli Mücadele Dönemi'nde Anadolu'daki halkın milli duygularını uyandırmak için yola düşen Mustafa Kemal Paşa, Kayseri'ye geldiğinde konaklamak amacıyla kaldığı yer bugün Atatürk Evi Müzesi olarak yer almaktadır. Etnografya Müzesi olan Güpgüpoğlu Konağı şehir merkezinde Atatürk Evi karşısında yer alır. Kayseri Beştepeler Parkı içerisinde yer alan Kayseri Evi "Eski Kayseri Oturmalarını" temsil eden bir donanımla inşa edilmiş olup klasik tarzda bir Anadolu Konağı özelliği taşımaktadır. Bu ev bir müze halini almış ve Kayseri şehri bir müzeye daha sahip olmuştur.²⁸⁶

²⁸³ Muhammed Fazıl Himmetoğlu, "Kayseri Arkeoloji Müzesinin Kuruluş ve Gelişimi" (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2008), 17-18.

²⁸⁴ Himmetoğlu, "Kayseri Arkeoloji Müzesinin Kuruluş ve Gelişimi", 17-18.

²⁸⁵ *Selçuklu Uygarlığı Müzesi Kataloğu Cilt I* (Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2016), xii.

²⁸⁶ Himmetoğlu, "Kayseri Arkeoloji Müzesinin Kuruluş ve Gelişimi", 18.

3.1.1. KAYSERİ ARKEOLOJİ MÜZESİNİN KURULUŞU VE TARİHİ GELİŞİMİ

Kayseri, tarih öncesi ve sonrasında büyük ve önemli gelişmelere sahne olmuştur. Kayseri'nin tarihi süreç içindeki kavimlere, devletlere ve farklı dilden milletlere ev sahipliği yapması Kayseri'nin müzecilik tarihi geçmişinin eskilere dayanmasına neden olmuştur. Vilayetlere gönderilen bir genelge ile Osman Hamdi Bey, taşınabilir eski eserlerden en önemlilerinin İstanbul'a gönderilmesi, diğerlerinin korumaya elverişli okullarda toplanmasını istemiştir. Bunun üzerine, Kayseri çevresinden toplanan pek çok eser Kayseri Lisesi'nin bir odasına toplanarak koruma altına alınmıştır. Bu eserlerin toplanmasında ve koruma altına alınıp günümüze kadar ulaşmasında gazeteci yazar Ahmet Nazif Efendi'nin çok emeği olmuştur.²⁸⁷

Milli Eğitim Bakanı Esat Bey, 1928 yılında Kayseri'ye yaptığı bir ziyaret sırasında Kayseri Lisesi'ndeki bu eserleri görünce Kayseri Valisi Fuat Bey ile bir müze kurulması konusunu görüşür. Müze için zamanın en uygun yerinin Hunat Hatun Medresesi olduğunu düşünen Kayseri Valisi Fuat Bey buranın onarımını yaptırır. Daha sonra Kayseri Lisesi'nden Hunat Hatun Medresesi'ne taşınan eserler düzenlenerek, İl Daimi Encümeni'nin kararıyla 1 Mart 1930 tarihinde Hunat Medresesi'ne taşınır. Resmen müze olarak kullanılmaya başlanır ve müdürlüğüne de Nuh Mehmet (Turancı) atanır. Eserlerin kronolojik ve bilimsel tasnifini 1936 yılında Alışar Höyük Kazı Başkanı H. H. Von der Osten tarafından yapılır. Hunat Hatun Medresesi 1937 yılına kadar "Depo Müze" olarak faaliyette bulunmuştur. Halkın ziyaretine 1938 yılında 5 kuruş giriş ücreti karşılığında açılmıştır. Kayseri'nin 21 km. kuzeydoğusunda bulunan Kültepe Kaniş-Karum'da 1948 yılında Prof. Dr. Tahsin Özgüç tarafından sistemli kazıların başlatılması ile açığa çıkarılan eserlerle beraber, çevreden satın alınan ve bağışlanan eserlerin sayısı gün geçtikçe artmıştır. Hunat Hatun Medresesi'ndeki müze, teşhir ve depolarında yer temininde güçlükler çıkmıştır. Bunun üzerine 1965 yılında Melikgazi ilçesi Gültepe Mahallesi, Kışla Caddesi'nde yeni bir müze binası inşasına başlanmıştır. Müze inşaatının bitmesi üzerine eski müzedeki eserler teşhir ve tanzimi yapıldıktan sonra 26 Haziran 1969 tarihinde eserler taşınarak ziyarete açılmıştır. Melikgazi ilçesi Gültepe Mahallesi, Kışla Caddesi'nde 2018 yılına kadar hizmet vermiştir.²⁸⁸

3.1.2. KAYSERİ ARKEOLOJİ MÜZESİNİN YENİDEN KURULMASI-TAŞINMASI

Geçen uzun zamandan sonra müzenin ihtiyaçlara cevap vermemeye başlamıştır. Bunun üzerine Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Kayseri Büyükşehir Belediye Başkanlığı arasında imzalanan 30.04.2012 tarihli protokol ile Kayseri İç Kale'de yeni bir müze yapımına karar verilir. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca onaylanan projenin yapımına 2013 yılında Kayseri Büyükşehir Belediyesi tarafından başlandı.

²⁸⁷ Hasan Elmaağaç, "Geçmişten Bugüne Kayseri Arkeoloji Müzesi" *Şehir Kültür Sanat Dergisi*, 15 Ekim 2019.

²⁸⁸ Elmaağaç, "Geçmişten Bugüne Kayseri Arkeoloji Müzesi" 19.

2019 yılı Mayıs ayında eksiklikleri tamamlanarak Kültür ve Turizm Bakanlığı'na teslim edildi. 2019 yılının Mayıs ayında taşınma işlemine Kayseri Büyükşehir Belediye Başkanlığı'nın temin ettiği işçi ve araçlarla başlanarak eserlerin yeni müzeye taşıma ve teşhir tanzim işlemleri Eylül ayında bitirildi.²⁸⁹

Kale içinde bulunan Kayseri kültür ve sanat merkezi olarak (kafeteryalar, sanatçılar sokağı vs.) Büyükşehir Belediyesi'nce kullanılmaktadır. Bodrum katı ve asma katı ise Kültür ve Turizm Bakanlığı'na tahsis edilerek müze alanı olarak düzenlenmiştir. Kayseri Büyükşehir Belediyesi ve Kültür ve Turizm Bakanlığı ile yapılan protokol gereğince müzenin, inşası ve teşhir-tanzimi Kültür ve Turizm Bakanlığı kontrolünde Büyükşehir Belediyesi'nce finanse edilmiştir.²⁹⁰

Kayseri Arkeoloji Müzesi kale içinde 5500 metrekare alanı kaplamaktadır. Müzenin asma katında idari bürolar yer almaktadır. Müze konferans salonu, çocuk eğitim alanı, laboratuvar, ihtisas kütüphanesi, DÖSİM satış mağazası, depolar, geçici sergi salonu, 8 bölümde eser sergi salonu ve girişte büyük taş lahitlerin sergilendiği açık teşhir alanı yer almaktadır.²⁹¹

Müzedeki eserlerin sergilendiği yere ulaşabilmek için zeminden merdivenlerle inilip ortada bulunan avlu kısmındaki açık teşhir alanından müze sokağından geçilerek ulaşılmaktadır. Müze sokağı olarak ayrılan bölümde; Kayseri çevresinden çıkarılarak müzeye getirilmiş olan Hellenistik, Roma ve Bizans dönemlerine ait mil taşları, mermer lahitler, sütunlar, sütun başlıkları, pişmiş topraktan yapılmış büyük erzak küpleri, steller ile Geç Hitit Çağı'na tarihlendirilen eserler sergilenmektedir.²⁹²

Müze teşhir salonlarında eserler, Kalkolitik Çağ'dan (M.Ö. 5500-3000) başlayıp Osmanlı Dönemine (1299-1923) kadar kronolojik bir sıra hâlinde sergilenmektedir.²⁹³

²⁸⁹ Elmaağaç, "Geçmişten Bugüne Kayseri Arkeoloji Müzesi" 19.

²⁹⁰ Elmaağaç, "Geçmişten Bugüne Kayseri Arkeoloji Müzesi" 19.

²⁹¹ Elmaağaç, "Geçmişten Bugüne Kayseri Arkeoloji Müzesi" 19.

²⁹² Elmaağaç, "Geçmişten Bugüne Kayseri Arkeoloji Müzesi" 20.

²⁹³ Elmaağaç, "Geçmişten Bugüne Kayseri Arkeoloji Müzesi" 20.

3.2. KAYSERİ ARKEOLOJİ MÜZESİ FOTOĞRAFLARI

3.2.1. GİRİŞ KISMI FOTOĞRAFLARI

Fotoğraf 3.1: Müzesinin Dış Görünüşü

Kaynak: 26 Mart 2021 Tarihi'nde yazar tarafından çekilmiştir.

Fotoğraf 3.2: Müzenin Dış Giriş Kapısı

Kaynak: 26 Mart 2021 Tarihi'nde yazar tarafından çekilmiştir.

3.2.2. MÜZENİN İÇ KISMI BÖLÜMLERİ FOTOĞRAFLARI:

Fotoğraf 3.3: Müzenin İ Giriş Kısmı

Kaynak: 26 Mart 2021 Tarihi'nde yazar tarafından çekilmiştir.

Fotoğraf 3.4: Müzede Kalkolitik Döneme Ait Eserlerin Sergilendiği Kısım

Kaynak: 26 Mart 2021 Tarihi'nde yazar tarafından çekilmiştir.

Fotoğraf 3.5: Müzede Kalkolitik Döneme Ait Eserlerin Sergilendiği Kısım

100

Kaynak: 26 Mart 2021 Tarihi'nde yazar tarafından çekilmiştir.

Fotoğraf 3.6: Müzede Erken Tunç Dönemine Ait Eserlerin Sergilendiği Kısım

Kaynak: 26 Mart 2021 Tarihi'nde yazar tarafından çekilmiştir.

Fotoğraf 3.7: Müzede Erken Tunç Dönemine Ait Eserlerin Sergilendiğı Kısım

Kaynak: 26 Mart 2021 Tarihi'nde yazar tarafından çekilmiştir.

Fotoğraf 3.8: Müzede Asur Ticaret Kolonileri Döneme Ait Eserlerin Sergilendiğı Kısım

Kaynak: 26 Mart 2021 Tarihi'nde yazar tarafından çekilmiştir.

Fotoğraf 3.9: Müzede Asur Ticaret Kolonileri Döneme Ait Eserlerin Sergilendiği Kısım

Kaynak: 26 Mart 2021 Tarihi'nde yazar tarafından çekilmiştir.

Fotoğraf 3.10: Müzede Asur Ticaret Kolonileri Döneme Ait Eserlerin Sergilendiği Kısım

Kaynak: 26 Mart 2021 Tarihi'nde yazar tarafından çekilmiştir.

Fotoğraf 3.11: Müzede Hitit Dönemine Ait Eserlerin Sergilendiğı Kısım

Kaynak: 26 Mart 2021 Tarihi'nde yazar tarafından çekilmiştir.

Fotoğraf 3.12: Müzede Hitit Dönemine Ait Eserlerin Sergilendiğı Kısım

Kaynak: 26 Mart 2021 Tarihi'nde yazar tarafından çekilmiştir.

Fotoğraf 3.13: Müzede Geç Hitit Dönemine Ait Eserlerin Sergilendiği Kısım

Kaynak: 26 Mart 2021 Tarihi'nde yazar tarafından çekilmiştir.

Fotoğraf 3.14: Müzede Geç Hitit Dönemine Ait Eserlerin Sergilendiği Kısım

Kaynak: 26 Mart 2021 Tarihi'nde yazar tarafından çekilmiştir.

Fotoğraf 3.15: Müzede Tabal Krallığı Dönemine Ait Eserlerin Sergilendiği Kısım

Kaynak: 26 Mart 2021 Tarihi'nde yazar tarafından çekilmiştir.

Fotoğraf 3.16: Müzede Arkaik Döneme Ait Eserlerin Sergilendiği Kısım

Kaynak: 26 Mart 2021 Tarihi'nde yazar tarafından çekilmiştir.

Fotoğraf 3.17: Müzede Arkaik Döneme Ait Eserlerin Sergilendiği Kısım

Kaynak: 26 Mart 2021 Tarihi'nde yazar tarafından çekilmiştir.

Fotoğraf 3.18: Müzede Hellenistik Döneme Ait Eserlerin Sergilendiği Kısım

Kaynak: 26 Mart 2021 Tarihi'nde yazar tarafından çekilmiştir.

Fotoğraf 3.19: Müzede Hellenistik Döneme Ait Eserlerin Sergilendiği Kısım

Kaynak: 26 Mart 2021 Tarihi'nde yazar tarafından çekilmiştir.

Fotoğraf 3.20: Müzede Roma Dönemine Ait Eserlerin Sergilendiği Kısım

Kaynak: 26 Mart 2021 Tarihi'nde yazar tarafından çekilmiştir.

Fotoğraf 3.21: Müzede Roma Dönemine Ait Eserlerin Sergilendiği Kısım

Kaynak: 26 Mart 2021 Tarihi'nde yazar tarafından çekilmiştir.

Fotoğraf 3.22: Müzede Roma Dönemine Ait Eserlerin Sergilendiği Kısım

Kaynak: 26 Mart 2021 Tarihi'nde yazar tarafından çekilmiştir.

Fotoğraf 3.23: Müzede Doğu Roma Dönemine Ait Eserlerin Sergilendiğı Kısım

Kaynak: 26 Mart 2021 Tarihi'nde yazar tarafından çekilmiştir.

Fotoğraf 3.24: Müzede Doğu Roma Dönemine Ait Eserlerin Sergilendiğı Kısım

Kaynak: 26 Mart 2021 Tarihi'nde yazar tarafından çekilmiştir.

Fotoğraf 3.25: Müzede Herakles Lahdinin Sergilendiği Kısım

Kaynak: 26 Mart 2021 Tarihi'nde yazar tarafından çekilmiştir.

Fotoğraf 3.26: Müzede Herakles Lahdinin Sergilendiği Kısım

Kaynak: 26 Mart 2021 Tarihi'nde yazar tarafından çekilmiştir.

Fotoğraf 3.27: Müzede Selçuklu Dönemine Ait Eserlerin Sergilendiği Kısım

Kaynak: 26 Mart 2021 Tarihi'nde yazar tarafından çekilmiştir.

Fotoğraf 3.28: Müzede Selçuklu Dönemine Ait Eserlerin Sergilendiği Kısım

Kaynak: 26 Mart 2021 Tarihi'nde yazar tarafından çekilmiştir.

Fotoğraf 3.29: Müzede Osmanlı Dönemine Ait Eserlerin Sergilendiği Kısım

Kaynak: 26 Mart 2021 Tarihi'nde yazar tarafından çekilmiştir.

Fotoğraf 3.30: Müzede Osmanlı Dönemine Ait Eserlerin Sergilendiği Kısım

Kaynak: 26 Mart 2021 Tarihi'nde yazar tarafından çekilmiştir.

Fotoğraf 3.31: Müzede Osmanlı Dönemine Ait Eserlerin Sergilendiği Kısım

Kaynak: 26 Mart 2021 Tarihi'nde yazar tarafından çekilmiştir.

3.3. KAYSERİ KALESİ TARİHİ

Kayseri coğrafi ve stratejik konumu nedeni ile büyük akınlara ve işgallere maruz kalmıştır. Buna bağlı olarak da çeşitli kavimler, topluluklar ve devletler şehrin savunulması için Kayseri Kalesi'ni inşaa ettiler. İhtişamlı ve heybetli görünüşü ile şehir merkezinde bulunan Kayseri Kalesi tarihi ve turistik mekanlardan biridir.

Kale çeşitli kısımlardan oluşmaktadır. İç Kale, Dış Kale, Güney Kapısı, Doğu Kapısı, Kale Burçları ve Kalei Camii Şerifi bulunmaktadır.²⁹⁴

3.3.1. İÇ KALE

Tarih boyunca Kayseri'ye gelen Strabon, Prokopios, Evliya Çelebi, Polonyalı Simeon, Charles Texier ve Albert Gabriel gibi gezgin ve tarihçilerin hepsi Kayseri Kalesi'nden bahsetmiştir. İç Kale düz bir ovanın içinde yer almış olup uzun kısımları doğu-batı yönünde uzanmaktadır. İç Kale, bugün dış şehir surlarından tamamen ayrılarak onarım sırasında eklenen duvarları ile çevresine kapalı bir duruma getirilmiştir.

Roma imparatoru III. Gordianus Dönemi'nde (M.S. 238-244) imparatorun dördüncü kez tahtta çıkış tarihi olan 242'de Kayseri'de yeni yapılmış olan sur-

²⁹⁴ "Kayseri Kalesi", (08.06.2021), tr.wikipedia.org/wiki/Kayseri_Kalesi

ların hatırına kendisi ve eşi Trankulliana adına sikke bastırıldığı bilinmektedir. Bu sikkelerde geçen “Entix” ve “Entixion” kelimeleri sur anlamına gelmektedir.

İç Kale'nin 6. yy.'da yaşamış imparator Justinianus Dönemi'nde inşaa edildiği düşünülmektedir. Bu kanıya ise 6. yy. da yaşamış olan Bizanslı tarihçi Prokopios, Kayseri'nin kuruluşunda yapılmış olan surların birbirine uzak tepeleri, bahçeleri ve otlakları çevirdiği ve Bizans imparatoru Justinianus, şehri koruyabilmek için eskiye göre daha dar alan kaplayan surlar yaptırdığı bilinmektedir. Bu bilgilere delil olarak Dış Surlar'da yapılan burçlarla İç Kale burçlarının aynı form ve teknikte yapılmış olmasıdır. Kalenin geçirdiği değişiklikleri kale kitabeleri ve tapu tahrir defterlerinden öğrenmekteyiz.

Danışmentliler zamanında 1072'de meydana gelen depremde yıkılan sur duvarları ve burçlara bu dönemde tadilat yapılmıştır. Kale bugünkü görünümüne büyük ölçüde Anadolu Selçuklu sultanı I. Alaaddin Keykubat Dönemi'nde İç Kale surlarının Moğol tehlikesine karşı tekrar inşası yapılarak ulaşımıştır.

Kale, Osmanlılar Dönemi'nde Fatih Sultan Mehmet'in hakimiyetini tanıyan Karamanoğlu Pir Ahmet Bey'in kaleyi tamir ettirdiğine dair bilgilere Güney Kapısı üzerindeki iki satırlık Farsça yazıttan öğrenmekteyiz.

Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan, Kayseri'yi işgal etmek istemesi üzerine Kayseri halkı kaleye çekilerek şehri savunmuş, şehri müdafa etmişlerdir. Bu savunma, Fatih Sultan Mehmet'i mutlu etmiş ödül olarak Kayseri halkını vergiden muaf tutup Kayseri Kalesi'ni onartmıştır.

İç Kale, 1520 tarihli tapu tahrir defterinde Mescidi Ahmedek olarak geçen cami Fatih Sultan Mehmet Dönemi'nde yapılmıştır.²⁹⁵ 1552 yılında kalenin bazı surları yıkılıp tahrip olmuş Kadı ve Sancak Bey'in girişimleri ile 1553 de tahrip olan kısımlar tekrar yapılmıştır. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde kale ile alakalı 17.yy dan itibaren İç Kale'ye mahalleler kurulmaya başlanmıştır. İç Kale, Osmanlı Devleti Dönemi'nin sonlarında hapisane olarak da kullanılmıştır. Günümüzde İç Kale, orijinal iki kapısı olan biri Hunat Camii tarafı “Fatih” ya da “Dizdar Kapısı” diğeri ise Kazancılar Çarşısı tarafında Aslanlı Kapı'dır. İç Kale Erken Cumhuriyet Dönemi'nde de yerleşim alanı olarak devam etmiştir. 1930'lu yıllara kadar yerleşim yeri olarak kullanılan Kale İçi, 20. yy. ortalarında kale içindeki sivil mimari yıkılarak yerine pazar yerleşimleri yapılmıştır.

2008 yılında Kale İçi'nin yeniden planlandırılması amacıyla Kayseri Büyükşehir Belediyesi ve Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın ortak çalışması ile İç Kale, anıt müze olarak kabul edilmiş gerekli inşaat, tadilat ve onarım işlemi tamamlanarak 2019 yılında halkın ziyaretine açılmıştır.²⁹⁶

²⁹⁵ Gürcan Senem, “Kayseri'nin Gözü ve Kalbi İç Kale” *Şehir Kültür Sanat Dergisi*, 15 Ekim 2019

²⁹⁶ Senem, “Kayseri'nin Gözü ve Kalbi İç Kale” 16

İç Kale'nin bir parçası olan Doğu Kapısı, güneydoğu kısmında yer alır. Bu kısma Türkler zamanında küçük mimari eklemeler yapılarak gösterişli bir şekilde dış şehre bağlanmıştır. Plana göre on ile on bir numaralı burçlar arasında iki sıralı beden duvarına açılmış iki girişi vardır. Bu yapı tamamen Türk mimari özelliği taşımaktadır.²⁹⁷

İç Kale'nin giriş kapılarından birisi olan Güney Kapısı üstünde Farsça yazılmış iki satır kitabe bulunur. Kapının önünde dışarıdan gelecek saldırıyı önlemek için mazgal bulunur. Kapının mimari ve yapı şeklinin Türk özelliği taşıdığı görünür.²⁹⁸

3.3.2. DIŞ KALE

Kayseri Kalesi'nin bir bölümü olan Dış Kale, dış şehir ve burçları meydana getirdiği geniş koruma çevresi ile inşaa edilmiştir. Ancak günümüzden Dış Kale ve şehir surlarından Yoğunburç, birkaç yerde kalan kalıntıları dışında tahrip olmuştur. Dış Kale, savunma amaçlı olup tonoz ve kemerlerle yüksek duvarlarla inşaa edilmiştir. Dış Kale surları Roma ve Bizans Dönemi'nde yapılmış olup I. İzzettin Keykavus ve I. Alaaddin Keykubat zamanında da tamir edildiğini Yoğunburç üzerinde bulunan kitabeden öğrenmekteyiz.

Kayseri Kalesi, dış surlardan dışarıya açılan 5 kapı bulunmaktadır. Boyacı Kapısı; kalenin kuzeybatısındaki kapıya, Kiçi Kapı; güneyindeki kapıya, Sivas Kapısı; güneydoğusundaki kapıya, Demir Kapı; Kapalı Çarşı önündeki kuzeye açılan kapıya, Yeni Kapı ise kuzeydoğuya açılan kapıdır. Bu kapılardan Yeni Kapı, II. Selim zamanında tadilat görmüştür.²⁹⁹

3.3.3. KALE BURÇLARI

Kale burçları ile ilgili bazı kaynaklara göre on sekiz veya on dokuz tane olduğu bilinmektedir. Kale burçlarının amacı savunma amaçlı yapılmış olup savunma etkisini arttırmada yardımcı oluyordu. Burçlar dikdörtgen olup İç Kale ve kenar duvarlara inşaa edilmiştir. Burçlar 3 m. genişliğinde duvarlara yaslanarak inşaa edilmiş olup burçların altından devriye yolu geçmektedir.³⁰⁰

3.3.4. GÜNÜMÜZDE KAYSERİ KALESİ İÇİNDEKİ MEKANLAR

İç Kale; ihtişamlı görünüşü, heybetli duruşu ve tarihi anıtsal yapısı ile içinde Kayseri Arkeoloji Müzesi, Sanatçılar Sokağı, Seyir Terasları, Kafeterya, Konferans Salonu, İhtisas Kütüphanesi ve İç Kale'nin kuzeybatı köşesinde Fatih Sultan Mehmet Dönemi'nde yapılan tek kubbeli yapısı ile Ahmedek Mesciti yer almak-

²⁹⁷ "Kayseri Kalesi", (08.06.2021), tr.wikipedia.org/wiki/Kayseri_Kalesi

²⁹⁸ "Kayseri Kalesi"

²⁹⁹ "Kayseri Kalesi", (09.06.2021), kayseri.gov.tr/kayseri_kalesi

³⁰⁰ "Kayseri Kalesi", (08.06.2021), tr.wikipedia.org/wiki/Kayseri_Kalesi

tadır. İnsanların bir araya gelip güzel zaman geçirebilecekleri şehrin merkezinde tarihi dokusu ile çeşitli dönemleri hatırlatacağı tarihi bir mekandır.³⁰¹

Fotoğraf 3.32: Günümüzde Kayseri Kalesi Genel Görünüşü³⁰²

Kaynak: www.dha.com.tr/yurt/kayseri-kalesi

Fotoğraf 3.33: Günümüzde Kayseri Kalesi Genel Görünüşü

Kaynak: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Fotoğraf Arşivi'nden Alınmıştır.

³⁰¹ Senem, "Kayseri'nin Gözü ve Kalbi İç Kale" 17.

³⁰² www.dha.com.tr/yurt/kayseri-kalesi

Fotoğraf 3.34: Günümüzde Kayseri Kalesi Havadan Genel Görünüşü

Kaynak: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Fotoğraf Arşivi'nden Alınmıştır.

Fotoğraf 3.35: Günümüzde Kayseri Kalesi Havadan Genel Görünüşü

Kaynak: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Fotoğraf Arşivi'nden Alınmıştır.

4. BÖLÜM
KATALOG
KAYSERİ ARKEOLOJİ MÜZESİNDE BULUNAN
HİTİT DÖNEMİNE AİT ESERLER

4.1. HALKA GÖVDELİ KAPLAR

Müze Envanter No: 91/285

Katalog No: 1

Eserin Adı ve Maddesi: Halka Gövdeli Kap Pişmiş Topraktan

Müze Geliş Tarihi: 1991

Dönemi: Hitit

Bulunduğu Yer: Kültepe I. Kat Ölçüsü: Yüksek: 17.6 cm Gen: 2.5 cm

Müze Geliş Şekli: Kültepe Kazı

Eserin Tanımı: Halka gövdeli kap; Kültepe'de kazılar sonucunda tespit edilerek 1991 yılında müzeye teslim edilmiştir. Kapın boyutu; yüksekliği 17.6 cm, genişliği ise 2.5 cm'dir. Kap hamuru, kızıl krem astarlı ve mika katkılı olarak pişmiş topraktan yapılmıştır. Yüzeyi ince kırmızı şeritlerle kafes taralıdır. Ağız kısmı basit şekilde yapılmış olup oval şeklindedir. Ağız kısmı omuza tek kulp ile bağlanmıştır. Kısa boyunlu ve halka gövdelidir. Deforme olan kısmı alçı ile restore edilmiştir. (Fotoğraf: 4.1-2) Kol biçimli kaplar olan; boru şeklinde silindirik uzun gövdeli, halka dipli seramikler kült törenlerinde, içki adaklarında ve libasyon amaçlı kullanılmıştır. Orta Anadolu'ya ithal olarak geldiği düşünülen seramikten yapılmış şişeler; hoş kokulu sıvıları ve değerli yağları taşıma amaçlı kullanıldı.³⁰³ Gövdesi halka biçimli, içi boş boru şeklindeki boyunlu kaplar ise hazneleri küçük olmasına rağmen dini törenlerde değerli ve kutsal sıvıları taşımada kullanılmıştır.³⁰⁴

Fotoğraf 4.1-2: Halka Gövdeli Kap (Dikey ve Yatay Görünüş)

Kaynak: 26 Mayıs 2021 Tarihi'nde Kayseri Arkeoloji Müzesi'nin Fotoğraf Arşivi'nden alınmıştır.

³⁰³ A. Perizat Tümen Genç, "Hitit Seramikleri" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2005), 60.

³⁰⁴ Tümen Genç, "Hitit Seramikleri", 29.

Envanter No: 91/286

Katalog No: 2

Eserin Adı ve Maddesi: Halka Gövdeli Kap Pişmiş Topraktan

Müze Geliş Tarihi: 1991

Dönemi: Hitit

Bulunduğu Yer: Kültepe I. Kat

Ölçüsü: Yüksek: 17.4 cm Gen: 2.5 cm

Müze Geliş Şekli: Kültepe Kazısı

Eserin Tanımı: Halka gövdeli kap; Kültepe'de kazılar sonucunda bulunarak 1991 yılında müzeye teslim edilmiştir. Kapın boyutu yüksekliği 17.4 cm genişliği ise 2.5 cm'dir. Kap hamuru, kızıl devetüyü astarlı ve mika katkılı olarak pişmiş topraktan yapılmıştır. Ağız kısmı yuvarlak olup basit ağızlıdır. Kısa boyunlu, halka gövdelidir. Ağız kenarı oval kesitli tek kulp ile omuza bağlanmıştır. Gövdesi ince çizgilerle oluşturulan kafes motifi ile bezelidir. Deforme olan kısımları alçı ile tamamlanmıştır. (Fotoğraf: 4.3-4)

Fotoğraf 4.3-4: Halka Gövdeli Kap (Dikey ve Yatay Görünüş)

Kaynak: 26 Mayıs 2021 Tarihi'nde Kayseri Arkeoloji Müzesi'nin Fotoğraf Arşivi'nden alınmıştır.

Envanter No: 91/287

Katalog No: 3

Eserin Adı ve Maddesi: Halka Gövdeli Kap Pişmiş Topraktan

Müze Geliş Tarihi: 1991

Dönemi: Hitit

Bulunduğu Yer: Kültepe I. Kat

Ölçüsü: Yüksek: 16.8 cm Gen: 2.4 cm

Müze Geliş Şekli: Kültepe Kazı

Eserin Tanımı: Halka gövdeli kap; Kültepe'de kazılar sonucunda bulunarak 1991 yılında müzeye teslim edilmiştir. Kabın boyutu yüksekliği 16.8 cm genişliği ise 2.4 cm'dir. Kabın hamuru, kızıl devetüyü ince astarlı olup kabı sağlamlaştırmak amacıyla hamuruna mika katılarak pişmiş topraktan yapılmıştır. Ağız kısmı yuvarlak olup basit ağızlıdır. Kap kısa boyunlu, halka gövdelidir. Ağız kenarı oval kesitli tek kulp ile omuza bağlanmıştır. Gövdesi ince çizgilerle oluşturulan kafes motifi ile bezelidir. (Fotoğraf: 4.5-6)

Fotoğraf 4.5-6: Halka Gövdeli Kap (Dikey ve Yatay Görünüş)

Kaynak: 26 Mayıs 2021 Tarihi'nde Kayseri Arkeoloji Müzesi'nin Fotoğraf Arşivi'nden alınmıştır.

4.2. TESTİLER

Envanter No: 99

Katalog No: 4

Eserin Adı ve Maddesi: İri Testi-Pişmiş Topraktan

Bulunduğu Yer: Kültepe

Dönemi: Hitit

Müze Geliş Tarihi: 1932-34

Ölçüsü: Yüksek: 49.7 cm Ağız Çapı: 13.3 cm

Müze Geliş Şekli: Satın Alma

Eserin Tanımı: İri testi; Kültepe'de bulunmuş olup 1932 yılında satın alma yolu ile müzeye teslim edilmiştir. Testinin boyutu yüksekliği 49.7 cm çapı ise 13.3 cm'dir. Parlak kırmızı astarlı olup gövdenin dibine yakın kısmı astarsızdır. Hamuru açık kahverenkli olup pişmiş topraktan yapılmıştır. Yumurta gövdeli silindirik boyunludur. Omuz üzerinde tek şerit kulplu; göğsünde iki meme arasında "Signe Royale" işaretlidir. İyi korunmuş olup gövde üzerinde iki deliği vardır. (Fotoğraf: 4.7-8)

Fotoğraf 4.7-8: İri Testi (Yandan ve Arka Kısımdan Görünüş)

Kaynak: 26 Mayıs 2021 Tarihi'nde Kayseri Arkeoloji Müzesi'nin Fotoğraf Arşivi'nden alınmıştır.

Hitit seramikleri çömlekçi ustaları tarafından çömlekçi çarkında şekillendirilip fırınlarda pişirilerek elde edilmiştir. Seramik yapılırken hamuruna demir minareli, kil, kum, taş ya da pişmiş çömlek kırıkları eklenerek farklı malzemelerden yapılmıştır. Çömlekçi çarklarında seramiklere şekil vermek için kemik, taş ve tahta gibi malzemeler kullanılıyordu.³⁰⁵ Hitit seramikleri daha çok Kızıllırmak'ın çevirdiği bölge içerisinde görülür. Hitit seramiğinin kökenini; Hatti-Hitit Beylikleri zamanında M.Ö. II. binyıl geçiş sürecinde üretilen seramikler ve Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Orta Anadolu'da çok renkli, yüksek sanatlı seramikler oluşturuyordu. Hatti-Hitit Beylikleri Dönemi'nde gaga ağızlı testiler, rhyton olarak adlandırılan aslan, boğa gibi hayvan tasvirli sunu kapları ve insan,

³⁰⁵ Tümen Genç, "Hitit Seramikleri", 117.

hayvan gibi kabartmalı bezemeli kaplar sonraki dönemlerde geliştirilerek farklı formlar almıştır.³⁰⁶ Bu dönem seramikleri; çoğu tek renkli, kırmızı, kahverengi renkli, motifleri düz, dalgalı şeritli, zikzaklar, içleri taranmış üçgenler, eşkenar dörtgenler ve siluet gövdeli kuşlardan oluşur. Gündelik işlerde kullanılmayan seramikler; madeni kaplar taklit edilerek mezarlara bırakılmıştır.³⁰⁷

Eski Hitit Çağı'na gelindiğinde (M.Ö. 1750-1460) çömlekler parlak deve tüyü, kırmızının çeşitli tonları, tek renkli, çizgisel ve geometrik motiflerin uygulandığı bezemeli çömlekler ortaya çıkar. Tabaklar, çanaklar, fincan, maşrapalar, gaga ağızlı testiler, çaydanlıklar, mataralar, çömlekler ve kantharoslar bu dönemde kullanılan formlardır. Bu dönemde seramik formları ince, uzun boyunlu, gövdeleri keskin profilli, dibe doğru ani olarak içbükey olarak incilmesi ile zarif görünüm kazanmıştır.

İri küpler tahıl depolamak amacıyla kullanılmıştır. Testi ve kaselerin yazılı metinlerden anlaşıldığı üzere adak kapları olarak kullanıldığı bilinmektedir.³⁰⁸ Kulplu fincanlar ölçü kabı, kulpsuzları ise adak sunu kabı olarak kullanılmıştır.³⁰⁹

³⁰⁶ Tümen Genç, "Hitit Seramikleri", 25.

³⁰⁷ Tümen Genç, "Hitit Seramikleri", 42.

³⁰⁸ Tümen Genç, "Hitit Seramikleri", 42.

³⁰⁹ Tümen Genç, "Hitit Seramikleri", 58-59.

Envanter No: 674

Katalog No: 5

Eserin Adı ve Maddesi: Testi-Pişmiş Toprak

Müze Geliş Tarihi: 1933

Dönemi: Demir Çağı- Geç Frig Dönemi

Bulunduğu Yer: Kültepe

Ölçüsü: Yüksek: 21 cm Karın Çapı: 18 cm

Müze Geliş Şekli: Bedelsiz

Eserin Tanımı: Testi, Kültepe'de bulunarak 1933 yılında müzeye bağış yoluyla teslim edilmiştir. Pişmiş topraktan yapılmıştır. Testinin boyutları; yüksekliği 21 cm çapı 18 cm'dir. Testi; yonca ağız şeklini andırmakla beraber, ağız kısmı gaga şeklindedir. Kısa silindirik boyunlu, yuvarlak gövdeli, düz diplidir. Göğüs üzeri beyaz renkli astar üzerine kahverenginden yapılmış arka arkaya duran dört bacaklı hayvan resmedilmiştir. Ağız kenarının bir kısmı ve karından bir parça eksiktir. (Fotoğraf: 4.9-10)

Fotoğraf 4.9-10: Testi (Önden ve Yandan Görünüş)

Kaynak: 26 Mayıs 2021 Tarihi'nde Kayseri Arkeoloji Müzesi'nin Fotoğraf Arşivi'nden alınmıştır.

4.3. MAŞRAPALAR

Envanter No: 205

Katalog No: 6

Eserin Adı ve Maddesi: Maşrapa-Pişmiş Toprak

Müze Geliş Tarihi: 1933

Dönemi: Demir Çağı

Bulunduğu Yer: Kayseri

Ölçüsü: Yüksek: 13.2 cm Gen: 15 cm

Müze Geliş Şekli: İkramiye ile

Eserin Tanımı: Maşrapa; Kayseri'de bulunarak satın alma yolu ile müzeye teslim edilmiştir. Maşrapa'nın boyutu; yüksekliği 13.2 cm genişliği 15 cm'dir. Maşrapa; kiremit kırmızısı hamurlu ve astarlı olup pişmiş topraktan yapılarak gövdenin bir kısmı parlak perdahlı, yonca ağızlı, kısa boyunlu ve geniş gövdelidir. Dibi halka şeklinde, ağız kenarını gövdeye birleştiren yüksekçe dik bir kulpu vardır. (Fotoğraf: 4.11-12)

Fotoğraf 4.11-12: Maşrapa (Ön ve Yan Profilden Görünüş)

Kaynak: 26 Mayıs 2021 Tarihi'nde Kayseri Arkeoloji Müzesi'nin Fotoğraf Arşivi'nden alınmıştır.

Envanter No: 3205

Katalog No: 7

Eserin Adı ve Maddesi: Maşrapa- Pişmiş Toprak

Müze Geliş Tarihi: 1954

Dönemi: Geç Frig Dönemi-Demir Çağı

Bulunduğu Yer: Kültepe

Ölçüsü: Yüksek: 8.3 cm Ağız Geni: 7.2 cm

Müze Geliş Şekli: Kazı

Eserin Tanımı: Maşrapa; Kültepe'de kazılar sonucunda bulunarak 1954 yılında müzeye teslim edilmiştir. Maşrapanın boyutları; yüksekliği 8.3 cm genişliği 7.2 cm'dir. Maşrapa; devetüyü hamurlu, krem astarlı, pişmiş topraktan yapılmış olup geniş basit ağız kenarlı, gövdesinin üst kısmı çan biçiminde olup alt kısmı basit yuvarlak biçimindedir. Dibi düz olup tek makara kulpludur. Maşrapanın üzeri kahverengi ile yapılmış geometrik motiflerle nakışlıdır. Bazı kısımları deforme olduğu için restore edilmiştir. (Fotoğraf: 4.13-14)

Fotoğraf 4.13-14: Maşrapa (Ön ve Yan Profilden Görünüş)

Kaynak: 26 Mayıs 2021 Tarihi'nde Kayseri Arkeoloji Müzesi'nin Fotoğraf Arşivi'nden alınmıştır.

4.4. SÜRAHİLER

Envanter No: 2315

Katalog No: 8

Eserin Adı ve Maddesi: Sürahi-Bakır

Müze Geliş Tarihi: 1941

Dönemi: Demir Çağı-Frig Dönemi

Bulunduğu Yer: Pınarbaşı

Ölçüsü: Yüksek: 14.6 cm Karın Çapı: 13.5 cm

Müze Geliş Şekli: İkramiye ile

Eserin Tanımı: Sürahi bakır malzemeden yapılmış olup Kayseri'nin Pınarbaşı ilçesinde bulunarak 1941 yılında müze satın alma yolu ile teslim edilmiştir. Sürahinin boyutları yüksekliği 14.6 cm karın çapı 13.5 cm'dir. Sürahi; yonca ağzlı, kısa silindirik boyunlu şişkin karınlı, halka kaidesinin dibi düz olup boyun altında ve omuz üzerinde ikişer adet paralel çizgiler vardır. Dibi geçme olarak kapatılmış olup dövme tekniği ile yapılmıştır. Kaide kısmında ezilme, omuzda ise çürüme mevcuttur. (Fotoğraf: 4.15-16)

Fotoğraf 4.15-16: Sürahi (Ön ve Arkadan Görünüş)

Kaynak: 26 Mayıs 2021 Tarihi'nde Kayseri Arkeoloji Müzesi'nin Fotoğraf Arşivi'nden alınmıştır.

4.5. GAGA AĞIZLI TESTİLER

Envanter No: 77/798

Katalog No: 9

Eserin Adı ve Maddesi: Pişmiş Toprakta Yapılmış Gaga Ağızlı Testi

Müze Geliş Tarihi: 1977

Dönemi: Hitit

Bulunduğu Yer: Kt 77/ k. 105 Kültepe

Ölçüsü: Yüksek: 40.5 cm Gen: 23.6 cm

Müze Geliş Şekli: Kültepe Kazı

Eserin Tanımı: Testi, Kültepe'de yapılan kazılarda bulunarak 1977 yılında müzeye teslim edilmiştir. Testinin boyutları yüksekliği 40.5 cm olup genişliği 23.6 cm'dir. Pişmiş topraktan yapılmış olup kırmızı astarlı, parlak perdahlı, ince uzun boyunlu, kulpu üçgen kesitli ve keskin karınlı gaga ağızlı testidir. Gövdesinde sivri uçlu üçgen biçimli iki düğmesi vardır. (Fotoğraf: 4.17-18) Gaga ağızlı testiler M.Ö. II. bin yıllarında kült objeleri olarak tanrılara içki sunmak için libasyon kabı olarak kullanılmıştır.³¹⁰ Hitit İmparatorluk Çağı'nda M.Ö. 14-13. yy. ikinci yarısında kap biçimleri yayvan tabaklar, küresel çanaklar, içbükey kenarlı maşrapalar, çaydanlıklar, yuvarlak ağızlı uzun boyunlu testiler, gaga ağızlı testiler, mataralar, minyatür adak kapları, çömlekler ve küplerden oluşur. Madeni kapları andıran taklit usulü kaplar bu dönemde yaygınlaşmıştır.³¹¹ Gaga ağızlı testiler bu dönemde önemini kaybederek yerini yuvarlatılmış şişkin karınlı, iri gövdeli ve halka dipli seramiklere bırakmıştır.³¹²

Fotoğraf 4.17-18: Gaga Ağızlı Testi (Yandan ve Arkadan Görünüş)

Kaynak: 26 Mayıs 2021 Tarihi'nde Kayseri Arkeoloji Müzesi'nin Fotoğraf Arşivi'nden alınmıştır.

³¹⁰ Tümen Genç, "Hitit Seramikleri", 27.

³¹¹ Tümen Genç, "Hitit Seramikleri", 56.

³¹² Tümen Genç, "Hitit Seramikleri", 57.

Envanter No: 77/799

Katalog No: 10

Eserin Adı ve Maddesi: Pişmiş Topraktan Yapılmış Gaga Ağızlı Testi

Müze Geliş Tarihi: 1977

Dönemi: Hitit

Bulunduğu Yer: Kt 77/ k. 105 Kültepe

Ölçüsü: Yüksek: 31.8 cm Gen: 18.2 cm

Müze Geliş Şekli: Kültepe Kazı

Eserin Tanımı: Testi, Kültepe kazılarında tespit edilerek 1977 yılında müze teslim edilmiştir. Gaga ağızlı testinin boyutları yüksekliği 31.8 cm genişliği ise 18.2 cm'dir. Kırmızı astarlı, parlak perdahlı, pişmiş topraktan yapılmış geniş gaga ağızlı testidir. Gaga ağızlı uçta düz kesik şeklinde, süzgeçli olup gövdesi keskin karınlı, gövdesinde uçları sivri üçgen biçiminde iki geniş düğme yer alır. (Fotoğraf: 4.19-20)

Fotoğraf 4.19-20: Gaga Ağızlı Testi (Yandan ve Arkadan Görünüş)

Kaynak: 26 Mayıs 2021 Tarihi'nde Kayseri Arkeoloji Müzesi'nin Fotoğraf Arşivi'nden alınmıştır.

Envanter No: 88/485

Katalog No: 11

Eserin Adı ve Maddesi: Pişmiş Toprakta Yapılmış Gaga Ağızlı Testi

Dönemi: Hitit

Müze Geliş Tarihi: 1988

Bulunduğu Yer: Kültepe

Ölçüsü: Yüksek: 18.8 cm Gen: 11.8 cm

Müze Geliş Şekli: Kültepe Kazı

Eserin Tanımı: Gaga ağızlı testi, Kültepe kazılarında tespit edilerek 1988 yılında müze teslim edilmiştir. Testinin boyutları; yüksekliği 18.8 cm genişliği ise 11.8 cm'dir. Pişmiş topraktan yapılmış gaga ağızlı testidir. Kırmızı kalın astarlı, iyi perdahlı, öne dönük, sivri gagalı, kısa boyunlu, yuvarlak omuzlu, keskin karınlı, yüksek kaideli ve tek kulplu testidir. Boynu ve gövdenin alt kısmı yivlerle bezelidir. Gövdesinde çizilerek yapılmış bir yay motifi vardır. Testi restore edilmiştir. (Fotoğraf: 4.21-22)

Fotoğraf 4.21-22: Gaga Ağızlı Testi (Önden ve Arkadan Görünüş)

Kaynak: 26 Mayıs 2021 Tarihi'nde Kayseri Arkeoloji Müzesi'nin Fotoğraf Arşivi'nden alınmıştır.

Envanter No: 3844

Katalog No: 12

Eserin Adı ve Maddesi: Pişmiş Toprakta Yapılmış Gaga Ağızlı Testi

Müze Geliş Tarihi: 1959

Dönemi: Hitit

Bulunduğu Yer: Kültepe II. kat

Ölçüsü: Yüksek: 36.5 cm Gen: 19 cm

Müze Geliş Şekli: Kültepe Kazı

Eserin Tanımı: Gaga ağızlı testi, Kültepe'de kazı yoluyla tespit edilerek 1959 yılında müze teslim edilmiştir. Testinin boyutları; yüksekliği 36.5 cm, genişliği ise 19 cm'dir. Testi gaga ağızlı olup şarap kırmızısı astarlı ve parlak perdahlıdır. Testinin omuz kısmında daire şeklinde baskılar vardır. Gövdesi keskin karınlıdır. Göğsünde iki tane düğme olup halka diplidir. (Fotoğraf: 4.23-24)

Fotoğraf 4.23-24: Gaga Ağızlı Testi (Yandan ve Arkadan Görünüşü)

Kaynak: 26 Mayıs 2021 Tarihi'nde Kayseri Arkeoloji Müzesi'nin Fotoğraf Arşivi'nden alınmıştır.

Envanter No: 2013/1664

Katalog No: 13

Eserin Adı ve Maddesi: Pişmiş Toprakta Yapılmış Gaga Ağızlı Testi

Müze Geliş Tarihi: 2013 Dönemi: Hitit

Bulunduğu Yer: Kt. 13 Mk 25/M 24

Ölçüsü: Yüksek: 21 cm Gen: 16.5 cm

Müze Geliş Şekli: Kültepe Kazı

Eserin Tanımı: Gaga ağızlı testi; Kültepe kazılarında tespit edilerek 2013 yılında müzeye teslim edilmiştir. Testinin boyutları; yüksekliği 21 cm, genişliği ise 16.5 cm'dir. Testi, gaga ağızlı devetüyü rengindedir. Dış kısmı kırmızı astarlı ve perdahlıdır. Perdah ve astarı yer yer aşınmıştır. Testinin ağız kısmı uzun ve uç kısmına doğru yükselmektedir. Gövde kısmı basık silindirik gövdelidir. Boynu ağız kenarının altından omuza bağlayan tek dikey kulplu, yuvarlak kesitlidir. Boynunun altından üç memecik ve merkezinde bir kabartma memecik olan daire bezelidir. Ağız kenarında ve gagasında küçük kırıklar ve eksikleri bulunmaktadır. Kırığı yapıştırılarak restore edilmiştir. Testi aşınmaya bağlı olarak pürüzlü görünmektedir. (Fotoğraf: 4.25-26) Dar ve uzun boyunlu kaplar, oval yada küresel tip karınlı, kulplu huni formunda çömler; yağ, şarap gibi sıvı maddelerin taşınması ve depolanmasında kullanılmıştır.³¹³

Fotoğraf 4.25-26: Gaga Ağızlı Testi (Yandan ve Arkadan Görünüş)

Kaynak: 26 Mayıs 2021 Tarihi'nde Kayseri Arkeoloji Müzesi'nin Fotoğraf Arşivi'nden alınmıştır.

³¹³ Tümen Genç, "Hitit Seramikleri", 58-59.

Envanter No: 2005/42

Katalog No: 14

Eserin Adı ve Maddesi: Pişmiş Topraktan Yapılmış Gaga Ağızlı Testi

Müze Geliş Tarihi: 2005

Dönemi: Hitit

Bulunduğu Yer: Kültepe

Ölçüsü: Yüksek: 58.2 cm Gen: 23.4 cm

Müze Geliş Şekli: Kültepe Kazı

Eserin Tanımı: Gaga ağızlı testi; Kültepe'deki kazılar sonucunda bulunarak 2005 yılında müze teslim edilmiştir. Testinin boyutları; yüksekliği 58.2 cm, genişliği 23.4 cm'dir. Testi pişmiş topraktan yapılmış olup testinin hamuru deve tüylü renkli, kırmızı astarlı ve perdahlıdır. Yüksek, dik gaga ağızlı, ince uzun boyunlu, yuvarlak gövdeli ve halka diplidir. Kabın bazı kısımları deforme olmuş bu kısımlar alçı ile tamamlanmıştır. (Fotoğraf: 4.27-28)

Fotoğraf 4.27-28: Gaga Ağızlı Testi (Yandan ve Arkadan Görünüş)

Kaynak: 26 Mayıs 2021 Tarihi'nde Kayseri Arkeoloji Müzesi'nin Fotoğraf Arşivi'nden alınmıştır.

4.6. DAMGA MÜHÜRLER

Envanter No: 75/895

Katalog No: 15

Eserin Adı ve Maddesi: Damga Mühür-Taş

Bulunduğu Yer: Kültepe K+75/15 Satıh

Müzeye Geliş Tarihi: 1975

Dönemi: Hitit

Ölçüsü: Yük. 1.4 cm Çapı: 2.1 cm

Müzeye Geliş Şekli: Kültepe Kazı

Eserin Tanımı: Damga mühür sarımsı renkteki taşa işlenerek mühür yüzeyi yuvarlak şekilde yapılmıştır. Müzeye Kültepe kazıları sonucunda 1975 de gelmiştir. Mührün boyutu yüksekliği 1.4 cm ve çapı 2.1 cm'dir. İki yüzü dış bükey şekilde, ortasında yatay delikleri olan iki mühür sathında da hiyeroglif benzeyen işaretler ve semboller yer alır. (Fotoğraf: 4.29-30)

Fotoğraf 4.29-30: Damga Mühür (Üstten ve Yandan Görünüş)

Kaynak: 26 Mayıs 2021 Tarihi'nde Kayseri Arkeoloji Müzesi'nin Fotoğraf Arşivi'nden alınmıştır.

Mühürler genellikle mülkiyeti göstermek amacıyla yapılmıştır. İlk mühürlere Eski Ön Asya'da M.Ö. 7000 yıllarında Kuzey Suriye, Hatay, Güneydoğu Anadolu ve İç Anadolu bölgelerinde kazılar sonucunda ortaya çıkmıştır. Anadolu'da ticaretin artması ile mühürlere en çok tüccarlar kullanmıştır. Ön Asya'da ilk kez çıkan mühürlere Akadça "kunuk", Hititçe "şiyatar", Sümerce "kişib" ismi verilmiştir.

Yunanca “glipto” yani oyuyorum anlamına gelmektedir. Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Anadolu'da ilk önce damga mühürler kullanılmıştır. Asur tüccarların etkisi ile Anadolu'da silindir mühürler kullanılmaya başlanmış olup Asurlular'ın ülkeyi terk etmesi ile damga mühüre tekrar dönülmüştür.

Sümerliler tarafından M.Ö. 4. binde silindir mühürler yapılmaya başlanmış böylelikle Mezopotamya'da hem silindir mühür hemde damga mühür kullanılmıştır. Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda ticaretin merkezi olan Kültepe-Kaniş'te hem damga mühür hemde silindir mühür ele geçmiştir. Damga mühürlerin Kültepe Ib tabakasında yoğunluğu artmış olup küre ve çekiç başlı tipleri bulunmaktadır. Buradaki mühürlerin genel olarak sapları konik veya çok yüzeyli olarak düzeltilmiş olup kurs kaide ile sonlandırılmıştır. Damga mühür yüzeylerinde yazı bulunmamakla beraber saç örgüsü ile çevrili alanda aslan, grifon, boğa, sfenksler, çift başlı kartallar ve tanrı, tanrıça betimlemeleri yer alır.³¹⁴ Kültepe'de ele geçen silindir mühürler yerli yapım yanında; Asur, Babil ve Suriye'den ithal edilmiş olanları da vardır. Silindir mühürlerin yan yüzeylerinde birden fazla figür işlenmiştir. Figürlerle beraber yazılar da bulunur.³¹⁵

Damga ve silindir mühürler farklı malzemelerden yapılmıştır. Taş gurubundan yapılan mühürler genellikle hematit, serpantin, steatit, mermer, kireç taşı; yarı değerli taşlardan yapılanlar akik, lapis lazuli, kalsedon ve nefes taşından yapılmıştır. Organik malzemedan yapılanlar ise fildişi, kemik, boynuz ve ağaçtan yapılmıştır.³¹⁶

Mühürlerin kullanım amaçları ise mülkiyetin kime ait olduğunu göstermede, belgelerin imzalanmasında, çivi yazılı tabletler, bulla ve zarfların üzerlerlerinin mühürlenmesinde kullanılmıştır. Mühürler ticari işlemlerinin yanında depo, tapınak, ev gibi mekanların kapılarını güvenlik amacıyla bulla üzerine mühür basılarak anahtar amacıyla da kullanılmıştır.³¹⁷

³¹⁴ Süleyman Özkan, “Kanişte Mühür Sanatı”, içinde *Anadolu'nun Önsözü Kültepe Kaniş Karumu Asurlular İstanbul'da*, ed., Fikri Kulakoğlu, (İstanbul: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2015), 148.

³¹⁵ Özkan, “Kanişte Mühür Sanatı”, 149.

³¹⁶ Ayşe Neval Türkmen, “Asur Ticaret Kolonileri Çağında Kültepe Mühür ve Mühür Baskıları Üzerinde Sunak Tasvirleri” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacı Bayram Üniversitesi, 2019), 14.

³¹⁷ Türkmen, “Asur Ticaret Kolonileri Çağında Kültepe Mühür ve Mühür Baskıları Üzerinde Sunak Tasvirleri”, 14-15.

Envanter No: 85/3241

Katalog No: 16

Eserin Adı ve Maddesi: Damga Mühür-Hematit

Dönemi: Hitit

Ölçüsü: Yük. 2.7 cm Çapı: 2.9 cm

Müze Geliş Şekli: Kültepe Kazı

Eserin Tanımı: Mühür, krem renkli hematit taş üzerine yuvarlak şekilde yapılmıştır. Kültepe kazılarında bulunarak müzeye teslim edilmiştir. Mührün boyutu yükseklik 2.7 cm ve çapı 2.9 cm'dir. Tutamağı; koni biçimli olup enine yivli ve üst kısmı ip takmak için deliği bulunan yuvarlak şekilde damga mührüdür. Diagonal eğriler ile taralı iç içe üç daireden oluşan, çerçeve içinde karşılıklı oturan iki hayvan ve arkalarında dal motifi yer alır. (Fotoğraf: 4-31-32)

Fotoğraf 4.31-32: Damga Mühür (Yandan ve Baskı Yüzeyinden Görünüş)

Kaynak: 26 Mayıs 2021 Tarihi'nde Kayseri Arkeoloji Müzesi'nin Fotoğraf Arşivi'nden alınmıştır.

Envanter No: 86/188

Katalog No: 17

Eserin Adı ve Maddesi: Damga Mühür-Gümüş

Dönemi: Hitit

Müze Geliş Tarihi: 1986

Bulunduğu Yer: Kültepe 86/k-24

Ölçüsü: Yük. 1.7 cm Çapı: 2 cm

Müze Geliş Şekli: Kültepe Kazı

Eserin Tanımı: Mühür gümüş malzemeden yapılmış olup rengi siyahtır. Kültepe kazı çalışmalarından çıkartılarak 1986 yılında müzeye teslim edilmiştir. Mührün boyutu yüksekliği 1.7 cm, çapı 2 cm'dir. Tutamağı; yassı ilmiğe benzer şeklinde olup ip takmak için deliği bulunur. Kurs biçimli mühür kaidesinde adur tekniğinde yapılmış üç kuşbaşı anafor motifi oluşturmuştur. (Fotoğraf: 4.33-34)

Fotoğraf 4.33-34: Damga Mühür (Üstten ve Baskı Yüzeyinden Görünüş)

Kaynak: 26 Mayıs 2021 Tarihi'nde Kayseri Arkeoloji Müzesi'nin Fotoğraf Arşivi'nden alınmıştır.

Envanter No: 89/404

Katalog No: 18

Eserin Adı ve Maddesi: Damga Mühür-Taş

Dönemi: Hitit

Müze Geliş Tarihi: 1989

Bulunduğu Yer: Kültepe

Ölçüsü: Yük. 2.2 cm Çapı: 2.1 cm

Müze Geliş Şekli: Kültepe Kazı

Eserin Tanımı: Mühür, Kültepe kazı çalışmalarında bulunarak 1989 yılında müzeye teslim edilmiştir. Mührün boyutu; yüksekliği 2.2 cm, çapı ise 2.1 cm'dir. Mühür yüzeyi silindirik şekilde olup siyah renkli taşa işlenmiştir. Tutamağı koni biçimli olup tutamağın üst kısmı yuvarlak şekilde ip takmak için delik bulunmaktadır. Mühür yüzeyi yuvarlak şekilde olup yüzeyinde saç örgüsü bant ortasında çift başlı kartal motifi bulunur. (Fotoğraf: 4.35-36)

Fotoğraf 4.35-36: Damga Mühür (Yandan ve Baskı Yüzeyinden Görünüş)

Kaynak: 26 Mayıs 2021 Tarihi'nde Kayseri Arkeoloji Müzesi'nin Fotoğraf Arşivi'nden alınmıştır.

Envanter No: 2006/55

Katalog No: 19

Eserin Adı ve Maddesi: Damga Mühür-Taş

Dönemi: Hitit

Müze Geliş Tarihi: 2006

Bulunduğu Yer: Kültepe

Ölçüsü: Yük. 3.5 cm Çapı: 2.2 cm

Müze Geliş Şekli: Kültepe Kazı

Eserin Tanımı: Mühür sarımsı boz renkli taş üzerine işlenmiştir. Kültepe kazı çalışmaları sonucunda 2006 yılında müzeye teslim edilmiştir. Mührün boyutu; yükseklik 3.5 cm, çapı ise 2.2 cm'dir. Tutamağı; yuvarlak ve delikli olup üst kısmı tam korunmuş enine bezelidir. Tutamağın alt kısımdan itibaren yuvarlak daire biçimdeki mühür yarısı zarar görmüştür. Mühür yüzeyinde haçın kolları arasında tırtıklı noktalarla bezenmiş iç içe açılar yer almaktadır. (Fotoğraf: 4.37-38)

Fotoğraf 4.37-38: Damga Mühür (Yandan ve Baskı Yüzeyinden Görünüş)

Kaynak: 26 Mayıs 2021 Tarihi'nde Kayseri Arkeoloji Müzesi'nin Fotoğraf Arşivi'nden alınmıştır.

Envanter No: 234

Katalog No: 20

Eserin Adı ve Maddesi: Damga Mühür-Taş

Dönemi: Hitit

Müze Geliş Tarihi: 1934

Bulunduğu Yer: Kültepe

Ölçüsü: Yüksek: 2.3 cm Çapı: 1.9 cm

Müze Geliş Şekli: Satın Alma

Eserin Tanımı: Mühür yüzü daire şeklinde olup krem rengi taştan yapılmıştır. Kültepe'de bulunarak 1934 yılında müzeye satın alma yolu ile gelmiştir. Mührün boyutları yüksekliği 2.3 cm, çapı ise 1.9 cm'dir. Mühür tutamağı; kesik koni şeklinde olup helezon dairelerle süslenmiştir. Tutamağın üst kısmında ip deliği bulunmaktadır. Mühür yüzünün üstünde iki tane kuş motifi detaya girilmeden işlenmiş etrafında daire şeklinde geometrik motifler yer almaktadır. (Fotoğraf: 4.39-40)

Fotoğraf 4.39-40: Damga Mühür (Üstten ve Baskı Yüzeyinden Görünüş)

Kaynak: 26 Mayıs 2021 Tarihi'nde Kayseri Arkeoloji Müzesi'nin Fotoğraf Arşivi'nden alınmıştır.

Envanter No: 273

Katalog No: 21

Eserin Adı ve Maddesi: Damga Mühür-Steatit

Dönemi: Hitit

Müze Geliş Tarihi: 1933

Bulunduğu Yer: Kültepe

Ölçüsü: Çapı: 2.5 cm

Müze Geliş Şekli: Satın Alma

Eserin Tanımı: Somun şeklinde olup siyah steatitten yapılmış bir damga mühürdür. Kültepe'de bulunarak 1933 yılında müzeye satın alma yolu ile gelmiştir. Mührün boyutları çapı 2.5 cm'dir. Tepeden tabana doğru ip takmak için deliği olan mühür yüzeyinde çok stilize edilmiş karşılıklı duran iki insan figürü ve nebat motifleri mevcuttur. (Fotoğraf: 4.41-42)

Fotoğraf 4.41-42: Damga Mühür (Üstten ve Baskı Yüzeyinden Görünüş)

Kaynak: 26 Mayıs 2021 Tarihi'nde Kayseri Arkeoloji Müzesi'nin Fotoğraf Arşivi'nden alınmıştır.

Envanter No: 365

Katalog No: 22

Eserin Adı ve Maddesi: Damga Mühür-Kahverengi Taş

Müze Geliş Tarihi: 1933

Dönemi: Hitit

Bulunduğu Yer: Kültepe

Ölçüsü: Yüksek: 2.2 cm Çapı: 2 cm

Müze Geliş Şekli: Satın Alma

Eserin Tanımı: Mühür kahverengi taştan yapılmıştır. Kültepe'de bulunarak 1933 yılında müzeye satın alma yolu ile gelmiştir. Mührün boyutları; yüksekliği 2.2 cm ve çapı ise 2 cm'dir. Kulplu, tutamaklı damga mühürdür. Damga yüzeyi silindirik şeklinde olup yüzeyinin bir kenarı küçük bir kısmı kırılarak deforme olmuştur. Tutamak kısmı ip takmak için delik mevcuttur. Mühür gövdesinde paralel yuvarlak desenlerle süslenmiştir. Mühür yüzeyinde üstte bir kuş altta ise ceylana benzer bir hayvan figürü yer almaktadır. (Fotoğraf: 4.43-44)

Fotoğraf 4.43-44: Damga Mühür (Üstten ve Baskı Yüzeyinden Görünüş)

Kaynak: 26 Mayıs 2021 Tarihi'nde Kayseri Arkeoloji Müzesi'nin Fotoğraf Arşivi'nden alınmıştır.

Envanter No: 2006/132

Katalog No: 23

Eserin Adı ve Maddesi: Damga Mühür-Hematit

Müze Geliş Tarihi: 1933

Dönemi: Hitit

Bulunduğu Yer: Kültepe

Ölçüsü: Yüksek: 2.1 cm Çapı: 1.5 cm

Müze Geliş Şekli: Kazı

Eserin Tanımı: Mühür siyah hematit taşından yapılmıştır. Kültepe'de kazı yoluyla bulunarak 1933 yılında müzeye gelmiştir. Mührün boyutları; yüksekliği 2.1 cm ve çapı ise 1.5 cm'dir. İçbükey şekilli, siyah renkli damga mührüdür. Tutamağı koni biçimli olup tepesi keskin profillidir. Tutamağında ip takmak için delik bulunmaktadır. Yuvarlak mühür yüzeyinde kanatları yana açılmış şekilde bir kartalın pençeleri altında uzanmış bir tavşan şekli ve aralarında düzensiz çerçeve içine alınmış, bir taraftan diagonal çizgiler çıkan bir motif bulunmaktadır. (Fotoğraf: 4.45-46)

Fotoğraf 4.45-46: Damga Mühür (Yandan ve Baskı Yüzeyinden Görünüş)

Kaynak: 26 Mayıs 2021 Tarihi'nde Kayseri Arkeoloji Müzesi'nin Fotoğraf Arşivi'nden alınmıştır.

Envanter No: 81/341

Katalog No: 24

Eserin Adı ve Maddesi: Damga Mühür Koyu kahverenkli Taştan

Dönemi: Hitit

Müze Geliş Tarihi: 1981

Ölçüsü: Çap: 1.8 cm Kal: 1.1 cm

Müze Geliş Şekli: Satın alma ile

Eserin Tanımı: Damga mühür koyu kahverenkli taştan yapılmış olup müze 1981 yılında satın alma yolu ile teslim edilmiştir. Mührün boyutu çapı 1.8 cm kalınlığı 1.1 cm'dir. Mührün şekli yassı matara gibi yapılmıştır. Mührün üst kısmının ortasından aşağı doğru inen bir delik vardır. Bu kısım büyük ihtimal bir ip ile mührü taşımak için kullanılmıştır. Mührü arkası ve önünden ayıran üst kısmında aşağıya doğru çift yivli (oluklu) yivler vardır. Mührün her iki yüzünde de hiyeroglif yazılar yer almaktadır. (Fotoğraf: 4.47-48)

Fotoğraf 4.47-48: Damga Mühür (Yandan ve Baskı Yüzeyinden Görünüş)

Kaynak: 26 Mayıs 2021 Tarihi'nde Kayseri Arkeoloji Müzesi'nin Fotoğraf Arşivi'nden alınmıştır.

Envanter No: 74/266

Katalog No: 25

Eserin Adı ve Maddesi: Damga Mühür Açık krem renkli Taştan

Dönemi: Hitit

Müze Geliş Tarihi: 1974

Ölçüsü: Yüksek: 2.5 cm Çap: 2.2 cm

Müze Geliş Şekli: Satın alma ile

Eser Tanımı: Damga mühür, açık krem renkli taştan yapılmıştır. Müze 1974 yılında satın alma yolu teslim edilmiştir. Mührün boyutu yüksekliği 2.5 cm çapı 2.2 cm'dir. Baskı yüzü daire şeklindedir. Baskı yüzüne papatya motifi işlenmiştir. Konik tutamağının ucu enine deliklidir. Bu kısım mührü taşımak için kullanılmıştır. (Fotoğraf: 4.49-50)

Fotoğraf 4.49-50: Damga Mühür (Yandan ve Baskı Yüzeyinden Görünüş)

Kaynak: 26 Mayıs 2021 Tarihi'nde Kayseri Arkeoloji Müzesi'nin Fotoğraf Arşivi'nden alınmıştır.

Envanter No: 71/122-2

Katalog No: 26

Eserin Adı ve Maddesi: Damga Mühür Beyaz Taştan

Bulunduğu Yer: Develi İlçesi

Dönemi: Hitit

Müze Geliş Tarihi: 1971

Ölçüsü: Boy: 5,2 cm Eni: 5,5 cm

Müze Geliş Şekli: İkramiye ile

Eserin Tanımı: Damga mühür beyaz taş üzerine yapılmıştır. Müze 1971 yılında Develi ilçesinde bulunarak İkramiye yolu müze teslim edilmiştir. Mührün boyutu 5,2 cm ve eni 5,5 cm'dir. Mührün damga yüzeyinde haç şeklinde oyuklar mevcuttur. Mühür baskı yüzeyi dört kareye bölünmüş olup her kare içinde yuvarlak kabartı içinde orta kısmında oyuk ve bu oyuğun dört etrafında da haç işaretini andıran küçük oyuklar mevcuttur. Baskı yüzeyinin sol alt tarafı deforme olmuştur. (Fotoğraf: 4.51-52)

Fotoğraf 4.51-52: Damga Mühür (Üstten ve Baskı Yüzeyinden Görünüş)

Kaynak: 26 Mayıs 2021 Tarihi'nde Kayseri Arkeoloji Müzesi'nin Fotoğraf Arşivi'nden alınmıştır.

Envanter No: 72/72-9

Katalog No: 27

Eserin Adı ve Maddesi: Damga Mühür Koyu Kahverengi Taştan

Dönemi: Hitit

Müze Geliş Tarihi: 1972

Ölçüsü: Boy: 2.6 cm Çap: 2.4 cm

Eserin Tanımı: Damga mühür, koyu kahverengi taştan yapılmıştır. Mührün boyu 2.6 cm ve çapı 2.4 cm'dir. Baskı yüzeyi daire şeklinde olup yukarıya doğru konik şeklini alır. Yukarısındaki tutamağı silindir şeklinde ve bu tutamağın ortasındaki delik ip ile mühür taşıamak için kullanılmıştır. Damga mührün baskı yüzeyinde üst üste duran iki antilop tasviri vardır. Antilopların üst kısmında farklı motiflerle bezenmiştir. Mühür tam ve sağlam olarak bulunmuştur. (Fotoğraf: 4.53-54)

Fotoğraf 4.53-54: Damga Mühür (Yandan ve Baskı Yüzeyinden Görünüş)

Kaynak: 26 Mayıs 2021 Tarihi'nde Kayseri Arkeoloji Müzesi'nin Fotoğraf Arşivi'nden alınmıştır.

Envanter No: 77/67

Katalog No: 28

Eserin Adı ve Maddesi: Damga Mühür Kiremit Rengi Taştan

Bulunduğu Yer: Develi İlçesi Sindelhöyük

Dönemi: Geç Hitit

Müze Geliş Tarihi: 1977

Ölçüsü: Çap:2.5 cm Kal: 1.2 cm

Müze Geliş Şekli: İkramiye ile

Eserin Tanımı: Damga mühür kiremit rengi taş yüzeyine yapılmıştır. Mühür, müze 1977 yılında ikramiye yolu ile müze teslim edilmiştir. Mührün çapı 2.5 cm ve kalınlığı 1.2 cm'dir. Mühür yuvarlak olup her iki yüzeyi hiyeroglif yazılıdır. Mührün üst kısmının orta kısmında aşağı doğru inen bir delik bulunmaktadır. Bu kısım mührü ip ile taşımak için kullanıldığı bilinmektedir. (Fotoğraf: 4.55-56)

Fotoğraf 4.55-56: Damga Mühür (Yandan ve Baskı Yüzeyinden Görünüş)

Kaynak: 26 Mayıs 2021 Tarihi'nde Kayseri Arkeoloji Müzesi'nin Fotoğraf Arşivi'nden alınmıştır.

Envanter No: 81/402

Katalog No: 29

Eserin Adı ve Maddesi: Bulla- Pişmiş Topraktan

Dönemi: Hitit

Müze Geliş Tarihi: 1981

Ölçüsü: Çap: 4 cm Yüksek: 3.1 cm

Müze Geliş Şekli: Satın Alma ile

Eserin Tanımı: Bulla; pişmiş topraktan yapılmıştır. Bulla, müzeye 1981 yılında satın alma yolu ile müzeye teslim edilmiştir. Bullanın çapı 4 cm ve yüksekliği ise 3.1 cm'dir. Bullanın baskı kısmı içe dönük şeklinde yapılmıştır. İçe dönük kısmında hiyeroglif işaretler bulunmaktadır. Bulla üzerinde "Kahraman kral Aza-Tarhu, Asa ülkesi kralı" yazılıdır. Bulla üzerinde iki delik bulunmaktadır. Bu kısımlar tutamak ve kulp olarak kullanıldığı bilinmektedir. (Fotoğraf: 4.57-58)

Fotoğraf 4.57-58: Bulla (Alt Kısımdan ve Üstten Görünüş)

Kaynak: 26 Mayıs 2021 Tarihi'nde Kayseri Arkeoloji Müzesi'nin Fotoğraf Arşivi'nden alınmıştır.

Envanter No: 5404

Katalog No: 30

Eserin Adı ve Maddesi: Damga Mühür Serpantin Taştan

Dönemi: Hitit

Müze Geliş Tarihi: 1966

Ölçüsü: Yüksek: 1.9 cm Uzun Kenar: 1.9 cm Kısa Kenar: 1.7 cm

Müze Geliş Şekli: Satın Alma ile

Eserin Tanımı: Damga mühür; tepesi beyaz damarlı, koyu bordo renkli serpantin taştan yapılmıştır. Damga mühür, müzeye 1966 yılında satın alma yolu ile müzeye teslim edilmiştir. Mührün yüksekliği 1.9 cm uzun kenarı 1.9 cm ve kısa kenarı 1.7 cm'dir. Mührün üçgen piramit şeklindedir. Mührün zirve noktası yuvarlatılarak ve alt tarafı oyularak küre haline getirilmiştir. Mührün tabanının damga şeklinde üçgen çerçeve içerisinde Anadolu hiyeroglif yazısı ile "URU-ZIT-İ-SL" yazısı mevcuttur. Yan yüzlerinin birinde çift başlı kartal bulunmaktadır. Diğer yüzlerinde geometrik motifler bulunmaktadır. Tepesinde bulunan küre enine delikli olup mührü taşımak için kullanıldığı bilinmektedir. (Fotoğraf: 4.59-60)

Fotoğraf 4.59-60: Damga Mühür (Yandan ve Baskı Yüzeyinden Görünüş)

Kaynak: 26 Mayıs 2021 Tarihi'nde Kayseri Arkeoloji Müzesi'nin Fotoğraf Arşivi'nden alınmıştır.

Envanter No: 5468

Katalog No: 31

Eserin Adı ve Maddesi: Damga Mühür Obsidyen Taştan

Dönemi: Hitit

Müze Geliş Tarihi: 1967

Ölçüsü: Çap: 2.1 cm Yüksek: 1.8 cm

Müze Geliş Şekli: Satın Alma ile

Eserin Tanımı: Damga mühür siyah obsidyen taşından yapılmıştır. Eser müzeye 1967 yılında satın alma yolu ile teslim edilmiştir. Mührün çapı 2.1 cm ve yüksekliği 1.8 cm'dir. Enine delikli damga mühürdür. Yarım küre şeklinde deliklerinin yanları kırıktır. Deliğinin birinin etrafında beyaz damar mevcuttur. Mührün tabanı daire şeklindedir. Mührün tabanının baskı kısmında altı tane karışık hayvan başı, helezoni motifli hayvanlarla bir merkezde toplanmıştır. Hayvanların gagaları ve başlarında yarım daire şeklinde motifler bulunmaktadır. (Fotoğraf: 4.61-62)

Fotoğraf 4.61-62: Damga Mühür (Üstten ve Baskı Yüzeyinden Görünüş)

Kaynak: 26 Mayıs 2021 Tarihi'nde Kayseri Arkeoloji Müzesi'nin Fotoğraf Arşivi'nden alınmıştır.

Envanter No: 6355

Katalog No: 32

Eserin Adı ve Maddesi: Damga Mühür Siyah Taştan

Bulunduğu Yer: Kayseri

Dönemi: Hitit

Müze Geliş Tarihi: 1970

Ölçüsü: Çap: 2.9 cm Yüksek: 3.6 cm

Müze Geliş Şekli: İkramiye Yolu ile

Eserin Tanımı: Damga mühür siyah taştan yapılmıştır. Mühür müze 1970 yılında ikramiye yolu ile müze teslim edilmiştir. Damga mührün çapı 2.9 cm ve yüksekliği 3.6 cm'dir. Mühür alt kısmı baskı yüzeyi yuvarlak daire şeklindedir. Mühür yukarıya konik biçimli yükselip üst kısmı çekiç tipli mühr benzemektedir. Mührün yuvarlak baskı kısmının ortasında iç içe geçmiş halka daireler bulunmaktadır. Üst kısmında tutamak bulunmaktadır bu tutamağın içi delikli olup düğme şeklindedir. (Fotoğraf: 4.63-64)

Fotoğraf 4.63-64: Damga Mühür (Yandan ve Baskı Yüzeyinden Görünüş)

Kaynak: 26 Mayıs 2021 Tarihi'nde Kayseri Arkeoloji Müzesi'nin Fotoğraf Arşivi'nden alınmıştır.

Envanter No: 6371

Katalog No: 33

Eserin Adı ve Maddesi: Damga Mühür Hematit Siyah Taştan

Bulunduğu Yer: Kayseri Akkişla İlçesi Kululu Köyü

Dönemi: Hitit

Müze Geliş Tarihi: 1970

Ölçüsü: Çap: 2 cm Eni: 1.2 cm

Müze Geliş Şekli: Satın Alma Yolu ile

Eserin Tanımı: Damga mühür siyah hematit taştan yapılmıştır. Mühür Kayseri'nin Akkişla ilçesinin Kululu köyünde bulunmuştur. Mührün çapı 2 cm ve eni ise 1.2 cm'dir. Mühür düğme şeklinde olup çapı boyunca ortası deliktir. Mührün alt kısmı düz, üst kısmı kubbelidir. Alt kısmının daire ile çevrili olan kısmı boştur. Dairenin çevresinde silik bir şekilde belkide rozet ve üçgen motifleri tekerrür etmektedir. Mührün üst sırt kısmının daire ile sınırlı olan ortası muhtelemeden boş bırakılmıştır. İki daire arasında rozet ve kartala benzer bir tasvir vardır. Bir kısmı kırılmıştır. (Fotoğraf: 4.65-66)

Fotoğraf 4.65-66: Damga Mühür (Yandan ve Baskı Yüzeyinden Görünüş)

Kaynak: 26 Mayıs 2021 Tarihi'nde Kayseri Arkeoloji Müzesi'nin Fotoğraf Arşivi'nden alınmıştır.

4.7. SİLİNDİR MÜHÜRLER

Envanter No: 230

Katalog No: 34

Eserin Adı ve Maddesi: Silindir Mühür - Taştan

Bulunduğu Yer: Kültepe

Dönemi: Asur Ticaret Kolonileri Çağı

Ölçüsü: Yüksek: 1.6 cm Çap: 0.9 cm

Müze Geliş Tarihi: 1934

Müze Geliş Şekli: İkramiye ile

Eserin Tanımı: İki çıplak kahramanın bir anlamda mücadelesi tasvir edilmiştir. Aslan iki ayağı zeminde, aslanın önünde ve arkasında birer çıplak kahraman ellerindeki kama ile arkadan hücum eder şeklinde görülmektedir. Arkadaki çıplak kahraman sol eli ile aslanın kuyruğunu tutmaktadır. Sağ eli ile hücum etmektedir. Aslan, önündeki çıplak kahramana kendini müdafa eder şeklinde tasvir edilmiştir. Sahnenin başlangıcını gösteren geometrik bir motif vardır. (Fotoğraf: 4.67-68)

Fotoğraf 4.67-68: Silindir Mühür (Yandan ve Baskı Yüzeyinden Görünüş)

Kaynak: 26 Mayıs 2021 Tarihi'nde Kayseri Arkeoloji Müzesi'nin Fotoğraf Arşivi'nden alınmıştır.

Envanter No: 224

Katalog No: 35

Eserin Adı ve Maddesi: Silindir Mühür Mavi Taştan

Bulunduğu Yer: Kültepe

Dönemi: Asur Ticaret Kolonileri Çağı

Müze Geliş Tarihi: 1934

Müze Geliş Şekli: İkramiye ile

Eserin Tanımı: Silindir mühür; taşın silindirik olarak şekillendirildikten sonra mavi taşın üzerine işlenerek yapılmıştır. Mühür Kültepe'de bulunarak 1934 yılında müzeye teslim edilmiştir. Uzunlamasına delikli ve silindir gövdelidir. Ortasındaki delik yukarıdan aşağı doğru inmektedir. Bu kısım mührü herhangi bir aparat ile mührü taşımak için kullanıldığı tahmin edilmektedir. Oyulmuş üç insan figürü tasvir edilmektedir. Bunlardan en sağdaki sağ ayağını öne doğru kaldırmış şekilde ve sağ elinde bir cisim tutmaktadır. Sol kısımda iki figürün diğer figüre bakmaktadır. Tahmini olarak dini bir sunu sahnesi olabileceği düşünülmektedir. En sağda bir hiyeroglif yazı bulunmaktadır. Bu yazı UR-NU-MUS-DA olarak okunmaktadır. (Fotoğraf: 4.69-70)

Fotoğraf 4.69-70: Silindir Mühür (Yandan ve Baskı Yüzeyinden Görünüş)

Kaynak: 26 Mayıs 2021 Tarihi'nde Kayseri Arkeoloji Müzesi'nin Fotoğraf Arşivi'nden alınmıştır.

4.8. İDOLLER

Envanter No: 341

Katalog No: 36

Eserin Adı ve Maddesi: İdol- Su Mermeri

Dönemi: Eski Tunç Devri Sonu

Müze Geliş Tarihi: 1933

Ölçüsü: Yüksek: 22.1 cm Gen: 15.3 cm

Müze Geliş Şekli: Müsadere ile

Eserin Tanımı: İdol, su mermerinden yapılmış olup 1933 yılında müzeye teslim edilmiştir. İdolün boyutları; yüksekliği 22.1 cm ve genişliği 15.3 cm'dir. Kurs vücutlu olup iki başlıdır. Başlar şematik bir şekilde yapılmış ve birbirine eklidir. Uzunca iki boynu vardır. Gövdesinin ortasında yan yatmış bir kurs üzerinde bir idol kabartması yapılmıştır. Gövde de yer yer tahripler vardır. (Fotoğraf: 4.71-72)

Fotoğraf 4.71-72: İdol (Ön ve Arka Kısmından Görünüş)

Kaynak: 26 Mayıs 2021 Tarihi'nde Kayseri Arkeoloji Müzesi'nin Fotoğraf Arşivi'nden alınmıştır.

Arkeolojik literatürde idol olarak tanımlanan figürler Tanrı yada Tanrıça simgesel betimlemeler olarak din ve büyü ile ilgili bazı şematik düşüncelerin ortaya çıkması ile oluşmuştur. İdoller genellikle kil, taş, metal, kemik, ahşap, mermer ve alabaster malzemelerden yapılmıştır. İdoller Anadolu'da yaygın biçimde M.Ö. 3. bin yılın başından itibaren görülmeye başlanmıştır. İdoller yassı biçimde uzuvları ve diğer detayları nadiren belli edilen en basit insan betimlemeleridir. İdoller farklı kullanım amaçlarına göre insan tasvirleri, tanrı, tanrıça yada dinsel simge

objeleri olarak değerlendirilebilir.³¹⁸ Erken Tunç Çağı'nda Anadolu'da görülen figürlerde ve idollerde kadın tasvirinin yaygın olarak görülme sebebi şematize edilerek dini anlamda bereket ve çoğalma olgusuna dikkat çekmektedir. Tahsin Özgüç'e göre idoller kullanım amaçlarına göre üç ana grupta değerlendirir. Dini anlamda Ana Tanrıça kültü ile alakalı olacağı, ev ve aileyi her türlü kötülükten koruyan simgeler olacağı ve oyuncak gibi profan anlamı olabileceğini belirtir.³¹⁹

³¹⁸ Güzel Öztürk, "Eski Tunç Çağında Kültepe İdolları" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2013), 9-10.

³¹⁹ Öztürk, "Eski Tunç Çağında Kültepe İdolları", 16.

Envanter No: 353

Katalog No: 37

Eserin Adı ve Maddesi: İdol- Su Mermeri

Bulunduğu Yer: Kültepe

Dönemi: Erken Tunç Devri Sonu M.Ö. 2000

Müze Geliş Tarihi: 1932

Ölçüsü: Yüksek: 11.1 cm Gen: 7.9 cm

Müze Geliş Şekli: Başış

Eserin Tanımı: İdol, su mermerinden yapılmış olup Kültepe'de tespit edilerek 1932 yılında müze teslim edilmiştir. İdolün boyutu; yüksekliği 11.1 cm ve genişliği 7.9 cm'dir. Kurs vücutlu, uzun silindirik boyunlu, üçgen başlıdır. Gövde üzeri oyma tezyinatlı olup kenarları tahrip olmuştur. Baş kısmında ve gövde kısmında yuvarlak motifler yer alır. Bu yuvarlak motifler içine nokta işareti konulmuştur. Bu motifler baş kısmında da olduğu için daha çok gözü temsil ettiği düşünölmektedir. Gövde kısmında yer alan yuvarlak motifler arası çizgi bezekler ile süslenmiştir. (Fotoğraf: 4.73-74)

Fotoğraf 4.73-74: İdol (Ön ve Arka Kısmından Görünüş)

Kaynak: 26 Mayıs 2021 Tarihi'nde Kayseri Arkeoloji Müzesi'nin Fotoğraf Arşivi'nden alınmıştır.

Envanter No: 367

Katalog No: 38

Eserin Adı ve Maddesi: İdol- Su Mermeri

Bulunduğu Yer: Kültepe

Dönemi: Erken Tunç Devri Sonu M.Ö. 2000

Müze Geliş Tarihi: 1932

Ölçüsü: Yüksek: 7 cm Gövde Çapı: 6.2 cm

Müze Geliş Şekli: Bağış

Eserin Tanımı: İdol, su mermerinden yapılmış olup Kültepe'de bulunarak 1932 yılında müzeye teslim edilmiştir. İdolün boyutu; yüksekliği 7 cm ve gövde çapı 6.2 cm'dir. Kurs vücutlu ve silindirik boyunludur. Üst kısmı ve baş kısmı kayıptır. Vücudun ön yüzü paralel çizgilerle kabaca işlenmiştir. Boyun arka yüzü de çizgilerle belirtilmiş olup saç demeti de boynun devamında alt kısma doğru inmektedir. (Fotoğraf: 4.75-76)

Fotoğraf 4.75-76: İdol (Ön ve Arka Kısmından Görünüş)

Kaynak: 26 Mayıs 2021 Tarihi'nde Kayseri Arkeoloji Müzesi'nin Fotoğraf Arşivi'nden alınmıştır.

4.9. HİYEROGLİF YAZILI KİTABELER

Envanter No: 4

Katalog No: 39

Eserin Adı ve Maddesi: Kitabe (Hiyeroglif Yazılı)- Taş

Müze Geliş Tarihi: 1930

Dönemi: Geç Hitit

Bulunduğu Yer: Erkilet İlçesi

Ölçüsü: Yüksek: 88 cm Gen: 75 cm Kal: 40 cm

Müze Geliş Şekli: İkramiye ile

Eserin Tanımı: Kitabe siyah taş yüzeyine hiyeroglif yazı şeklinde işlenmiştir. Kayseri'nin Erkilet ilçesinde bulunarak müzeye 1930 yılında ikramiye yolu ile alınmıştır. Kitabenin boyutu yüksekliği 88 cm genişliği 75 cm ve kalınlığı 40 cm'dir. Kırılmalarla gayri muntazam hale gelmiş siyah taştan iki parça halinde olup görünen metin kısmı iki satırdan ibarettir. Yan satırlara dik düşen bir satır parçası daha görülmektedir. (Fotoğraf: 4.77)

Fotoğraf 4.77: Kitabe (Hiyeroglif Yazılı-Ön Kısımından Görünüş)

Kaynak: 26 Mayıs 2021 Tarihi'nde Kayseri Arkeoloji Müzesi'nin Fotoğraf Arşivi'nden alınmıştır.

Envanter No: 6

Katalog No: 40

Eserin Adı ve Maddesi: Kitabe (Hiyeroglif Yazılı)- Taş

Müze Geliş Tarihi: 1931

Dönemi: Geç Hitit

Bulunduğu Yer: Erkilet İlçesi

Ölçüsü: Yüksek: 1.25 cm Gen: 1.23 cm Kal: 0.75 cm

Müze Geliş Şekli: İkramiye ile

Eserin Tanımı: Kitabe; Kayseri'nin Erkilet ilçesinde bulunarak 1931 yılında müzeye teslim edilmiştir. Siyahımsı taş üzerine işlenen kitabenin boyutu; yüksekliği 1.25 cm genişliği 1.23 cm ve kalınlığı 0.75 cm'dir. Aşağı doğru genişleyen, dibi gayri muntazam taş bloğun dört yüzü de yazılıdır. Kitabe her yüzünde de dört satır halinde devam etmektedir. Sağlam şekilde bulunmuştur. (Fotoğraf: 4.78-79)

Fotoğraf 4.78-79: Kitabe (Hiyeroglif Yazılı- Ön ve Yandan Görünüş)

Kaynak: 26 Mayıs 2021 Tarihi'nde Kayseri Arkeoloji Müzesi'nin Fotoğraf Arşivi'nden alınmıştır.

Envanter No: 5

Katalog No: 41

Eserin Adı ve Maddesi: Kitabe (Hiyeroglif Yazılı)- Siyah Taş

Müze Geliş Tarihi: 1930

Dönemi: Geç Hitit

Bulunduğu Yer: Erkilet İlçesi

Ölçüsü: Yüksek: 86 cm Gen: 65 cm Kal: 45 cm

Müze Geliş Şekli: İkramiye ile

Eserin Tanımı: Kitabe; siyah taştan yapılmış olup üzerinde hiyeroglif yazılı metin yer almaktadır. Müzeye 1930 yılında İkramiye yolu ile teslim edilmiştir. Eserin boyutu; yüksekliği 86 cm genişliği 65 cm kalınlığı 45 cm'dir. Kırılmalarla kenarları gayri muntazam hale gelmiştir. Siyah taştan olup iki satırdan ibarettir. Eser 1960 yılında E. Laroche Les Hieroglyphes Hittites Paris adı altında yayımlanmıştır. (Fotoğraf: 4.80-81)

Fotoğraf 4.80-81: Kitabe (Hiyeroglif Yazılı- Ön ve Arka Kısımdan Görünüş)

Kaynak: 26 Mayıs 2021 Tarihi'nde Kayseri Arkeoloji Müzesi'nin Fotoğraf Arşivi'nden alınmıştır.

Envanter No: 7

Katalog No: 42

Eserin Adı ve Maddesi: Kitabe (Hiyeroglif Yazılı)- Taş

Müze Geliş Tarihi: 1931

Dönemi: Geç Hitit

Bulunduğu Yer: Erciyes Tekirde bulunmuştur

Ölçüsü: Yüksek: 72 cm Gen: 53 cm Kal: 33 cm

Müze Geliş Şekli: Duvarda yapı taşı olarak kullanırken müze görevlisi tarafından müzeye nakledilmiştir.

Eserin Tanımı: Kitabe siyah taştan yapılmış olup üzerinde hiyeroglif yazı yer almaktadır. Müzeye 1931 yılında yapı taşı olarak kullanılırken müze görevlisi tarafından getirilmiştir. Kitabe boyutu yüksekliği 72 cm genişliği 53 cm kalınlığı 33 cm'dir. Eser 1960 yılında E. Laroche Les Hieroglyphes Hittites Paris adı altında yayınlanmıştır. Kitabe fazlaca tahrip görmüştür. Ölçüleri gayri muntazamdır. Kitabe, yazılı ön yüzü fazlaca aşındığından işaret ve satırlar ayırt edilemiyor. Orta kısmında oyularak çizgi halinde görülen tahribatlar vardır. (Fotoğraf 4.82-83)

Fotoğraf 4.82-83: Kitabe (Hiyeroglif Yazılı- Yandan ve Ön Kısımdan Görünüş)

Kaynak: 26 Mayıs 2021 Tarihi'nde Kayseri Arkeoloji Müzesi'nin Fotoğraf Arşivi'nden alınmıştır.

Envanter No: 8

Katalog No: 43

Eserin Adı ve Maddesi: Kitabe (Hiyeroglif Yazılı)- Taş

Müze Geliş Tarihi: 1931

Dönemi: Geç Hitit

Bulunduğu Yer: Erciyes Tekir mevkii

Ölçüsü: Yüksek: 71 cm Gen: 57 cm Kal: 40 cm

Müze Geliş Şekli: İkramiye ile

Eserin Tanımı: Kitabe, siyah taş üzerine yazılmış olup taşın üzerinde hiyeroglif yazı yer almaktadır. Müzeye 1931 yılında duvarda yapı taşı olarak kullanılırken müze görevlisi tarafından getirilmiştir. Kitabenin boyutu yüksekliği 71 cm genişliği 57 cm kalınlığı 40 cm'dir. Kitabe, 1960 yılında E. Laroche Les Hieroglyphes Hittites Paris adı altında yayınlanmıştır. Çerçevesi kırılmalar yüzünden gayri muntazam haldedir. Üç yüzeydeki yazısı görülmektedir. Yazıları ve satırları silinmeye yüz tutmuştur. Mevcut kısmındaki yazılar beş satır halindedir. Kitabe üzerindeki hiyeroglif yazı oyularak yazılmıştır. (Fotoğraf 4.84-85)

Fotoğraf 4.84-85: Kitabe (Hiyeroglif Yazılı- Önden ve Yandan Görünüş)

Kaynak: 26 Mayıs 2021 Tarihi'nde Kayseri Arkeoloji Müzesi'nin Fotoğraf Arşivi'nden alınmıştır.

Envanter No: 9

Katalog No: 44

Eserin Adı ve Maddesi: Kitabe (Hiyeroglif Yazılı)- Taş

Müze Geliş Tarihi: 1932

Dönemi: Geç Hitit

Bulunduğu Yer: Niğde Eğriköy

Ölçüsü: Yüksek: 45 cm Gen: 28 cm Kal: 72 cm

Müze Geliş Şekli: İkramiye ile

Eserin Tanımı: Kitabe; siyah taş üzerine yazılmış olup taşın üzerinde hiyeroglif yazı yer alır. Müze 1932 yılında satın alma yoluyla teslim edilmiştir. Kitabenin boyutu yüksekliği 45 cm genişliği 28 cm kalınlığı 72 cm'dir. Kitabe, bir yanı kırılmış şeklinde üç yüzündeki kitabesi okunabilmektedir. Kitabe üç satır halinde, taş üzerine oyularak hiyeroglif yazı yazılmıştır. Bir yüzündeki yazılar daha iyi okunabilmektedir. Dip tarafı kırıktır. (Fotoğraf 4.86-87)

Fotoğraf 4.86-87: Kitabe (Hiyeroglif Yazılı-Arka ve Ön Kısımdan Görünüş)

Kaynak: 26 Mayıs 2021 Tarihi'nde Kayseri Arkeoloji Müzesi'nin Fotoğraf Arşivi'nden alınmıştır.

Envanter No: 2241

Katalog No: 45

Eserin Adı ve Maddesi: Kitabeli Stel (Hiyeroglif Yazılı)- Bazalt Taş

Müze Geliş Tarihi: 1940

Dönemi: Geç Hitit

Bulunduğu Yer: Kayseri-Kululu Höyüğü

Ölçüsü: Yüksek: 64 cm Gen: 21 cm Kal: 13 cm

Müze Geliş Şekli: Müsadere ile

Eser Tanımı: Kitabeli stel; gri renkli bazalt taşına işlenmiştir. Kitabe; Kayseri'nin Akkışla ilçesinde bulunan Kululu Höyüğü'nde bulunmuştur. Müzeye 1940 yılında teslim edilmiştir. Kitabenin yüksekliği 64 cm genişliği 21 cm kalınlığı 13 cm'dir. Kitabe dikdörtgen prizma şeklinde olup taşın tepesi yuvarlaktır. Üzerinde hiyeroglif kitabe mevcuttur. Orta kısmından kırılmış olup kırık kısmı sonradan yapılmıştır. Ön yüzünde düz çizgiler şeklinde altı satıra bölünmüştür. (Fotoğraf 4.88)

Fotoğraf 4.88: Kitabeli Stel (Hiyeroglif Yazılı- Ön Kısmından Görünüş)

Kaynak: 26 Mayıs 2021 Tarihi'nde Kayseri Arkeoloji Müzesi'nin Fotoğraf Arşivi'nden alınmıştır.

Envanter No: 2340

Katalog No: 46

Eserin Adı ve Maddesi: Kitabe (Hiyeroglif Yazılı)- Taş

Müze Geliş Tarihi: 1945

Dönemi: Geç Hitit

Bulunduğu Yer: Bünyan Kululu Köyü

Ölçüsü: Yüksek: 49 cm Çap: 30 cm Kal: 24 cm

Müze Geliş Şekli: İkramiye ile

Eserin Tanımı: Kitabe kirlı deve tıyü rengi, taş üzerine hiyeroglif yazı ile yazılmıştır. Müzeye ikramiye yolu ile 1945'de müzeye teslim edilmiştir. Kitabenin boyutu yüksekliği 49 cm çapı 30 cm kalınlığı 24 cm'dir. Üst kısmı kavisli olup bir stel olduğu tahmin edilmektedir. Kitabenin alt tarafı dikdörtgen prizmasını andırmaktadır. Stelin ön yüzü ve iki yanında hiyeroglif yazı olup arka kısmı boştur. Uzunlamasına üstten en alta kadar iki parça halinde kırılmıştır. (Fotoğraf 4.89-90)

Fotoğraf 4.89-90: Kitabe (Hiyeroglif Yazılı- Ön ve Yandan Görünüş)

Kaynak: 26 Mayıs 2021 Tarihi'nde Kayseri Arkeoloji Müzesi'nin Fotoğraf Arşivi'nden alınmıştır.

Envanter No: 5515

Katalog No: 47

Eserin Adı ve Maddesi: Kitabe (Hiyeroglif Yazılı)- Kalker Taş

Müze Geliş Tarihi: 1967

Dönemi: Geç Hitit

Ölçüsü: Yüksek: 73.5 cm Gen: 43 cm Kal: 23 cm

Müze Geliş Şekli: Satın alma ile

Eserin Tanımı: Kitabe, beyaz kalker taş üzerine hiyeroglif yazı ile yazılmıştır. Müze 1967 yılında satın alma yolu ile teslim edilmiştir. Boyutları yüksekliği 73.5 cm genişliği 43 cm kalınlığı ise 23 cm'dir. Kitabe şekil ve biçim açısından değerlendirildiğinde stel olduğu tahmin edilmektedir. Stelin ön ve sol yan yüzü beş satırlık yazı ile kaplıdır. Hiyeroglif yazılar taşın üstüne çizilerek yazılmıştır. Stelin tepesi yuvarlak şekilde ve alt tarafı tahrip olmuştur. (Fotoğraf 4.91-92)

Fotoğraf 4.91-92: Kitabe (Hiyeroglif Yazılı- Ön ve Yandan Görünüş)

Kaynak: 26 Mayıs 2021 Tarihi'nde Kayseri Arkeoloji Müzesi'nin Fotoğraf Arşivi'nden alınmıştır.

4.10. ORHOSTAT KABARTMALAR

Envanter No: 1 Katalog No: 48

Eserin Adı ve Maddesi: Orthostat Tanrı Kabartması-Taş

Bulunduğu Yer: Kültepe Mabet Sarayının Güneybatısında

Dönemi: Hitit Müzeye Geliş Tarihi: 1930

Ölçüsü: Boy: 92 cm Eni: 75 cm Kalınlığı: 44 cm

Müzeeye Geliş Şekli: Satın Alma

Eserin Tanımı: Orthostat; Kültepe'de bulunarak 1930 yılında müzeye satın alma yolu ile teslim edilmiştir. Orthostat'ın boyutları boyu 92 cm eni 75 cm ve kalınlığı 44 cm'dir. Orthostat Tanrı Kabartması, gri taş üzerine işlenmiştir. Kültepe mabet sarayının güneybatısında bulunmuştur. Orthostat'ın yüzünde görülen avcı kabartması Kırkların Koruyucu Tanrısı'nı temsil etmektedir. Bazalt bloğun çerçevesi tahrip görmesine rağmen bir elinde tavşanı ve şahını, diğer elinde mızrağı ile ayakta duran Koruyucu Tanrı Kabartması sağlam kalmıştır. Kısa etekli giysisi, boynuzlu külah şeklindeki şapkası, saç ve sakalın üslubu ile Hitit Çağı'nın M.Ö. 1200-900 arasındaki Ananavi Üslup aşamasına aittir. (Fotoğraf 4.93)

Fotoğraf 4.93: Orthostat Tanrı Kabartması (Ön Kısımdan Görünüş)

Kaynak: 26 Mayıs 2021 Tarihi'nde Kayseri Arkeoloji Müzesi'nin Fotoğraf Arşivi'nden alınmıştır.

Envanter No: 11

Katalog No: 49

Eserin Adı ve Maddesi: Hiyeroglif Yazılı Kabartma - Taş

Müze Geliş Tarihi: 1932

Dönemi: Geç Hitit

Bulunduğu Yer: Niğde Çiftlik Köyü

Ölçüsü: Yüksek: 73 cm Gen: 46 cm Kal: 25 cm

Müze Geliş Şekli: İkramiye ile

Eserin Tanımı: Hiyeroglif yazılı kabartma gri taş yüzeyine işlenmiştir. Niğde'nin Çiftlik köyünde bulunarak 1932 yılında müzeye teslim edilmiştir. Kabartmanın boyutları; yüksekliği 73 cm genişliği 46 cm ve kalınlığı 25 cm'dir. Yarım silindir şeklinde, yekpare taştan işlenmiş olan kitabeli (hiyeroglif); cephede insan kabartmalı biçiminde tasvir edilmiştir. Cephedeki tasvirde elinde asası ile bir prens tasvir edilmekte olup başı etrafında hiyeroglif ile yazılı tanrılar ve prense ait işaretler vardır. İyi korunmuş olan arka silindirik yüzde hiyeroglif ile yazılı yedi satırlık kitabesi vardır. Dip kısmı tahrip edilmiştir. (Fotoğraf 4.94-95)

Fotoğraf 4.94-95: Hiyeroglif Yazılı Kabartma (Ön ve Yandan Görünüş)

Kaynak: 26 Mayıs 2021 Tarihi'nde Kayseri Arkeoloji Müzesi'nin Fotoğraf Arşivi'nden alınmıştır.

4.11. SFENKS BAŞI

Envanter No: 5506

Katalog No: 50

Eserin Adı ve Maddesi: Sfenks Başı –Kalker Kireç Taşı

Müze Geliş Tarihi: 1967 Dönemi: Geç Hitit

Bulunduğu Yer: Bünyan İlçesi Kululu Köyü

Ölçüsü: Yüksek: 72.5 cm Gen: 57.5 cm

Müze Geliş Şekli: Satın alma ile

Eserin Tanımı: Sfenks başı kalker kireç taşı üzerine yapılmıştır. Sfenks başı Bünyan ilçesinin Kululu köyünden bulunarak müzeye satın alma yolu ile 1967 yılında teslim edilmiştir. Sfenks başının boyutu yüksekliği 72.5 cm genişliği 57.5 cm'dir. Gözleri abartılı olarak badem şeklinde yapılmıştır. Geniş yüz siması oval şeklinde tasvir edilmiştir. Burun ve kulaklar iri, büyük olarak yapılmıştır. Ağzı küçük ve kapalıdır. Alın kısmında bir bant tasvir edilmiştir. Kulakları üzerinden gelen iki kalın şerit, başın tepesine kadar yükselir. Önde saçlar tepeye doğru taranmıştır. (Fotoğraf 4.96-97)

Fotoğraf 4.96-97: Sfenks Başı (Ön ve Arkadan Görünüş)

Kaynak: 26 Mayıs 2021 Tarihi'nde Kayseri Arkeoloji Müzesi'nin Fotoğraf Arşivi'nden alınmıştır.

4.12. ASLAN BAŞI

Envanter No: 74/502

Katalog No: 51

Eserin Adı ve Maddesi: Kireç Taşı

Müzeye Geliş Tarihi: 1974

Dönemi: Geç Hitit

Ölçüsü: Yüksek: 58 cm Gen: 60 cm

Müzeye Geliş Şekli: Satın alma ile

Eserin Tanımı: Aslan başı kireç taşı üzerine işlenmiştir. Müzeye 1974 yılında satın alma yolu teslim edilmiştir. Eserin boyutu yüksekliği 58 cm ve genişliği 60 cm'dir. Aslan başı; ağız açık, dili dışarı sarkık şeklinde tasvir edilmiştir. Gözler büyük olup oyulmuş olarak yapılmıştır. Burun çok belirgin ve bıyıkları açık olarak işlenmiştir. Alın üzerinde zedelenmeler olup başın üst kısmının bir tarafı tahrip olmuştur. (Fotoğraf 4.98-99)

Fotoğraf 4.98-99: Aslan Başı (Ön ve Arkadan Görünüş)

Kaynak: 26 Mayıs 2021 Tarihi'nde Kayseri Arkeoloji Müzesi'nin Fotoğraf Arşivi'nden alınmıştır.

4.13. KOLCUKLU BALTALAR

Envanter No: 2339

Katalog No: 52

Eserin Adı ve Maddesi: Kolcuklu Balta-Bronz

Müze Geliş Tarihi: 1944

Dönemi: Hitit

Bulunduğu Yer: Kültepe

Ölçüsü: Uz: 14 cm Balta Ağız: 4.5 cm

Müze Geliş Şekli: Kültepe kazı

Eserin Tanımı: Kolcuklu balta bronzdan yapılmış olup Kültepe kazılarında bulunarak 1944 yılında müzeye teslim edilmiştir. Baltanın boyutu; uzunluğu 14 cm ağız kısmı 4.5 cm'dir. Dikdörtgen kesitli içbükey kenarlı, baltanın namlusu teber ağızlıdır. Yana doğru çıkıntıları vardır bu çıkıntılara kolcuk denilir. Hitit Dönemi'nde genellikle savaşlarda silah aleti olarak kullanılmıştır. Kolcukları sivri ve ensesi köşelidir. Tam sağlam bir kolcuklu baltadır. (Fotoğraf 4.100-101)

Fotoğraf 4.100-101: Kolcuklu Balta (Ön Kismından İki Farklı Açıdan Görünüş)

Kaynak: 26 Mayıs 2021 Tarihi'nde Kayseri Arkeoloji Müzesi'nin Fotoğraf Arşivi'nden alınmıştır.

Tahsin Özgüç'ün, Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nın idari merkezi olan Kültepe'de yapılan elli yılı aşkın kazılar sonucunda birçok eser çıkarılmıştır. M.Ö. 2. bin yıla tarihlenen Orta Anadolu silahları bu kazılar sonucunda bazılarında ulaşılmıştır. Anadolu'nun madeni zenginliklerine bağlı olarak M.Ö. 2. bin yılın ilk çeyreğinde Suriye, Kuzey Mezopotamya ve Anadolu arasında özellikle Kayseri Kültepe uluslararası ticaret ve sanat merkezi haline gelmiştir. Asurlu tüccarların M.Ö. 2. bin yılın başlarında Orta Anadolu'da Mezopotamya üretimi madeni silahların tanınmasında büyük rolleri olmuştur. Kültepe'de yerli ve Asurlu metal ustalarının aletler, silahlar ve çeşitli eşyaları Kültepe'deki Kaniş Karumu'nun II. ve Ib katında atölyelerde kalıplar sayesinde üretilmiştir.³²⁰ Atölyelerde; üfleç, pota, körük, iş ocağı, iş teknesi, külçeler ve kalıplar bulunmaktaydı. Kaniş Karumu'nun II. tabakasında bir tüccarın arşiv odasında geçen kalıp örneğine bakılarak kendi erittikleri madeni kalıplara dökerek şekillendirdikleri bilinmektedir. Koloni

³²⁰ Tayfun Yıldırım, "Kültepe Silahları", içinde *Anadolu'nun Önsözü Kültepe Kaniş Karumu Asurlular İstanbul'da*, ed., Fikri Kulakoğlu, (İstanbul: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2015), 116.

Çağı'nda taştan yapılmış açık kalıplarda yassı veya kolcuklu balta, keski, hançer ve bıçak gibi silahlar üretilmiştir. Kültepe Kaniş'te bulunan madeni silahların çoğu bronzdan üretilmiş olup özellikle yassı ve kolcuklu baltalar kalıplarda üretilmiştir. Kolcuklu baltalar M.Ö. 2. binde Kaniş Karum'da çok tutulan, sevilen silah ve alet tipini temsil eder. Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nın erken evresinde az sayıda da olsa kolcuklu baltalar üzerinde çizi bezemelerin yer aldığı görülmektedir.³²¹

---

³²¹ Yıldırım, "Kültepe silahları", 117-118.

Envanter No: 2011/42

Katalog No: 53

Eserin Adı ve Maddesi: Kolcuklu Balta-Bronz

Müze Geliş Tarihi: 2011

Dönemi: Hitit

Ölçüsü: Uz: 19.5 cm Kal: 0.9 cm Gen: 9.1 cm

Eserin Tanımı: Kolcuklu balta bronz malzemeden yapılmıştır. Müzeye 2011 yılında teslim edilmiştir. Baltanın uzunluğu 19.5 cm kalınlığı 0.9 cm genişliği 9.1 cm ağız kenarı 7.5 cm'dir. Balta; ince geniş yassı formulu olup kolcuk kısmından keskin uca doğru eğimli olarak yapılmıştır. Ağız kenarı hafifçe sivrileştirilmiştir. Dikdörtgen kesitli içbükey kenarlı, baltanın namlusu teber ağızlıdır. Yana doğru çıkıntıları vardır bu çıkıntılara kolcuk denilir. Hitit Dönemi'nde genellikle savaşlarda silah aleti olarak kullanılmıştır. Kolcukları sivri ve ensesi köşelidir. (Fotoğraf 4.102-103)

Fotoğraf 4.102-103: Kolcuklu Balta (Ön ve Arka Yüzeyinden Görünüş)

Kaynak: 26 Mayıs 2021 Tarihi'nde Kayseri Arkeoloji Müzesi'nin Fotoğraf Arşivi'nden alınmıştır.

Envanter No: 2012/3

Katalog No: 54

Eserin Adı ve Maddesi: Kolcuklu Balta-Bronz

Müze Geliş Tarihi: 2012

Dönemi: Hitit

Bulunduğu Yer: Bünyan İlçesi

Ölçüsü: Yüksek: 13.8 cm Gen: 6.7 cm

Eserin Tanımı: Kolcuklu balta bronz malzemeden yapılmıştır. Müzeye 2012 yılında teslim edilmiştir. Baltanın yüksekliği 13.8 cm genişliği 6.7 cm'dir. Uca doğru sivrilmiş keskin oval uçlu olup dış kenarında iki adet kolcuk ile birleşen dikdörtgen sap ile sonlanan formdadır. Eser üzerinde küçük pürüzler bulunmakta olup yer yer aşınmalar görülmektedir. Dikdörtgen kesitli içbükey kenarlıdır. Yana doğru çıkıntıları vardır bu çıkıntılara kolcuk denilir. Hitit Dönemi'nde genellikle savaşlarda silah aleti olarak kullanılmıştır. Kolcukları sivri ve ensesi köşelidir. (Fotoğraf 4.104-105)

Fotoğraf 4.104-105: Kolcuklu Balta (Ön ve Arka Yüzeyinden Görünüş)

Kaynak: 26 Mayıs 2021 Tarihi'nde Kayseri Arkeoloji Müzesi'nin Fotoğraf Arşivi'nden alınmıştır.

Envanter No: 2355

Katalog No: 55

Eserin Adı ve Maddesi: Kolcuklu Balta-Bronz

Müze Geliş Tarihi: 1946

Dönemi: Hitit

Bulunduğu Yer: Boğazlıyan İlçesi Müştüler Köyü

Ölçüsü: Uz: 15.4 cm Gen: 5.5 cm

Müze Geliş Şekli: Satın Alma

Eserin Tanımı: Kolcuklu balta bronz malzemeden yapılmıştır. Müze 1946 yılında satın alma yolu ile teslim edilmiştir. Baltanın uzunluğu 15.4 cm genişliği 5.5 cm'dir. Ağız kısmı geniş ve keskincedir. Kolcuğun kenarı içe doğru kavislidir. Kolcuğun üst tarafı giderek daralmakta olup ayrıca bir yüzünde sign-royal motifi yer almaktadır. Dikdörtgen kesitli içbükey kenarlıdır. Yana doğru çıkıntıları vardır bu çıkıntılara kolcuk denilir. Hitit Dönemi'nde genellikle savaşlarda silah aleti olarak kullanılmıştır. Kolcukları sivri ve ensesi köşelidir. Tam sağlam bir kolcuklu baltadır. (Fotoğraf 4.106-107)

Fotoğraf 4.106-107: Kolcuklu Balta (Ön Yüzeyinden İki Farklı Açıdan Görünüş)

Kaynak: 26 Mayıs 2021 Tarihi'nde Kayseri Arkeoloji Müzesi'nin Fotoğraf Arşivi'nden alınmıştır.

Envanter No: 2008/15

Katalog No: 56

Eserin Adı ve Maddesi: Kolcuklu Balta-Bronz

Müze Geliş Tarihi: 2008

Dönemi: Hitit

Bulunduğu Yer: Kayseri

Ölçüsü: Uz: 20.2 cm Gen: 8.1 cm Kal: 1.6 cm

Müze Geliş Şekli: Bağış Yolu İle

Eserin Tanımı: Kolcuklu balta bronz malzemeden yapılmıştır. Müzeye 2008 yılında bağış yolu ile teslim edilmiştir. Baltanın uzunluğu 20.2 cm genişliği 8.1 cm kalınlığı ise 1.6 cm'dir. Ağız kısmı geniş ve keskinedir. Balta üzerinde yer yer korozyon bulunmaktadır. Ağızdan kolcuğa doğru gelen kısmı kavisli olup kolcuklar içe doğru girmektedir. Dikdörtgen kesitli içbükey kenarlıdır. Yana doğru çıkıntıları vardır bu çıkıntılara kolcuk denilir. Hitit Dönemi'nde genellikle savaşlarda silah aleti olarak kullanılmıştır. Kolcukları sivri ve ensesi köşelidir. Tam sağlam bir kolcuklu baltadır. (Fotoğraf 4.108-109)

Fotoğraf 4.108-109: Kolcuklu Balta (Ön ve Arka Yüzeyinden Görünüş)

Kaynak: 26 Mayıs 2021 Tarihi'nde Kayseri Arkeoloji Müzesi'nin Fotoğraf Arşivi'nden alınmıştır.

4.14. ÇİVİ YAZILI KİL TABLETLER

Envanter No: 286

Katalog No: 57

Eserin Adı ve Maddesi: Tablet Parçası- Kiremit Kırmızısı Pişmiş Topraktan

Müze Geliş Tarihi: 1932

Dönemi: Hitit İmparatorluk Dönemi

Bulunduğu Yer: Çorum-Boğazköy

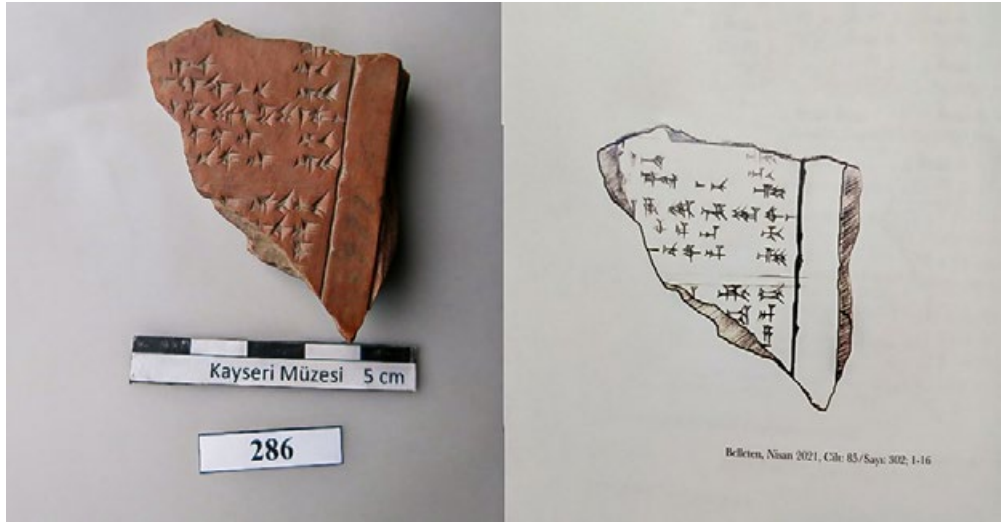
Ölçüsü: Uz: 4.8 cm Gen: 4.5 cm Kal: 1.5 cm

Müze Geliş Şekli: İkramiye ile

Eserin Tanımı: Tablet parçası; kiremit kırmızısı topraktan fırında pişirilerek yapılmıştır. Müzeye, Çorum ilinin Boğazköy ilçesinde bulunarak 1932 yılında İkramiye yolu ile müzeye teslim edilmiştir. Tabletın uzunluğu 4.8 cm genişliği 4.5 cm ve kalınlığı 1.5 cm'dir. Büyük bir kısmı kırık olup metnin üzerinde incelemeler yapılarak hangi konu ile alakalı olduğu anlaşılmasına çalışılmıştır.

“Müze envanter kayıtlarına göre “Murşili Yıllıklarına” ait olduğu belirtilse de içerik bakımından Halentuwa'da geçen bir takım dini uygulamalardan, kutlama/bayram ritüellerine ait olduğu anlaşılmaktadır. Tabletın ön yüzünde 10 satır korunmuş olup arka yüzü ise tamamen kırıktır.”³²²(Fotoğraf 4.110)

Fotoğraf 4.110: Kayseri 286 CTH 670.3304 Kutlama Bayram Ritüeline Ait Tablet Parçası

³²² Şafak Bozgun ve Erkan Yalçın, “Kayseri Arkeoloji Müzesinde Bulunan Hititçe Tablet Parçaları I”, *Belleten*, 85/301 (Nisan 2021): 3.

Kil Tablet'in Filolojik Çözümlemesi³²³ (Envanter No:286)

Tarihlendirme: Yeni Hititçe (/Imp.)		Kayseri 286: CTH 670.3304 "Kutlama/Bayram Ritüeli"	
öy.I ⁷		öy.I ⁷	
x+1]	- 'zi'	x+1]...	'ir/ar'.
2'] A-NA	^D U	2'] x	Fırtına Tanrısına
3']x GAL ^{HLA}	aš-nu-zi	3'] x	kapları/kadehleri ³ tedarik eder.
4']	'é'ha-le-en-tu-wa-aš	4']	halentuwa-kült yapısına
5']	ši-pa-an -ti	5']	sunar.
6'] (-)x/a]	š ⁽⁷⁾ -nu-wa-an-zi	6']	...e/arler/...için
7' ki-iš-ša-a]	n ⁽⁷⁾ IQ-BI	7' şöyl]e ⁽⁷⁾	söyledi:
8' -š]	a ⁽⁷⁾ -an	8'] x	
9']-za		9'] x	
10']x		10'] x	

Çalışmamıza eklenen iki tablet Kayseri Arkeoloji Müzesi'nde bulunan Kayseri 286 ve Kayseri 287 envanter numarası ile kayıtlı çivi yazılı tabletler kutlama, bayram ritüelini anlatan dini içerikli konuları işlemiştir. Bu iki tableti göz önüne alırsak, üzerindeki kalan yazılardan dini içerikli olduğu ve dini uygulamaların nasıl yapılacağını anlatmaktadır. Boğazköy'de çıkan diğer çivi yazılı tabletlerdeki çözümleri de değerlendirirsek dini bayramların, kutlamaların ihmal edilmesi veya gecikmesi durumunda ülkenin çeşitli felaketlerle cezalandırılacağına dair bilgiler verilmektedir. Dini ritüeller tanrı/tanrıçalar sunulmak amacıyla kral, kraliçe veya devlet büyükleri tarafından yönetilirdi.³²⁴

Hitit metinlerinde 165'den fazla bayram kutlandığı ve bayramların amacının tanrıya tapınma yolları, tanrıyı memnun etme, ülke birliğini sağlama gibi özellikleri vardı. Bayramlar; tanrılara yapılan zorunlu görevler olarak tanrılara kurban kesmek, yiyecek, içecek ile halkın coşkulu bir şekilde kutlanmasını sağlamaktı.³²⁵

Hitit bayramları; mevsimlerle, meteorolojik olaylarla, tarımsal faaliyetlerle ve önemli dini törenler ile bağlantı kurulmuştur. Örneğin; ilkbahar bayramı, sonbahar bayramı, yıl bayramı, ay bayramı, yağmur bayramı, gök gürültüsü

³²³ Bozgun ve Yalçın, "Kayseri Arkeoloji Müzesinde Bulunan Hititçe Tablet Parçaları I", 3.

³²⁴ Bozgun ve Yalçın, "Kayseri Arkeoloji Müzesinde Bulunan Hititçe Tablet Parçaları I", 2.

³²⁵ Reyhan ve Cengiz, *Eskiçağ Tarihi ve Uygurluğu El Kitabı*, 94-95.

bayramı, orak bayramı, bağ bozumu bayramı, harman bayramı ve üzüm kesme bayramı gibi bayramlar vardı. Ayrıca daha kapsamlı bayramlar olan kilam, antahşum, nuntariyaşha ve purilli gibi bayramlar kutlanıyordu. Tören ve bayramlarda saray oğlanları, meşediler, müzisyenler, dansçılar, sakiler ve aşçılar hazır olarak bulunuyorlardı. Bayramların kutlanma süreleri önemine göre farklılık göstermekteydi. Örneğin; ilkbaharda kutlanan çiğdem bayramı 38 gün, purilli bayramı 32 gün, kilan bayramı 3 gün sürerdi.³²⁶

Bayramların kutlanacağı yerler, kesinlikle değişmez özellikle tapınaklar, köyler, ormanlar, şehirler, kırlar, ırmak kenarları ve dağlar en çok kullanılan mekanlardı. Bu bayramlar renkli kutlamalara, sahne oyunlarına, yemeli içmeli eğlencelere, danslı, şarkılı eğlencelerle geçerdi.

Kült vazoları olarak adlandırılan Eski Hitit Dönemi'ne ait İnandık Vazosu, Hüseyin Dede Vazoları üzerinde ve Alacahöyük kabartmalarında Antahşum Bayramı ile ilgili kabartmalar yer almaktadır.³²⁷

Antahşum Bayramı; ilkbaharın gelişi ile açan çiğdem çiçeklerinin açma zamanında kutlanan bir bayramdır. Adını çiğdem anlamına gelen bir bitkiden almaktadır. Bu bayramın kutlanma süresi 38 gün devam ederdi.

Nuntariyaşha Bayramı; bu bayramın anlamı Hititçe'de hız, sürat anlamında kralın bir kutlama mekanından diğer kutlama mekanına geçişi için kullanılmıştır. Kutlama zamanı genellikle sonbahar ayında kralın seferden dönüşüne denk gelirdi.

Kılam Bayramı; kılam Sümerce olarak pazar yeri ve kapı yapısı ifadesini taşır. Bu bayram Hitit başkentinde kutlanırdı. Kral ve kraliçe başkentte ziyaret amaçlı dolaşırken, farklı kentlerden gelen halk yanında getirdikleri yemek ikramlarını ve eşyalarını krala sunarlardı. Kral bu adakları bayrama katılan halka ziyafet amaçlı dağıtırdı.³²⁸

Purulliya Bayramı; Hitit mevsim bayramlarından biri olan bu bayram adını Hattice pur; "Toprak" kelimesinden alır. Tören alayına katılan kral ve kraliçe ile beraber halk başkent Hattuşa'dan kutsal kent olan Nerik şehrine kadar ziyaret amaçlı hareket ederdiler. Kötü güçleri temsil İlluyanka, fırtına tanrısını temsil eden güçler ile savaşım fırtına tanrısı galip geldiğinde ülkede tabiat canlanacak, ekinler büyüyecek, ülkede bolluk olacak yani mevsim ilkbahara dönecektir.³²⁹

³²⁶ Reyhan ve Cengiz, *Eskiçağ Tarihi ve Uygarlığı El Kitabı*, 94-95.

³²⁷ Reyhan ve Cengiz, *Eskiçağ Tarihi ve Uygarlığı El Kitabı*, 94-95.

³²⁸ Reyhan ve Cengiz, *Eskiçağ Tarihi ve Uygarlığı El Kitabı*, 96-97.

³²⁹ Reyhan ve Cengiz, *Eskiçağ Tarihi ve Uygarlığı El Kitabı*, 96-97.

Envanter No: 287

Katalog No: 58

Eserin Adı ve Maddesi: Tablet Parçası- Kiremit Kırmızısı Pişmiş Topraktan

Müze Geliş Tarihi: 1932

Dönemi: Hitit İmparatorluk Dönemi

Bulunduğu Yer: Çorum-Boğazköy

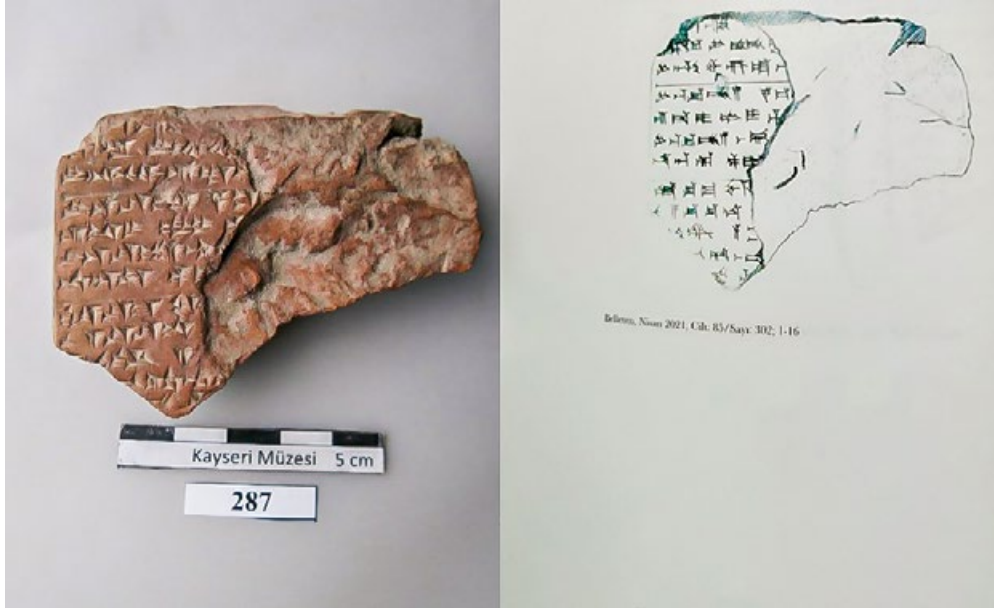
Ölçüsü: Uz: 5.5 cm Gen: 7.5 cm Kal: 2 cm

Müze Geliş Şekli: İkramiye ile

Eserin Tanımı: Tablet parçası; kiremit kırmızısı topraktan fırında pişirilerek yapılmıştır. Müzeye, Çorum ilinin Boğazköy ilçesinde bulunarak 1932 yılında ikramiye yolu ile müzeye teslim edilmiştir. Tablet uzunluğu 5.5 cm genişliği 7.5 cm ve kalınlığı 2 cm'dir. Büyük bir kısmı kırık olup metnin üzerinde incelemeler yapılarak hangi konu ile alakalı olduğu anlaşılmaya çalışılmıştır.

“Müze envanter kayıtlarına göre “Murşili Yıllıklarına” ait olduğu belirtilse de geçen görevliler ile yapılan uygulamaların birçok kutlama ve bayram ritüeli ile benzerik gösterdiği anlaşılmaktadır. Tablet çivi yazısı ile yazılmıştır. Tablet arka yüzünde 12 satır korunmuş olup ön yüzü ise tamamen kırıktır.”³³⁰(Fotoğraf 4.111)

Fotoğraf 4.111: Kayseri 287 CTH 670.3305 Kutlama/Bayram Ritüeline Ait Tablet Parçası

³³⁰ Bozgun ve Yalçın, “Kayseri Arkeoloji Müzesinde Bulunan Hititçe Tablet Parçaları I”, 6.

Kil Tabletın Filolojik Çözümlemesi³³¹(Envanter No:287)**Tarihlendirme:** Yeni Hititçe(/Imp.)

Kayseri 287: CTH 670.3305 “Kutlama/Bayram Ritüeli”

ay ² . x+1 [.]x-zī[2' SİR ^{RU} LÜ ALAM.Z[U ₉ me-ma-i 3' LÜ pal-wa-tal-la-aš[pal-wa-iz-zī ¹⁷	ay ² . x+1 [.] x[2' 'şarkı söylerler', LÜ ALAM.Z[U ₉ söyler. 3' palwatalla görevlisi/adamı[(kült ile ilgili) seslenir/haykırır.
4' LÜ SAGLA NINDA.GUR ₄ .R[A EM-ŠA a-aš-ka-az 5' ú-da-i LUGAL-i p[a-a-i LU- GAL-uš pá-r-ši-ya ¹⁸ 6' LÜ SAGLA-aš-t[a LUGAL-i NINDA.GUR ₄ .RA e-ep-zī ¹⁹ 7' na-an-kán pa-r[a-a pé-e-da-i] ²⁰	4' saki [ekşi] somun ekme[ği kapıdan 5' getirir. Krala v[erir. Kral (ekmeği) böler/kırar. 6' Saki [krala ekmek tutar], 7' ve onu dışa[rı götürür/çıkarır]
8' EGIR-ŠU-ma ^{MUNUS.M} [EŠ(?)KAR. KID 9' nu a-šu-šu-uš [10' x x GEŠTIN a-k[u-wa-an-zī] ²¹ 11']x-ta-aš-š[a ²² 12']x x[	8' Ardından da [KAR.KID]-kadınla[rı 9' ve ašuşa-nesneleri [10' x x şarap içe[rler. 11']x[12']x x[

“ALAMZU; bazı yönergelerin yanı sıra ritüel ve kült metinlerinde, cenaze törenlerinde ve özellikle kutlama/bayram ritüellerinde önemli bir görevli olarak yer alan ALAMZU kralında bulunduğu kült uygulamalarının bazı bölümlerinde çoğunlukla halzai, memai, paluiskizzi, maldi, tezzi ve SIR filleri ile birlikte geçmekte; dua ve tezahüratlarla görülmekte; bu söylemleri ise genellikle Hattice yapmakta ve tanrılara libasyon esnasında müzik ile eşlik etmektedir. Söz konusu görevlinin daha çok Hatti kültürünü yansıtan tiyatral içerikli hareketler yaptığı ve yine bu görevlilerin aha diye haykırdığı metinlerden bilinmektedir. ALAMZU; mema-i fiili ile birlikte Ay Bayramı, Zippalanda İlkbahar Bayramı, Antahsum Bayramı, Nuntariyasha Bayramı, Kılam Bayramı gibi birçok bayram kral tarafından kutlandığı bilinmektedir.”³³²

4.15. KAYA ANITLARI

Hitit adı ile anılan Hint-Avrupalı halk kendine “Nesili” yani Nesice konuşanlar adını vermiştir. Nesili sözcüğü Kültepe'nin eski adı olan Neşa'dan gelmektedir. Ancak Nesice konuşanlar bütün yazılı metinlerde ellerinde buldukları

³³¹ Bozgun ve Yalçın, “Kayseri Arkeoloji Müzesinde Bulunan Hititçe Tablet Parçaları I”, 6-7.

³³² Bozgun ve Yalçın, “Kayseri Arkeoloji Müzesinde Bulunan Hititçe Tablet Parçaları I”, 8.

Anadolu'yu Hatti ülkesi olarak adlandırılmıştır. Hititçe, 1917'de Çekoslovak bilim adamı Hrozny tarafından bir Hint-Avrupalı dil olarak çözüldükten sonra Hititlerin Anadolu kökenli olduğu anlaşıldı.

Hitit dünyasında kullanılan ikinci bir yazı sistemi olan hiyeroglif yazısının da Luwiler tarafından icad edildiği sanılmaktadır. Mısır'daki gibi bir resim yazısı olan, Hitit ya da daha doğru bir anlamla Luwi hiyeroglifleri, özellikle büyük boyutlu kaya yazıtlarında ve mühürler üzerinde Hitit İmparatorluğu Dönemi'nde kullanılmıştır. İmparatorluğun yaklaşık M.Ö. 1200 tarihlerinde çöküşünden sonra Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye'de varlıklarını sürdüren ve Geç Hitit Devletleri ise yaygın olarak stel denilen dikili taşlar uygulama alanı bulmuştur.³³³ Kızılırmak kavsi içinde kalan, genellikle dağlık alanlar arasındaki geniş düzlüklerle kaplı olan bu coğrafya araştırmacılar tarafından Hitit anavatanı başka bir deyişle Hititlerin kendi ülkelerinden söz ederken kullandıkları gibi Hatti toprakları olarak kabul edilir. Hitit metinleri, Eskiçağ tarihi araştırmalarında çok önemli bir kaynak gurubu oluşturmaktadır. Anadolu'nun batısı, kuzeyindeki kıyı kesimleri ile kuzeydoğusundaki Kafkaslar, doğusundaki Transkafkasya ve İran, güneyindeki Mezopotamya ve Suriye'nin batısındaki çeşitli uygarlıklara ev sahipliği yapmıştır.³³⁴

Doğal kaya yüzeylerini kabartmalarla bezemek M.Ö. III. bin yıldan itibaren Ön Asya'da (Mezopotamya-İran) bilinmektedir. Eski Hitit Krallık Çağı'nda henüz var olup olmadığını bilmediğimiz kaya kabartmaları, Hititler'e özgü bir sanat dalı olarak gelişmiş ve imparatorluk dönemi içerisinde geniş bir yayılım alanı göstermiştir.³³⁵ Hititler'in ya da daha genel bir terimle Hint-Avrupalı toplulukların Anadolu'ya; Trakya ve Boğazlar üzerinden, doğuda Kafkaslar yoluyla derbent kapılarından hatta Balkanlar'ın Karadeniz'e olan kıyılarından deniz yoluyla Orta Karadeniz'e geldikleri yönünden varsayımlar bugün tartışma konusu olmaktadır.³³⁶

M.Ö. II. bin yılın ikinci yarısında, Hititler'e özgü bir sanat dalı olarak geliştiğini gördüğümüz kaya anıtları, ülkenin önemli doğal yol güzergâhları ve kutsal sayılan su kaynaklarının yakınında bulunan kaya yüzeylerine rölyef olarak işlenmişlerdir. Hitit kaya kabartmaları olarak yapılan anıtların üzerinde tanrı ve tanrıçalar, Hitit büyük krallıkları ve imparatorluğa bağlı devletlerin yerel kral tasvirleri yer almaktadır. Kaya anıtların yapılmasındaki amaç tanrıların kutsanmasıdır. Hititler'e ait büyük krallıkların kültürel bakımdan gelişmiş olması zengin topraklara sahip güney ülkelere inme siyaseti sonucu kaya anıtların bu bölgede sayıları artmıştır. Bu bölgeyle de kalmamış Batı Anadolu'ya kadar uzanan geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Hitit kaya anıtlar üzerinde bulunan hiyeroglif yazıt-

³³³ Dinçol, "Hititler", 25.

³³⁴ Duran Yener, "Hitit Dönemi Anadolu Coğrafyasının İncelenmesinde Yeni Bir Yaklaşım" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2003), 11.

³³⁵ Çiçek, "Hitit İmparatorluk Dönemi Kaya Anıtları", 1.

³³⁶ Dinçol, "Hititler", 25.

lar ve üzerinde betimlenen tasvirler kaya anıtlarının tarihinin belirlenebilmesi ve anıtın üzerindeki kral, kraliçenin belirlenebilmesi açısından çok önemlidir. Genellikle kaya anıtlarının üzerinde dinsel kutsamayı anlatan çoklu sahneler olduğu gibi tek bir figür şeklinde de görülmektedir. Hitit kaya anıtlarının yapılmasındaki amaçları arasında Hititler'in siyasi gücünü, egemenliğini göstermek yanında dinsel özelliklerini anlatmak içinde yapılmıştır. İmparatorluk dönemi kaya anıtları M.Ö. 13.yy. tarihlenir. Hititler'in yıkılışından sonra başlayan Geç Hitit Devletleri Dönemi'nde de görsel sanatlar içerisinde yapımına devam edilmiştir.

4.15.1. İMAMKULU KAYA KABARTMASI

İmamkulu kaya kabartması Kayseri ilinin Develi ilçesine bağlı İmamkulu köyünde yer alan Şimşekkayası üzerinde yer alır. Kaya kabartmasının diğer adı Şimşekkayası adıyla da geçmektedir. Kaya kabartması eğimi az olan bir yamaçta bir kayanın yüzeyi düzeltilerek yapılmıştır.³³⁷ Kaya kabartmasını ilk fark eden 1934 yılında Kemalettin Karamete tarafından keşfedilmiştir.³³⁸ Kabartma ile ilgili ilk bilimsel yayını 1935'de Louis Delaporte tarafından yapılmıştır.³³⁹ İmamkulu kaya kabartmasında kral ve tanrılar resmedilmiştir.³⁴⁰ Kayanın üzerindeki anıta tasvirler ve figürler üç grup halinde düzenlenmiş olan sahneye yerleştirilmiştir.³⁴¹

Kabartmanın sol tarafında bir kral tasviri yer alır. Kabartmada bulunan figür üzerinde, dizlere kadar inen elbise ve ucu kıvrık pabuç vardır. Kralın ileriye doğru uzanmış sol elinde bir mızrak vardır. Sağ elinde ise omzuna asılı bir yay bulunmaktadır. Figürün baş kısmında kalot tipi bir başlık bulunmaktadır. Kralın adı Hitit hiyeroglifi ile "Te-su-pa" şeklinde yazılmıştır. "Te-su-pa" bir Hurri kökenli isim olduğu için bölgenin Hurriler tarafından iskan edildiği düşünülmektedir.³⁴²

Kral tasvirinin ön kısmında, başları öne doğru eğilmiş iki dağ tanrısının sırtına basan Fırtına Tanrısı tasvir edilmiştir. Tanrı, iki boğanın çektiği arabaya sol ayağı ile basmaktadır. Fırtına tanrısı sol eli ile dizginleri tutar şeklinde, sağ eli ile de tuttuğu topuzu fırlatır şeklinde betimlenmiştir. Tanrının önündeki hiyeroglif yazı "Göğün Fırtına Tanrısı" olduğu göstermektedir. Tanrının arabasını çeken boğalar ise isimlerinin Hurri ve Serri olduğu tahmin edilmektedir.³⁴³

³³⁷ Ömer Yılmaz, "Hitit Dönemi Kaya Anıtları" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuklu Üniversitesi, 2002), 64.

³³⁸ Kutlu Emre, "İmamkulu Anıtı", içinde *Kayseri Ansiklopedisi* (Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2013), 3:275.

³³⁹ Akgül Sarı, "İmamkulu Kaya Kabartması Tomarza'da Büyük Hitit Medeniyetinin İzi", *Şehir Kültür Sanat Dergisi*, Ocak 2019.

³⁴⁰ *Medeniyetler Beşiği*, 184.

³⁴¹ Emre, "İmamkulu Anıtı", 275.

³⁴² Yılmaz, "Hitit Dönemi Kaya Anıtları", 71-72.

³⁴³ Yılmaz, "Hitit Dönemi Kaya Anıtları", 71-72.

Kabartmada yer alan üç dağ tanrısından, solda birbirine yakın olan ikisi üzerine Fırtına Tanrısı ve arabası basmaktadır. Bu iki dağ tanrısı Namni ve Hazzi dağ tanrılarınıdır. Arabayı çeken boğaların ön ayakları üçüncü dağ tanrısına basmaktadır. Figürde yer alan aslan adamlar yukarıya kaldırdıkları elleriyle dağ tanrılarını taşımaktadırlar. Dağ tanrıları külahlı olup üzerine basan arabayı kaldırabilmek için başları öne eğik şekilde durmaktadır. Dağ tanrılarının elleri göğüslerinin biraz yukarısında birbirlerine birleştirilmiş şeklinde durmaktadır. Bu üç tanrı bulunduğu coğrafyanın dağlarını temsil ettiği tahmin edilmektedir. Kabartmanın sol tarafında çift başlı kartallar üzerinde duran bir tanrıça tasviri görülmektedir. Bu tanrıça tasviri çok silik durumda olup profilden tasvir edilmiştir. Tanrıçanın üzerinde uzun bir giysi ve başında ise polos tipi bir başlık bulunur. Ekrem Akurgal'e göre bu tasvir Teşup'un eği tanrıça Hepat'tır.³⁴⁴ Sahnedeki boşluklar kuş ve geyik gibi hayvan figürleriyle doldurulmuştur.³⁴⁵ Bu kaya anıtı Hitit İmparatorluk Dönemine aittir. (Fotoğraf: 4.112, Şekil: 4.1)³⁴⁶

Fotoğraf 4.112: İmamkulu Kaya Anıtı³⁴⁷

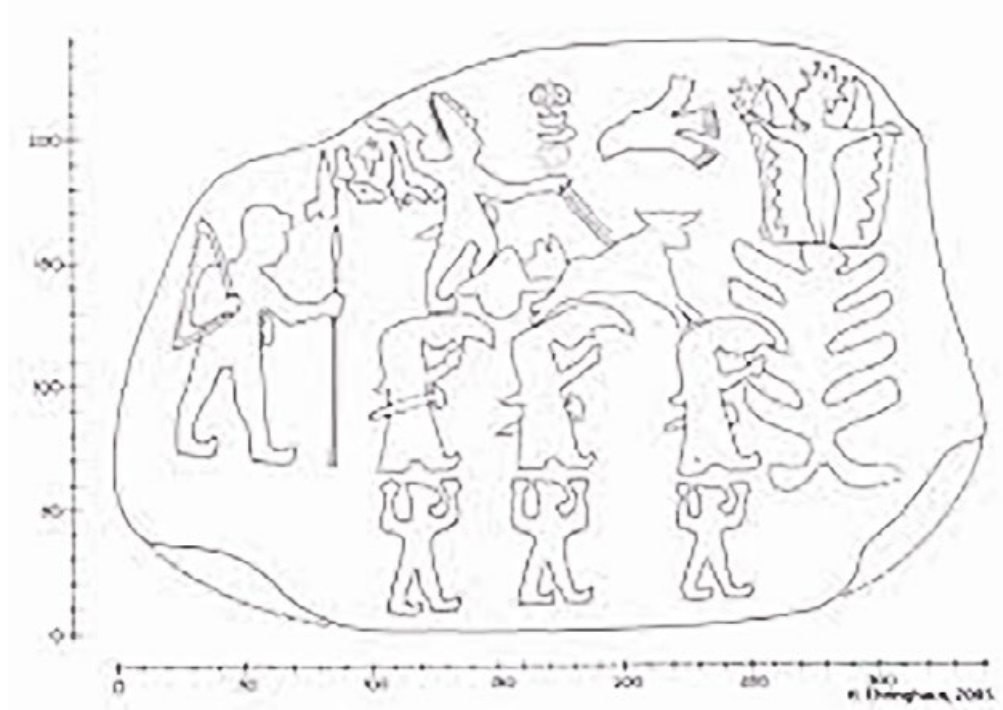
Kaynak: (<https://www.hittitemonuments.com> 12.03.2020)

³⁴⁴ Yılmaz, "Hitit Dönemi Kaya Anıtları", 71-72.

³⁴⁵ Hasan Elmaağaç ve Hamdi Biçer, *Kayseri Müzeleri ve Ören Yerleri* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007), 28.

³⁴⁶ Emre, "İmamkulu Anıtı", 275.

³⁴⁷ "İmamkulu Kaya Kabartması", (12.03.2020) <https://www.hittitemonuments.com>

Şekil 4.1: İmamkulu Kaya Anıtı Çizimi³⁴⁸

Kaynak: (<https://www.hittitemonuments.com> 12.03.2020)

4.15.2. FRAKTİN KAYA ANITI

Yeni adı “Gümüşören” olan Fraktin kaya anıtı, Develi ilçesi merkez bucağına bağlı bir köydür³⁴⁹. Kayseri’nin kuzeydoğusunda Fraktin mevkiindeki kayalıklarda yer alan bu anıtta iki ayrı sahne görülmektedir.

Soldaki sahnede iki şahıs karşılıklı olarak aralarında bir sunak bulunmaktadır. Figürlerin üzerlerinde eteğe benzeyen kısa elbise bulunmaktadır. Başlarında sivri şapka bulunmaktadır. Bunlardan sağdakinin sol omzunda bir yay olup belinde de bir kılıç vardır, sağ eliyle içki sunmaktadır. Tanrı da sağ eliyle omzuna dayadığı lituus tutmaktadır. Hiyeroglif yazısından da anlaşılacağı üzere sağdakinin kral III. Hattuşili, soldakinin ise Fırtına Tanrısı Teşup olduğu anlaşılmaktadır.³⁵⁰

Kabartmanın sağ tarafındaki sahnede ise iki kadın figürü görülmektedir. Solda tahtın üzerinde oturan bir tanrıça sol elinde bir kadeh tutmaktadır. Sağdaki kadın figürü ise ayakta durmuş şekilde içki sunmaktadır. Hiyeroglif yazılardan anlaşıldığı üzere III. Hattuşili’nin eşi Puduhepa olduğu anlaşılmaktadır. En sağdaki hiyeroglif yazıda Kizzuvatna yazmaktadır. (Fotoğraf: 4.113, Şekil: 4.2)³⁵¹

³⁴⁸ “İmamkulu Kaya Anıtı Çizimi”, (12.03.2020) <https://www.hittitemonuments.com>

³⁴⁹ Satoğlu, *Kayseri Ansiklopedisi*, 120.

³⁵⁰ Elkovan, *Kayseri’de Hitit Kaya Anıtları*, 54.

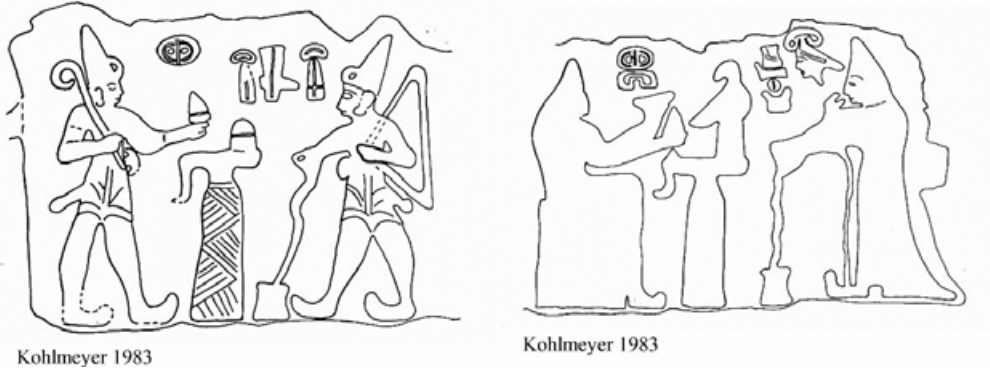
³⁵¹ Elkovan, *Kayseri’de Hitit Kaya Anıtları*, 54.

Fotoğraf 4.113: Fraktin Kaya Anıtı³⁵²

Kaynak: (<https://www.hittitemonuments.com> 12.03.2020)

Şekil 4.2: Fraktin Kaya Anıtı Çizimi³⁵³

Kaynak: (<https://www.hittitemonuments.com> 12.03.2020)

Bazı tarihçiler belirttiği üzere Fraktin'deki kaya anıtı herhangi bir şehir kalıntısı değil eski bir anayol üzerine konulmuş işaretlerden biridir.³⁵⁴

³⁵² "Fraktin Kaya Anıtı", (12.03.2020), <http://www.hittitemonuments.com>.

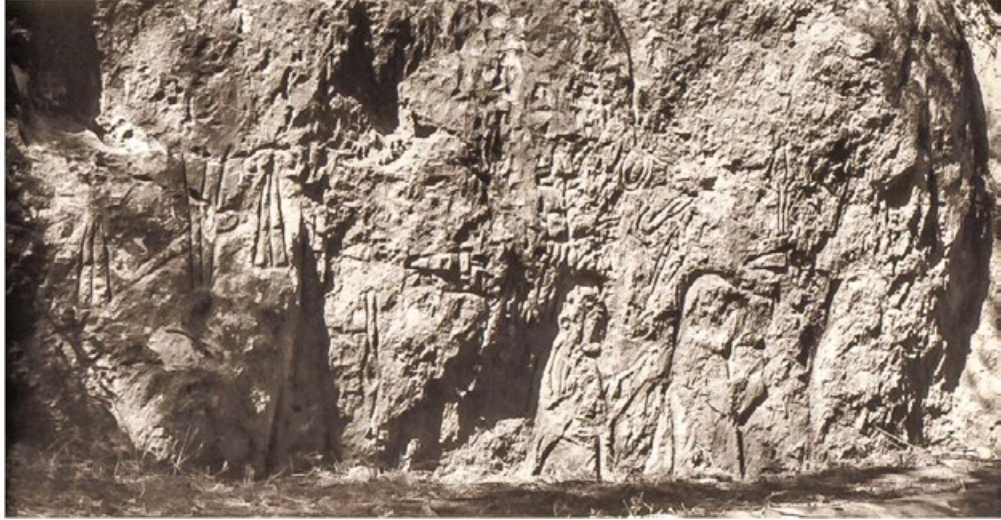
³⁵³ "Fraktin Kaya Anıtı Çizimi", (12.03.2020), <http://www.hittitemonuments.com>.

³⁵⁴ Satoğlu, Kayseri Ansiklopedisi, 232.

4.15.3. TAŞÇI I KAYA ANITI

Taşçı I kaya anıtı 1906 yılında Hans Rott tarafından ilk defa keşfedilmiştir.³⁵⁵ Anıt Kayseri ilinin Develi ilçesi Bakırdağ beldesinde bulunmaktadır. Bu anıt III. Hattuşili ve eşi Puduhepa dönemine aittir. Taşçı anıtı yapay düzeltilmiş kalker yüzeyine kazılarak işleniş biçimiyle Fraktin kaya anıtından ayrılır. Taşçı I kaya anıtını daha sonraki yıllarda 1947 yılında da Ekrem Akurgal ve Sedat Alp tarafından bulunmuştur. Taşçı I anıtında sola doğru üç figür yer alır. Önde yer alan iki figür özelliklerine göre rahip oldukları tahmin edilmektedir. Soldaki figürün bir kadın tasviri görülmektedir. Taşçı I kaya anıtı aşındığı için figürlerin boyu konusunda net bir bilgi yoktur. Anıtın solunda yer alan III. Hattuşili olduğu tahmin edilerek diğer figürlerin kral ailesine ait kişilerin olduğu tahmin edilmektedir. Kaya anıtı aşırı tahribat görmesi ve farklı bir teknikle kazınması nedeniyle hiyeroglif şekiller tam olarak okunamamaktadır. Kaya anıtının solunda yer alan hiyeroglif şekiller tahminlere göre “Büyük kral Hattuşili, büyük kral kahraman” olarak okunmaktadır. Kadın figürün üzerindeki işaretler ise, “Lupaki”, ortadaki erkeğin başı üzerindeki işaretler ise, “manaza” şeklinde okunmuşsa da kesin değildir. (Fotoğraf:4.114, Şekil 4.3)³⁵⁶ Taşçı I kaya anıtı III. Hattuşili Dönemi'ne aittir.

Fotoğraf 4.114: Taşçı I Kaya Anıtı³⁵⁷

Kaynak: (<https://www.hittitemonuments.com> 12.03.2020)

³⁵⁵ Serdar Girginer, *Develi Guide (Kayseri: Develi Belediyesi Kültür Yayınları, 2015)*, 34.

³⁵⁶ Yılmaz, “Hitit Dönemi Kaya Anıtları”, 71-72.

³⁵⁷ “Taşçı I Kaya Anıtı”, (12.03.2020), <http://www.hittitemonuments.com>.

Şekil 4.3: Taşçı I Kaya Anıtı Çizimi³⁵⁸

Kaynak: (<https://www.hittitemonuments.com> 12.03.2020)

4.15.4. HANYERİ (GEZBEL) KAYA ANITI

Hanyeri (Gezbel) kaya anıtı Erciyes Dağı'nın Güneydoğu'sunda, Hanyeri köyünün 800 m. kuzeyinde Gezbeli mevkiindedir.

Hanyeri köyüne giderken yolun solunda kayalara T şeklinde kompozisyonda işlenmiştir. Kaya anıtının merkezinde yer alan tasvirin hiyeroglif yazısından anlaşıldığı üzere kral III. Arnuvanda'nın oğlu II. Murşili'dir.³⁵⁹

Kral figürünün arka kısmında hiyeroglif yazı bulunmaktadır. Hiyeroglif yazıda "kral Tarhunta-mi" olarak okunmuştur. Kral sola doğru adım atmış şekilde kralın başında kalot tipi bir başlık bulunmaktadır. Kralın üzerinde kısa bir tunik ve tunik kralın dizlerini açık bırakacak şekilde tasvir edilmiştir. Kral tasvirinin ayağında ucu kıvrık ayakkabılar vardır. Sağ eliyle mızrağı tutan kral, sol eliyle ise omzuna asılı yayı tutmaktadır. Kralın belinde hilal kabsalı tipik bir Hitit kılıcı bulunmaktadır. Kılıç beldeki kemerde etek üzerinde eğik bir şekilde tasvir edilmiştir.

Kabartma anıtının sol kısmında, kral betiminin başı hizasında Fırtına tanrısının kutsal boğası sağa doğru dönük bir şekilde, boğanın arka ayakları bir sunağa, ön ayakları ise dağ tanrısının omzuna basmaktadır. Kabartmadaki boğa Fırtına tanrısını temsil etmektedir. Dağ tanrısının vücudu cepheden, başları ise profilden gösterilmiştir. Dağ tanrısının üzerindeki elbise yere kadar inmektedir ve ayakları

³⁵⁸ "Taşçı I Kaya Anıtı Çizimi", (12.03.2020), <https://www.hittitemonuments.com>.

³⁵⁹ Elkovan, *Kayseri'de Hitit Kaya Anıtları*, 54.

görünmemektedir. Dağ tanrısının üzerindeki elbisede yer alan yatay sivri çıkıntılar dağları sembol etmektedir. Dağ tanrısının önünde yer alan hiyeroglif işaretler “kral dağ Şarruma (Dağın Kralı Şarruma)” olarak okunmuştur. Kral başının ön kısmında yer alan hiyeroglif işaretler ise “kral Karaş-muwa” olarak okunmuştur. (Fotoğraf: 4.115, Şekil: 4.4)³⁶⁰

Gezbeli kaya anıtı M.Ö. 13.yy. tarihlendirilmektedir. Bölgenin yerel kralı tarafından, yörenin dağ tanrılarının kutsandığı kabartma, Kizzuvatna'ya bağlayan güney yolu üzerinde bulunmaktadır.³⁶¹

Fotoğraf 4.115: Hanyeri Kaya Anıtı

*Kaynak: (https://www.hittitemonuments.com 12.03.2020)*³⁶²

³⁶⁰ Yılmaz, “Hitit Dönemi Kaya Anıtları”, 71-72.

³⁶¹ Yılmaz, “Hitit Dönemi Kaya Anıtları”, 71-72.

³⁶² “Hanyeri Kaya Anıtı”, (12.03.2020), <https://www.hittitemonuments.com>.

Şekil 4.4: Hanyeri Kaya Anıtı Çizimi

Kaynak: (<https://www.hittitemonuments.com> 12.03.2020)³⁶³

³⁶³ "Hanyeri Kaya Anıtı Çizimi", (12.03.2020), <https://www.hittitemonuments.com>.

DEĞERLENDİRME

Kayseri Arkeoloji Müzesinde sergilenen Hitit Dönemi'ne ait eserlerin incelenmesi sonucunda elde edilen bilgilerden hareketle Hitit Devleti gerek kendi içerisinde gerekse çevre komşu bölgeler ile bir takım etkileşimler görülmüştür. Bu etkileşimler Hititler'in eserlerinin yapım tekniği, eser yapımında kullanılan malzemeler, form, biçim ve eser çeşitliliklerine yansımıştır.

Kayseri ve çevresinde çıkan Hitit Dönemi eserleri Kayseri Arkeoloji Müzesi'ne kazılar yoluyla, bazen satın alma bazen de bağış yoluyla farklı tarihlerde müzeye teslim edilmiştir. Prof. Dr. Tahsin Özgüç'ün 1948 yılında Kültepe'deki yaptığı sistemli kazılar sonucunda eser sayısının artması sonucu eski yerinde 1965 yılında inşaa edilen Kayseri Arkeoloji Müzesi Melikgazi ilçesi Gültepe mahallesi Kışla caddesinde inşaa edilmiştir.³⁶⁴

Ancak yıllar ilerledikçe bu müzenin ihtiyaçlara cevap vermemesi üzerine Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Kayseri Büyükşehir Belediye Başkanlığı arasında imzalanan 30.04.2012 tarihli protokol ile Kayseri Arkeoloji Müzesi'nin Kayseri Kalesi'nin iç kısmına yeni bir müze yapılması kararlaştırılmıştır. Kayseri Arkeoloji Müzesi'nin şuanki yeni yeri 2019 yılının Eylül ayında çalışmaları bitirilerek Kültür ve Turizm Bakanlığı'na teslim edilmiştir.³⁶⁵

Yeni müzenin zemin katında çeşitli dönemlere ait sergilenen 11 ayrı sergi salonu bulunmaktadır. Bu sergi salonlarında Kalkolitik, Erken Tunç Çağı, Asur Ticaret Kolonileri Çağı, Hitit, Geç Hitit Çağı, Arkaik, Klasik Dönem, Roma, Selçuklu, Osmanlı Dönemi'ne ait eserler sergilenmektedir. Hitit ve Geç Hitit Dönemi'ne ait eserler salon 4. ve 5. teşhir salonlarında sergilenmektedir. Müzenin asma katında idari odalar bulunmaktadır. Yine asma katta müzeye ait bir kütüphane bulunmaktadır. Müzede Hitit Dönemi'ne ait 65 eser bulunmaktadır. Çalışmamızda 53 Hitit eseri müzedeki envanter kayıtlarından ve kaynak incelemelerinden yararlanılarak araştırılması yapılmıştır.

Kayseri Arkeoloji Müzesi'nde bulunan Hitit Dönemi'ne ait damga mühürler, testiler, halka gövdeli kaplar, gaga ağızlı testiler, Kayseri ve çevresindeki kaya anıtlar, Hititler'in dini bayram ritüellerini anlatan çivi yazılı kil tabletler, savaş aleti olarak kullanılan kolcuklu baltalar, aslan başı kabartması, sfenks başı kabartması, orthostatlar ve hiyeroglif yazılı kitabeler incelenmiştir. Farklı dönemlere ait sürahi, maşrapalar, silindir mühürler ve idoller incelenmiştir.

³⁶⁴ Elmaağaç, "Geçmişten Bugüne Kayseri Arkeoloji Müzesi" 19.

³⁶⁵ Elmaağaç, "Geçmişten Bugüne Kayseri Arkeoloji Müzesi" 19.

İncelenen eserlerde 2 adet testi, 6 adet gaga ağızlı testi ve 3 adet halka gövdeki kap çalışmamızda yer almıştır. Testiler ve kaplar pişmiş topraktan yapılmışlardır. Seramikler dönemlerine göre biçimlerinde, şekillerinde, form ve üzerindeki bezemelerde farklılıklar görülür. Hitit seramikleri çömlekçi ustaları tarafından çömlekçi çarkında şekillendirilip fırınlarda pişirilerek elde edilmiştir. Seramik yapılırken hamuruna demir minareli, kil, kum, taş ya da pişmiş çömlek kırıkları eklenerek farklı malzemelerden yapılmıştır. Çömlekçi çarklarında seramiklere şekil vermek için kemik, taş ve tahta gibi malzemeler kullanılıyordu. Hitit seramikleri daha çok Kızıllırmak kavsi içinde bulunmaktadır. Bu dönem seramikleri; çoğu tek renkli, kırmızı, kahverengi renkli, motifleri düz, dalgalı şeritli, zikzaklar, içleri taranmış üçgenler, eşkenar dörtgenler ve siluet gövdeli kuşlardan oluşur. Gündelik işlerde kullanılmayan seramikler; madeni kaplar taklit edilerek mezarlara bırakılmıştır³⁶⁶. Dar ve uzun boyunlu kaplar, oval ya da küresel tip karınlı, kulplu huni formunda çömlekler; yağ, şarap gibi sıvı maddelerin taşınması ve depolanmasında kullanılmıştır³⁶⁷. Kol biçimli kaplar olan; boru şeklinde silindirik uzun gövdeli, halka dipli seramikler kült törenlerinde, içki adaklarında ve libasyon amaçlı kullanılmıştır³⁶⁸. Müzede yer alan 3844 nolu envantere kayıtlı eser, pişmiş topraktan yapılmış gaga ağızlı testidir. Kültepe'de kazılar sonucunda II. katında bulunmuştur. Kırmızı astarlı parlak perdahlı olup gövdesi keskin karınlı ve halka diplidir. Ağız kısmında başlayan kulpu gövdenin keskin kısmında birleşmiştir. Gövdenin üst kısmı ile boyun arası nokta bezemeler ile bezeme yapılmıştır. (Fotoğraf: 4.23-24)

Çalışmamızda incelediğimiz diğer grup eserimiz ise mühürlerdir. Kayseri Arkeoloji Müzesi'nde Hitit Dönemi'ne ait damga mühürler ve Asur Ticaret Kolonileri Çağı'na ait silindir mühürler bulunmaktadır. Çalışmamızda 2 silindir mühür, 19 damga mühür çalışılmıştır. Mühürler genellikle mülkiyeti göstermek amacıyla yapılmıştır. İlk mühürlere Eski Ön Asya'da M.Ö. 7000 yıllarında Kuzey Suriye, Hatay, Güneydoğu Anadolu ve İç Anadolu bölgelerinde kazılar sonucunda ortaya çıkmıştır. Anadolu'da ticaretin artması ile mühürlere en çok tüccarlar kullanmıştır. Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda ticaretin merkezi olan Kültepe-Kaniş'te hem damga mühür hemde silindir mühür ele geçmiştir. Damga mühürlerin Kültepe Ib tabakasında yoğunluğu artmış olup küre ve çekiç başlı tipleri bulunmaktadır. Buradaki mühürlerin genel olarak sapları konik veya çok yüzeyli olarak düzeltilmiş olup kurs kaide ile sonlandırılmıştır. Damga mühür yüzeylerinde yazı bulunmamakla beraber saç örgüsü ile çevrili alanda aslan, grifon, boğa, sfenksler, çift başlı kartallar ve tanrı, tanrıça betimlemeleri yer alır.³⁶⁹ Damga ve silindir mühürler farklı malzemelerden yapılmıştır. Taş gurubundan yapılan mühürler genellikle hematit, serpantin, steatit, mermer, kireç taşı; yarı

³⁶⁶ Tümen Genç, "Hitit Seramikleri" 42.

³⁶⁷ Tümen Genç, "Hitit Seramikleri" 58.

³⁶⁸ Tümen Genç, "Hitit Seramikleri" 60.

³⁶⁹ Özkan, "Kanişte Mühür Sanatı", 149.

değerli taşlardan yapılanlar akik, lapis lazuli, kalsedon ve nefes taşından yapılmıştır. Organik malzemedan yapılanlar ise fildişi, kemik, boynuz ve ağaçtan yapılmıştır³⁷⁰. Mühürlerin kullanım amaçları ise mülkiyetin kime ait olduğunu göstermede, belgelerin imzalanmasında, çivi yazılı tabletler, bulla ve zarfların üzerlerlerinin mühürlenmesinde kullanılmıştır.³⁷¹

Kayseri Arkeoloji Müzesi'nde Hitit Dönemi'ne ait ve çalışmamızda yer verdiğimiz 5 kolcuklu balta incelenmiştir. Kolcuklu baltalar Hititler Dönemi'nde silah aleti olarak savaşlarda kullanılmıştır. Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Kültepe-Kaniş'te taştan yapılmış açık kalıplarda yassı veya kolcuklu baltalar bronz malzemedan üretilmiştir. Kolcuklu baltalar M.Ö. 2. binde Kaniş Karum'da çok tutulan, sevilen silah ve alet tipini temsil eder.

Çalışmamızda işlenen bir diğer Hitit eserleri arasında kaya anıtları gelir. Fraktin Kaya Anıtı, İmamkulu Kaya Anıtı, Taşçı Kaya Anıtı Kayseri'nin Develi ilçesinde yer alırken Hanyeri (Gezbel) Kaya Anıtı Erciyes Dağı'nın güneydoğu eteklerinde Hanyeri köyünde yer almaktadır. Bu 4 kaya anıtı çizimleri ve fotoğrafları ile araştırmamızda çalışılmıştır. Kayseri Arkeoloji Müzesi'nde de tasvirleri bulunan kaya anıtları Hitit tarihi için çok önemli bilgiler verir. M.Ö. II. bin yılın ikinci yarısında, Hititler'e özgü bir sanat dalı olarak geliştiğini gördüğümüz kaya anıtları, ülkenin önemli doğal yol güzergâhları ve kutsal sayılan su kaynaklarının yakınında bulunan kaya yüzeylerine rölyef olarak işlenmişlerdir. Hitit kaya kabartmaları olarak yapılan anıtların üzerinde tanrı ve tanrıçalar, Hitit büyük krallıkları ve imparatorluğa bağlı devletlerin yerel kral tasvirleri yer almaktadır. Kaya anıtların yapılmasındaki amaç tanrıların kutsanmasıdır. Hititler'e ait büyük krallıkların kültürel bakımdan gelişmiş olması zengin topraklara sahip güney ülkelere inme siyaseti sonucu kaya anıtların bu bölgede sayıları artmıştır. Bu bölgeyle de kalmamış Batı Anadolu'ya kadar uzanan geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Hitit kaya anıtlar üzerinde bulunan hiyeroglif yazıtlar ve üzerinde betimlenen tasvirler kaya anıtlarının tarihinin belirlenebilmesi ve anıtın üzerindeki kral, kraliçenin belirlenebilmesi açısından çok önemlidir. Genellikle kaya anıtlarının üzerinde dinsel kutsamayı anlatan çoklu sahneler olduğu gibi tek bir figür şeklinde de görülmektedir. Hitit kaya anıtlarının yapılmasındaki amaçları arasında Hititler'in siyasi gücünü, egemenliğini göstermek yanında dinsel özelliklerini anlatmak içinde yapılmıştır.³⁷²

Çalışmamızda ele aldığımız müzede bulunan diğer eser türleri ise orthostatlar ve hiyeroglif yazılı kitabelerdir. 2 Orthostat kabartma, 9 hiyeroglif yazılı kitabe araştırmamızda yer almaktadır. Orthostatlar; genellikle bazalt taşına işlenerek yapılmıştır. Farklı boyutlarda yapılan orthostatlar üzerlerinde genellikle tanrı

³⁷⁰ Türkmen, "Asur Ticaret Kolonileri Çağında Kültepe Mühür ve Mühür Baskıları Üzerinde Sunak Tasvirleri", 14.

³⁷¹ Türkmen, "Asur Ticaret Kolonileri Çağında Kültepe Mühür ve Mühür Baskıları Üzerinde Sunak Tasvirleri", 14-15.

³⁷² Yılmaz, "Hitit Dönemi Kaya Anıtları", 64.

veya kral kabartmaları bulunmaktadır. Orthostatlar mimari yapıların bir parçası olarak ya da kutsal sayılan mabet yapılarında kullanılmıştır. Bazı orthostatlarda ise betimlemeler yanında hiyeroglif yazılarda mevcuttur. Hiyeroglif yazılı kitabeler ise kalker taşı, bazalt taşı gibi taşlar üzerine yazılmıştır. Farklı boyutlarda kullanılan taşlar üzerine farklı satır sayılarına bölünerek yazılmıştır. Yazılar taşın bazen ön yüzünde bulunurken bazende ön, arka ve yan cephelerine de çalışılmıştır. Hiyeroglif kitabeler kullanım şekline göre mezar stelleri olarak da kullanılmıştır.

Hitit Dönemi'ne ait olan ve çalışmamızda de işlenen Kayseri Arkeoloji Müzesi'nde Kayseri 286 ve 287 nolu envanter kayıtlarında yer alan pişmiş topraktan yapılmış 2 adet çivi yazılı kil tablet araştırmamızda bulunmaktadır. 1932 yılında Çorum-Boğazköy'de bulunarak Kayseri Arkeoloji Müzesi'ne teslim edilmiştir. Tabletler deforme olmasına rağmen üzerindeki kalan çivi yazılarından anlaşılacağı üzere Hititler'in tanrı ve tanrıçaları için dini kutlama veya bayram ritüellerine ait olduğu yapılan çalışmalar sonucunda tespit edilmiştir.

SONUÇ

İç Anadolu'da, Kızılırmak kavsi içerisinde M.Ö. II. binin ilk yarısında Hatti ülkesi olarak bilinen bölgede Hititler devletlerini kurmuştur. Hititler, M.Ö. II. binin ikinci yarısında Babil, Mısır gibi süper güçler arasında yerini almıştır. Anadolu'ya nereden geldiklerine dair farklı görüşler olsa da isimlerini dahi Anadolu'dan alan Hititler, yerli Hatti kültürünü benimseyip kendi kurmuş oldukları krallığa Hatti Ülkesi adını verdiler.

Hititler'in Anadolu'da kurmuş oldukları büyük devletin siyasi hayatı, devletin uyguladığı politikaları ve devletin tarih içindeki yeri ve önemi yapılan araştırmalar ve kazılar sonucunda ortaya çıkarılmıştır. Bu araştırmalar sonucunda Hititler hakkında kimler oldukları, Anadolu'da nasıl bir sistem kurdukları, siyasi, askeri, dini, mimari ve devlete krallık yapmış kişilerin kimler olduklarına dair bilgilere ulaşılmıştır. Hititler'in Anadolu topraklarında hüküm sürmeye başlaması ile beraber yaşadıkları coğrafyada birçok izler bırakmışlardır. Bunlar günlük hayatta kullandıkları eşyalar, mimari yapıları, kral ve tanrılarına yapılan sunularda kullanılan malzemeler ve devletin güç ve ihtişamını gösteren kaya anıtları kendilerinden kalan bazı izlerdir.

Eskiçağ tarihinde önemli bir yer tutan Hititler, kullandıkları eşyalar, gaga ağızlı testiler, mühürler, steller, mimari yapıları, mezarları, kaya kabartmaları ve savaş aleti olarak kullandıkları kolcuklu baltalar yapılan arkeolojik araştırmalar sonucunda ortaya çıkarılmıştır. Dilleri Hint-Avrupa kökenli olup araştırmalarda Hitit hiyeroglif yazıtlar tespit edilmiştir. Kazılarda ortaya çıkarılan birçok eserler Hitit Dönemi ve Geç Hitit Dönemi olarak Kayseri Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmektedir.

Bu izlerden Hitit seramikleri günlük hayatta kullanım amaçlarına göre önemli yer tutmaktadır. Seramiklerin formları göz önüne alındığında üretim yeri, yapım amacı ve yapım tekniklerine bakılarak kompozisyonlarında farklılıklar bulunmaktadır. Hititler'in ana merkezleri olan Boğazköy, Maşathöyük, Alişar ve İnandiktepe yerleşimlerinde çıkarılan seramikler ne kadar zengin forma sahip olduklarını gösterir. Hititler'e ait belli başlı seramik tipleri ise testiler, ibrikler, mataralar, maşrapalar, fincanlar, çaydanlıklar, hayvan biçimli kaplar (ryhtonlar), ve kabartmalı vazolar bulunur. Bu seramiklerin kullanım amaçlarına göre günlük hayatta mutfak eşyaları, sıvı malzemelerin taşınması, erzakların muhafaza edilmesi ve kült törenlerinde tanrıya yapılan sunularda kullanılmıştır.

Hitit çanak çömleğin Anadolu'da geniş bir alana dağılması politik durumu yansıtır. Hititler'in merkezi olan Anadolu'da bulunan çanak çömlekler bir bütünlük

gösterir. Bu bilgilere bakılarak Hititler'in merkezi yönetim sistemi oluşturması, Hititler'in bölgeler arası yoğun ticaret ağının oluşturması ve kalabalık halk kitlelerinin göçler ile yer değiştirmesi bu sebeplerle Anadolu'nun birçok yerine yayıldığını göstermektedir. Bu yayılım ile beraber Hitit seramikleri, Hititler'in siyasi etkisi altındaki birçok komşu bölgelerde görülmüştür.

Hititler'den günümüze kadar gelen kalıntılardan biride kaya anıtlarıdır. Hititler'in mimarideki görsel sanat ürünlerinde gelişimini gösteren kaya anıtları; güneyde yer alan ülkelere ulaşmak için kullandıkları dağ geçitlerindeki kayalarda tespit edilmiştir. Develi ve Hanyeri arasında yer alan Fraktin, Taşçı, İmamkulu kaya anıtlar doğal bir dağ yolu üzerinde bulunmaktadır. Hitit sanat üslubunu güçlü olarak yansıttıkları kaya anıtları; devletin siyasi gücünü, egemenliğini göstermek ve tanrılarına minnettarlığını göstermek için kaya yüzeyine kendilerinin ve tanrılarının tasvirlerini yaptırıyorlardı. M.Ö. 13. ve 14. yy.'larda Hititler'e özgü bir sanat dalı olarak geliştiğini gördüğümüz kaya anıtları Hitit Krallık Çağı'nda görsel sanata dönüşmüştür.

Hitit kültürü, Anadolu'nun köklü kültür birikimi ve sentezinden doğup kendi çekirdek bölgesinden çıkarak Batı Anadolu'ya kadar yayılım göstermiştir. Hititler'in büyük bir güç olarak ortaya çıktığı dönemde barışçı ve savaşçı etkisi Yakındoğu ve Kuzey Suriye'ye kadar uzanan siyasi gücü, buradaki kültür ile kendi kültürlerinin sentezleşmesine sebep olmuştur. Hititler'in yerli sanatının daha da zenginleşmesine Yakındoğu, Kuzey Suriye'den gördükleri ve buradan gelen insanların katkıları ile olmuştur. Hitit İmparatorluk Dönemi'nde tapınak mimarisi ve anıtsal saraylar en özgün şeklini almıştır.

Günümüze kadar gelen yazılı belgelere, arkeolojik araştırmalara ve kazılara dayanarak Hititler, küçük bir devletten büyük bir imparatorluğa dönüşmüş; sanatı, kültürü ve gücü ile Anadolu'da, Kuzey Suriye ve Yakındoğu'da silinmeyecek izler bırakmıştır.

KAYNAKÇA

Akkor, Yunus Emre. *Geçmişten Geleceğe Kayseri Mutfağı*. Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2019.

Akurgal, Ekrem. *Anadolu Kültür Tarihi*. Ankara: Tübitak Popüler Bilim Kitapları Yayınları, 2008.

Akurgal, Ekrem. *Anadolu Uygarlıkları*. İstanbul: Net Turistik Yayınları, 1995.

Alp, Sedat. "Asur Ticaret Kolonileri Çağında Kanes/Nesada Hititlerin Varlığı ve Yoğunluğu" *Archivum Anaticum-Anadolu Arşivleri*, Sayı 1, Eylül 1997.

Alp, Sedat. *Hitit Çağında Anadolu Çivi Yazılı ve Hiyeroglif Yazılı Kaynaklar*. Ankara: Tübitak Popüler Bilim Kitapları Yayınları, 2002.

Bahar, Hasan. *Eskiçağ Uygarlıkları*. Konya: Kömen Yayınları, 2016.

Baydur, Nezahat. *Kültepe (Kanes) ve Kayseri Tarihi Üzerine Araştırmalar*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1970.

Bozgun, Şafak ve Erkan Yalçın. "Kayseri Arkeoloji Müzesinde Bulunan Hititçe Tablet Parçaları I". *Bellekten*. 81/302 (Nisan 2021): 2-8.

Brandau, Birgit ve Hartmut Schickert. *Hititler Bilinmeyen Bir Dünya İmparatorluğu*, çev. Nazife Mertoğlu, Ankara: Arkadaş Yayınları, 2018.

Çiçek, Mehmet Nahit. "Hitit İmparatorluk Dönemi Kaya Anıtları". Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuklu Üniversitesi, 2009.

Çolak, Ahmet, Y. Volkan Kurtuluş ve Özkan Sarıncı "Kayseri Gezi Rehberi" İstanbul: Kayseri Valiliği Yayınları 2010.

Diñçol, Ali M. "Hititler". İçinde *Anadolu Uygarlıkları Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi*, 1: 25. Ankara: Görsel Yayınlar, 1982.

Diakov, V. ve S. Kovalev. *İlkçağ Tarihi Ortadoğu Uzakdoğu ve Eski Yunan*, Çeviren Özdemir İnce, İstanbul: Yordam Yayınları, 2017.

Eker, Adil. "Hitit Seramikleri ve Kullanım Amaçlarına Göre Sınıflandırılması", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2009.

Elmaağaç, Hasan ve Hamdi Biçer. *Kayseri Müzeleri ve Ören Yerleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007.

Emre, Kutlu. "İmamkulu Anıtı". İçinde *Kayseri Ansiklopedisi*. 3: 275. Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2013.

Elkovan, Tefvik. *Kayseri'de Hitit Kaya Anıtları*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1997.

Ersoy, Tuğba. "Hitit Devletinin Başkentleri". Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Hacı Bayram Üniversitesi, 2019.

Erkiletlioğlu, Halit. *Geniş Kayseri Tarihi Cilt I*. Ankara: Bel-sin Vakfı Kültür Yayınları, 2016.

Eravşar, Osman. *Seyahatnamelerde Kayseri*. Kayseri: Kayseri Ticaret Odası Yayınları, 2000.

Elmağaç, Hasan. "Geçmişten Bugüne Kayseri Arkeoloji Müzesi" *Şehir Kültür Sanat Dergisi*, 15 Ekim 2019.

Girginer, Serdar. *Develi Guide*. Kayseri: Develi Belediyesi Kültür Yayınları, 2015.

Gökçek, Gürkan, "Asur ve Kaniş Arası Ulaşım ve Taşımacılık". İçinde *III. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri*, editör Gürkan Gökçek, 184. Kayseri: Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2000.

Güler, Oğuz. *Antikçağ İkonografisinde Erciyes*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1995.

Güngör, Yüksel. *İlkçağ Anadolu Medeniyetleri M.Ö. 2000/M.Ö. 600 Yılları Arası*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları, 2014.

Günbattı, Cahit, "Eski Anadolu Şehri Kaniş". İçinde *II. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri*, editör Cahit Günbattı, 111. Kayseri: Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Yayınları, 1997.

Günbattı, Cahit. *Kültepe-Kaniş Anadolu'da İlk Yazı İlk Belgeler*. Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2017.

Himmetoğlu, Muhammed Fazıl. "Kayseri Arkeoloji Müzesinin Kuruluş ve Gelişimi". Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2008.

Himmetoğlu, Muhammed Fazıl. "Kaniş'ten Mazaka'ya Antikçağ'da Kayseri Siyasi Tarihi", *Avrasya Uluslararası Araştırma Dergisi*, 13 Mayıs 2018.

<https://www.hittitemonuments.com> 12.03.2020.

https://www.wikipedia.org/wiki/Kayseri_Kalesi 08.06.2021.

<https://www.kayseri.gov.tr/kayseri-kalesi> 08.06.2021.

<https://www.earsiv.anadolu.edu.tr>. 27.08.2021.

<https://acikders.ankara.edu.tr>. 27.08.2021

<https://www.kayseri.gov.tr/kultepe>

<https://www.anadolununhikayesi.com/ipek-yolu>

<https://www.tarihbilimi.gen.tr/hititler>

www.dha.com.tr/yurt/kayseri-kalesi

İplikçioğlu, Bülent. *Eskiçağ Tarihinin Ana Hatları*. İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi, 2013.

Kandemir, Selahattin. *Etiler (Hititler)*. Ankara: Türk Maarif Cemiyeti Neşriyatı Yayınları, 1933.

Kaya, Mehmet Ali. *İlkçağ Tarihi ve Uygarlığı*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2018.

Kaya, Mehmet Ali. *Türkiye Tarihi ve Uygarlıkları I Türkiye'nin Eskiçağ Tarihi ve Uygarlıkları*. İzmir: İlya İzmir Yayınları, 2012.

"Kayseri Şehrinin Kuruluşu ve Gelişim Evreleri". *İçinde Cumhuriyetin 75. Yılında Kayseri* (Ankara: Kayseri Valiliği Yayınları, 1998).

Keskin, Mustafa ve M. Metin Hülagü. *Geçmişteki İzleriyle Kayseri*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1998.

Kınal, Füzuzan. *Eski Anadolu Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991.

Kuhrt, Amelie. *Eskiçağda Yakınoğu M.Ö. 3000-330 Cilt II, Çeviren Dilek Şendil*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.

Kulakoğlu Fikri, "Kültepe Kaniş Karumu: Anadolu'da En Eski uluslararası Ticaret Merkezi; içinde Anadolunun Önsözü Kültepe Kaniş Karumu Asurlular İstanbul'da, ed. Fikri Kulakoğlu 40. İstanbul, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2015.

Kutlu Emre, "Kanişin Keşfinin Hikayesi". *İçinde Anadolu'nun Önsözü Kültepe Kaniş Karumu Asurlular İstanbul'da*, editör Fikri Kulakoğlu, 20-21. İstanbul: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2015.

Kuzuoğlu, Remzi. "Kaniş Krallığı". *İçinde III. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri*, editör Remzi Kuzuoğlu, 326. Kayseri: Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2000.

Klenger, Horst "Hitit Tarihi". *İçinde Hititler ve Hitit İmparatorluğu 1000 Tanrılı Halk*, editör Wenzel Jacob, 414-415. Bonn-Almanya: Kunst-und Ausstellungshalle der Bundesrepublik Dev, 2002.

Lort, Buşra. "Kültepe Kaniş Kazıları ve Sonuçları (1890-2013)". Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2018.

Macqueen, J.G. *Hititler ve Hitit Çağında Anadolu*, Çeviren Esra Davutoğlu, Ankara: Arkadaş Yayınları, 2001.

Medeniyetler Beşiği Kayseri (Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2018), 184.

Memiş, Ekrem. *Eskiçağ Türkiye Tarihi En Eski Devirlerden Pers İstilasına Kadar*. Ankara: Çizgi Kitapevi Yayınları, 2003.

Memiş, Ekrem. *Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi*. Bursa: Ekin Yayınları, 2015.

Özgüç, Tahsin, "Neşa Bir Şehrin Gelişim Öyküsü". *İçinde Hititler ve Hitit İmparatorluğu 1000 Tanrılı Halk*, editör Wenzel Jacob, 459. Bonn-Almanya: Kunst-und Ausstellungshalle der Bundesrepublik Dev, 2002.

Özgüç, Tahsin. *Kültepe Kanis/Nesa*. İstanbul: YKY Yayınları, 2005.

Özkan, Süleyman, "Kanişte Mühür Sanatı". içinde *Anadolu'nun Önsözü Kültepe Kaniş Karumu Asurlular İstanbul'da*, ed., Fikri Kulakoğlu, 148-149. İstanbul: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2015.

Öztürk Güzel, "Yeni Kazılar Işığında M.Ö. 3. Bin Yılın Sonunda ve M.Ö. 2. Bin yılın Başında Kültepe Mühür ve Mühür Baskıları" Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2019.

Öztürk Güzel, "Eski Tunç Çağında Kültepe İdolları" Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2013.

Reyhan, Esmâ ve Tülin B. Cengiz. *Eskiçağ Tarihi ve Uygarlığı El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2015.

Sarı, Akgül. "İmamkulu Kaya Kabartması Tomarza'da Büyük Hitit Medeniyetinin İzi", *Şehir Kültür Sanat Dergisi*, Ocak 2019.

Satoğlu, Abdullah. *Kayseri Ansiklopedisi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri Yayınları, 2002.

Selçuklu Uygarlığı Müzesi Kataloğu Cilt 1 Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2016.

Senem, Gürçan, Kayseri'nin Gözü ve Kalbi İç Kale, *Şehir Kültür Sanat Dergisi*, Ekim 2019.

Schwertheim, Elmar. *Antikçağda Anadolu*, Çeviren Nuran Batu, Ankara: Kitap Yayınevi, 2014.

Şahin, Hasan Ali. *Anadolu'da Asur Ticaret Kolonileri Devri*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 2004.

Topçuoğlu, Oya "Anitta Metni", içinde *Anadolu'nun Önsözü Kültepe Kaniş Karumu Asurlular İstanbul'da*, ed., Fikri Kulakoğlu, İstanbul: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2015.

Tümen Genç, A. Perizat. "Hitit Seramikleri". Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2005.

Türkmen, Ayşe Neval. "Asur Ticaret Kolonileri Çağında Kültepe Mühür ve Mühür Baskıları Üzerinde Sunak Tasvirleri" Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacı Bayram Üniversitesi, 2019.

Yener, Duran. "Hitit Dönemi Anadolu Coğrafyasının İncelenmesinde Yeni Bir Yaklaşım". Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2003.

Yıldırım, Tayfun "Kültepe Silahları". içinde *Anadolu'nun Önsözü Kültepe Kaniş Karumu Asurlular İstanbul'da*, ed., Fikri Kulakoğlu, 116-118. İstanbul: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2015.

Yılmaz, Ömer. "Hitit Dönemi Kaya Anıtları". Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuklu Üniversitesi, 2002.

DİZİN

A

Adıyaman 71
 Afşin Bey 26
 Agum II 52
 Ahmet Nazif Efendi 96
 Aionlar 67
 Aksaray 41, 72
 Akurgal, Ekrem 47, 57, 62, 73, 87, 187, 190
 Alaaddin Keykubat I 114, 115
 Alacahöyük 20, 37, 50, 87, 88, 182
 Alaeddin Keykubat I 27
 Alişar 33, 42, 43, 47, 96, 199
 Allani 82
 Alp, Sedat 21, 54, 76, 92, 190
 Amanos Dağları 38
 Amarat 30
 Amasya 41
 Amenofis III 45, 59
 Amenofis IV 78
 Amik Ovası 69
 Amka 60, 62
 Amka Ülkesi 60
 Ammuna 53, 54, 55
 Ammuru 62
 Anitta 17, 31, 42, 43, 44, 47, 48, 92
 Antarauva 65
 Anu 82
 Anum-Hirbi 42
 Aramiler 67, 68, 69
 Arap 23, 26
 Archelaos 25
 Argaios 23, 24
 Armanma 34
 Arnuvanda I 57, 58
 Arnuvanda II 65
 Arnuvanda III 65, 191
 Arslantaş 71
 Arzava 45, 54, 58, 59, 60, 62, 63
 Asmunikal 57
 Astuwatimanzas 69
 Asurlular 17, 19, 20, 21, 23, 24, 29, 30, 31, 33, 34, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 60, 63, 64, 65, 66, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 76, 79, 88, 92, 93, 101,

102, 123, 136, 155, 156, 174, 175, 195, 196, 197, 201, 202, 204
 Asurnasirpal II 69, 70, 71
 Aşmunikal 57, 59
 Athuruşna 31
 Aydın 41
 Aziz Basileus 26

B

Babil 37, 45, 51, 52, 56, 59, 60, 61, 63, 87, 136, 199
 Baydur, Nezahat 21, 33, 201
 Beştepeler 30, 95
 Beycesultan 46, 47, 90
 Bika Vadisi 60
 Bizans 23, 26, 29, 97, 114, 115
 Boğazköy 17, 20, 37, 43, 45, 50, 57, 61, 78, 79, 87, 89, 90, 91, 92, 180, 181, 183, 198, 199
 Boule Meclisi 25
 Brigler 38

C

Chantre, E 18, 32

Ç

Çanakkale Boğazı 17
 Çekoslavakya 32
 Çokgöz Köprüsü 41, 91
 Çorum 45, 48, 50, 88, 180, 183, 198

D

Danişmentliler 26, 27, 114
 Darende 34, 39, 70
 Demos 25
 Develi 24, 30, 39, 40, 91, 147, 149, 186, 188, 190, 197, 200, 202
 Dinar 41
 Diyarbakır 39
 Dulkadiroğulları 23
 Duruduruwa 34

E

Ea 82
 Efes 41
 Elazığ 39, 59
 Elbistan 31, 34
 Elkovan, Tevfik 21, 91
 Eluhut 34
 Emre, Kutlu 19, 21, 186, 203
 Enlil 82
 Erciyes Dağı 23, 24, 25, 26, 29, 191, 197
 Eretnalılar 23
 Erishum I 36
 Erkilet 24, 33, 41, 91, 95, 161, 162, 163
 Ermeni 23
 Eskihisar 41
 Estan 82
 Eusebeia 25

F

Fatih Sultan Mehmet 114, 115
 Fırat 40, 41, 51, 55, 59, 60, 68, 71, 78
 Fraktin 20, 39, 40, 88, 91, 188, 189, 190,
 197, 200
 Frigler 24, 38, 72
 Frigya 68

G

Gabriel, Albert 113
 Gavurkale 88
 Gaziantep 68, 69
 Gezbeli 39, 40, 91, 191, 192, 197
 Gordianus III 25, 113
 Gordion 20
 Gotlar 26
 Göksun 39
 Göllüdağ 92
 Gurgum 68, 70
 Gürün 39, 68, 70

H

Hahhum 34
 Halep 51, 59, 60
 Halmaşuit 82
 Hammurabi 52
 Handili I 53

Hatti 17, 20, 23, 45, 48, 53, 58, 59, 60, 64,
 73, 74, 77, 78, 82, 87, 88, 123, 184, 185,
 199
 Hattiler 17, 23, 24, 48, 78, 80, 92
 Hattina Krallığı 68, 69
 Hattuşaş 45, 48, 49, 50, 53, 54, 55, 58, 61,
 62, 63, 64, 65, 66, 73, 74, 75, 76, 79, 80,
 85, 87, 89, 90, 91, 93, 182
 Hattuşili I 48, 50, 51, 52, 56, 57, 79, 80, 83,
 85, 86
 Hattuşili II 58
 Hattuşili III 39, 57, 62, 63, 64, 66, 82, 86,
 88, 188, 190
 Hepat 60, 82, 187
 Hilakku 71, 72
 Hisarcık 91
 Hrozny, B. 19, 32, 45, 79
 Humus 62
 Hurama 34
 Hurriler 51, 53, 55, 56, 60, 67, 68, 71, 73,
 78, 79, 80, 82, 89, 92, 186
 Huzziya I 53

I

Ispataria 53

İ

İmamkulu 20, 38, 39, 91, 186, 187, 188,
 197, 200, 201, 204
 İncesu 31, 91
 İonlar 67
 İran 31, 185
 İşpat 82
 İştar 64, 82, 87
 İşuva 60
 İyari 82

J

Justinianus 114

K

Kadeş Antlaşması 17, 61
 Kadeş Savaşı 62, 76
 Kahramanmaraş 29, 39, 68, 70

Kaniş 17, 18, 19, 20, 21, 23, 24, 25, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 41, 42, 43, 44, 65, 80, 92, 93, 96, 136, 174, 175, 196, 197, 202, 203, 204
 Karahöyük 18, 32, 33, 42, 70
 Karakuyu 91
 Karatepe 71
 Kargamış 39, 51, 60, 65, 68, 69
 Kaşkalar 55, 57, 58, 59, 61, 63, 64, 65, 66, 73
 Kınal, Füzuzan 43, 76
 Kızıllırmak 29, 30, 33, 48, 50, 91, 123, 185, 196, 199
 Kilikya 23, 37, 40, 47, 53, 60, 67, 71
 Kimmer 23
 Kiraz Bel 40
 Kizzuwatna Krallığı 53, 55, 59, 60, 63, 64, 83
 Kötükale 70
 Kululu 91, 154, 167, 168, 172
 Kumarbi 82
 Kummuh 68, 71
 Kuşşara 17, 31, 42, 43, 44, 47, 48, 53, 65, 79, 93
 Kültepe 17, 18, 19, 20, 21, 23, 24, 25, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 47, 70, 75, 76, 79, 80, 88, 89, 92, 93, 96, 120, 121, 122, 123, 125, 127, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 155, 156, 158, 159, 160, 170, 174, 175, 177, 184, 195, 196, 197, 201, 202, 203, 204

L

Lalebeli Geçidi 30
 Lidyalılar 24, 25, 67, 68
 Luviler 67, 68, 80

M

Malatya 39, 58, 68, 70, 71, 91
 Maşathöyük 20, 59, 199
 Merneptah 66
 Mezopotamya 17, 18, 19, 21, 30, 31, 32, 34, 37, 38, 41, 42, 45, 46, 48, 55, 60, 64, 65, 68, 70, 73, 80, 82, 86, 88, 89, 90, 92,

93, 136, 174, 185
 Mısır 45, 46, 56, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 68, 86, 88, 90, 91, 185, 199
 Midas 72
 Milidia 68, 70, 71, 72
 Mira 60
 Mitanniler 53, 55, 56, 58, 59, 60, 68, 78, 89
 Muşşili I 51, 52, 53, 56, 57, 84
 Muşşili II 58, 61, 63, 191
 Muşşili III 63, 64, 66
 Muşkiler 24, 65
 Mutalli 70
 Muvattali 61, 62, 63, 66
 Mysia 63

N

Neşa 33, 41, 43, 44, 48, 50, 78, 79, 92, 93, 184, 203. *Bkz* Kaniş
 Nevşehir 29, 31, 41, 68, 72
 Niğde 29, 39, 68, 72, 91, 92, 166, 171
 Nikal 82
 Ninurta 65

O

Ortaköy 20
 Osmanlı 23, 28, 29, 95, 97, 112, 113, 114, 195

Ö

Özgüç, Tahsin 19, 21, 32, 33, 43, 96, 158, 174, 195

P

Pankuş Meclisi 17, 55, 74, 86
 Pentipşarri 64
 Persler 23, 25, 30, 31, 56, 65, 203
 Pınarbaşı 30, 39, 128
 Pihirim 72
 Pisiris 69
 Puduhepa 39, 57, 63, 64, 82, 188, 190

Q

Que Krallığı 68, 71, 72

R

Ramses II 62, 63, 64

Ramses III 66

Roma 19, 23, 25, 26, 27, 34, 36, 37, 41, 97,
107, 108, 109, 113, 115, 195**S**

Salmanasar I 63, 64, 65

Salmanasar III 69, 70, 71, 72

Samal Krallığı 68, 69, 70

Sangara 69

Sargon II 70, 71, 72

Sasani 23, 26

Sivas 29, 32, 33, 91, 115

Suriye 19, 20, 21, 37, 38, 46, 50, 51, 53, 55,
56, 59, 60, 62, 63, 65, 66, 67, 68, 72, 87,
91, 135, 136, 174, 185, 196, 200**Ş**

Şamuha 64

Şarruma 60, 82, 87, 192

Şauşga 82

Şiu 82

Şivat 82

Şuppiluliuma I 56, 57, 58, 60, 61, 62

Şuppiluliuma II 65

T

Tabal 24, 36, 68, 72, 105

Tabarna 74, 89

Tarhu 72, 150

Tarhuntaşşa 62, 64, 65, 66

Taru 82

Taşçı 39, 40, 91, 190, 191, 200

Tawananna 74

Tegarama 34

Tel-Açana 69

Tel-el Cüdeyde 69

Telipinu 73, 82, 83, 86

Teleşhapi 82

Telipinu 50, 51, 52, 53, 54, 55, 60

Tel-Tayinat 69

Teşup 60, 63, 71, 82, 187, 188

Texier, Charles 113

Tiglatpileser I 69, 71

Tiglatpileser III 69, 70, 71, 72

Toroslar 53, 55

Tuliya Meclisi 86

Tuşratta 59, 78

Tuthaliya I 55

Tuthaliya II 53, 57, 59

Tuthaliya IV 64, 65, 66, 84

Tutmosis III 56, 58

U

Ugarit 60, 64, 77

Unqi-Amq 69

Urartular 68, 70, 71, 72

Uzunyayla 24, 30

V

Van Gölü 78

Vurunkatte 82

Y

Yariris 69

Yazılıkaya 82, 88, 89

Yeşilhisar 24, 91

Z

Zagros Dağları 56

Zalpa 42, 48, 65

Zidanta I 53

Kayseri'de ve Kayseri Arkeoloji Müzesindeki Hitit Dönemine Ait Eserler

Eskiçağ tarihi boyunca Anadolu toprakları birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Yüzyıllar boyunca geçen zaman diliminde Anadolu topraklarında kurulan medeniyetler birçok izler bıraktı. Geçmişten günümüze kadar geçen süreçte insanlığın izlerini her alanda görmekteyiz.

Anadolu'nun eskiçağ tarihinde yapılan incelemeler ve araştırmalarda Kayseri tarihi, en eski zamandan beri pek çok uygarlığa beşiklik etmiş her dönemde önemini korumuştur. Kayseri, her köşesi değişik uygarlıkların kalıntılarının birbiriyle kucaklaştığı Anadolu'nun en köklü ve en eski yerleşim alanlarından biridir. Bir dönem Anadolu coğrafyasının tek hakimi olan Hititler, Kayseri ve çevresinde de pek çok tarihi mekanda antik dönemi aydınlatan önemli eserler bırakmıştır.

Bu çalışmanın amacına uygun olarak Kayseri'deki Hitit izleri araştırılarak bu yönde bir çalışma oluşturduk. Kayseri ve çevresinde araştırmalarda bulunan eserler Kayseri Arkeoloji Müzesi Hitit Çağı bölümünde sergilenmektedir. Bu eserler Hititler'in dini, sosyal, kültürel ve ekonomik hayatları hakkında bilgi vermektedir. Bizlerde Hitit tarihine genel bir bakış içinde Kayseri ve çevresinde bıraktıkları izleri araştırdık.

ISBN: 978-605-9117-65-4

9 786059 117654 >